

Asocijacija Alumni Centra za
interdisciplinarne postdiplomske studije

BOSNA I HERCEGOVINA ZA SVE

Regionalne perspektive u procesu europskih integracija

RADOVI PREDSTAVLJENI
NA KONFERENCIJAMA
U MOŠTARU, TUZLI,
BIHAĆU I BANJA LUCI

Priredio:
Vedran Horvat

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

Bosna i Hercegovina za sve: Regionalne perspektive u procesu europskih integracija

**radovi predstavljeni na konferencijama u Mostaru, Tuzli, Bihaću i Banja
Luci**

Priredio:
Vedran Horvat

Bosna i Hercegovina za sve: Regionalne perspektive u procesu europskih integracija

radovi predstavljeni na konferencijama u Mostaru, Tuzli, Bihaću i Banja Luci

izdavač: ACIPS i Fondacija Heinrich Böll, Regionalni ured Sarajevo

za izdavača: Vedran Horvat

layout: Development Studio

ilustracija na koricama: Development Studio

lektura i korektura: Una Bejtović - Mehmedović

CIP – Katalogizacija u publikaciji Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

338.1 (497.6) (082)

Bosna i Hercegovina za sve: regionalne
Perspektive u procesu europskih integracija:

Radovi predstavljeni na konferencijama u Mostaru,
Tuzli, Bihaću i Banja Luci /

Priredio: Vedran Horvat.

-Sarajevo:ACIPS:Fondacija Heinrich Böll, Regionalni
ured, 2005. – 90 str. : graf. Prikazi;29 cm

Bibliografija i bilješke uz tekst

ISBN 9958-704-19-6

1.Horvat, Vedran

COBISS.BH-ID 014274310

Tiraž: 500

SADRŽAJ

5 UVOD

Vedran Horvat, ACIPS

9 Evropska perspektiva Bosne i Hercegovine: Ka uravnoteženosti ili ekstremnoj nejednakosti?

Demir Imamović, ACIPS

41 Bosna i Hercegovina za sve: Regionalne perspektive u procesu evropskih integracija – "vijesti sa terena"

Vedran Horvat, ACIPS

54 Posmatranje regionalnih potreba u BiH – alternativa postojećim političkim diskursima

Ivan Barbalić, ACIPS

60 Preduvjeti i alternative strukturalnim društveno- političkim promjenama u BiH

Dejan Vanjek, ACIPS

66 Bosna i Hercegovina, Europska Unija i regionalni ekonomski razvoj

Haris Abaspahić, ACIPS

71 Regionalna politika Europske Unije

Senad Hromić, ACIPS

81 Proaktivna regionalna strategija u cilju razvoja novih tehnologija u procesu evropskih integracija ili kako BiH može premostiti digitalnu podijeljenost regionalnom strategijom i povezivanjem ?

Dunja Mijatović, ACIPS

UVOD

Vedran Horvat

Publikacija koja je upravo otvorena pred Vama rezultat je prezentacija radova mladih i obrazovanih stručnjaka okupljenih u ACIPS-u i oko njega, te preliminarog kvalitativnog istraživanja koje je obavljeno usporedno sa održavanjem konferencija u četiri veća bosanskohercegovačka grada – Mostaru, Tuzli, Bihaću i Banja Luci. Predstavljeni radovi odražavaju pluralizam mišljenja i pristupa konceptu regionalnog razvoja, ali i kompleksnost društvene stvarnosti s kojima se takvi obrasci danas suočavaju – prije svega u tranzicijskim okolnostima u Bosni i Hercegovini.

Može se naime ponekad steći dojam da je o tome još prerano govoriti, budući da je koncept regionalnog razvoja i regionalističkog pristupa unutar same Bosne i Hercegovine na samom početku i tek se probija kao moguća razvojna paradigma na društvenu pozornicu, a pristupanje Europskoj uniji zadana, ali ipak, ne i neposredna budućnost. Razumljivo je i ohrabrujuće što se regionalni razvoj puno egzaktnije shvaća i konkretnije razumije (a onda i operacionalizira) na lokalnoj, nego na nacionalnoj razini. Vladajuće ga elite još uvijek upotrebljavaju samo u prigodnim govorima u komunikaciji sa mnoštvom interesnih aktera okupljenih pod zajedničkim nazivnikom "međunarodna zajednica", ali ga se rijetko ili nikada ne prihvataju na stupnju implementacije na entitetskoj ili državnoj razini, djelomično i zato što ne prihvataju, ne razumiju, ili pak odbijaju nove obrasce razvoja. S druge strane, općinski ili kantonalni donosioci odluka ponekad su svjesni potencijala regije kojoj pripadaju, ali su, u slučaju da ne pripadaju onom većinskom krugu koji ih bestidno podređuje vlastitim i uskogrudnim interesima, najčešće pesimistični kad se radi o njegovom ostvarivanju.

Međutim, na putu integracije Bosne i Hercegovine u Europsku Uniju, može se očekivati da će koncept regionalnog razvoja čija primjena podrazumijeva demokratsko uređenje, jaču lokalnu samoupravu i autonomiju u narednom periodu dobivati na težini i važnosti, a tako i na provođenju preporučenih mjera regionalnog razvoja. Pritom treba biti svjestan da će jednog dana EU kroz svoje pred-pristupne fondove gledati na područje BiH kao na zemlju regija, zemlju potencijala te na osnovu toga i kreirati područja podrške ili ulaganja. Jasno je već da sadašnje političko uređenje usporava razvoj bosanskohercegovačkih regija, njihovu međusobnu komunikaciju, kao i cirkulaciju roba, ljudi i usluga između njih, umjesto da sustavno radi na njihovim regionalnim specifičnostima i afirmira ih na temelju resursa.

I iz predstavljenih tekstova nameće se zaključak da se regionalne razlike u BiH nerijetko podcjenjuju ili zanemaruju, iako su često rezultat neravnomjernog ili kratkoročnog razmišljanja (pa i ulaganja) vladajućih elita. Nejednakost regionalnih nerazvijenosti očita je ne samo u mjerljivim

statističkim parametrima, već i kroz fenomene kao što su masovne migracije određenih segmenata populacije. Istovremeno, neuhvatljivim ostaje mnoštvo nerazjašnjenih aspekata regionalnih nejednakosti koje se, ako idemo dalje od paušalnih konstatacija i približnih procjena, suočavaju sa nemoći trenutačne državne aparature. Raznolikost predstavljenih radova, pa tako i dojmova kojima rezultiraju, odražava kompleksnu sliku društvene stvarnosti i visok ovisnički odnos o stranim ulaganjima, još uvijek dalek od primjenjivih koncepata toliko željene samo-održivosti.

Prvi je rad izuzetno informativan, elaborativan i solidan temelj ove publikacije potpisan imenom Demira Imamovića u kojem se budući položaj Bosne i Hercegovine u europskom kontekstu promatra u kontekstu ekstremnih razlika – između zemlje balansirane privrede ili države unutar koje se sudaraju suprotnosti. Rad je nastao na osnovi opsežnog istraživanja o provedbi Srednjoročne razvojne strategije i njenim kratkoročnim i dugoročnim posljedicama na ekonomsku budućnost Bosne i Hercegovine. Osnovni cilj istraživanja bio je utvrđivanje trenutnog stanja razmjera ekonomske nejednakosti unutar zemlje i njegovih posljedica na ekonomsku budućnost Bosne i Hercegovine. U tom kontekstu, regionalne nejednakosti u radu se razumijevaju kroz koncept (borbe protiv) siromaštva, ali i kroz nedostatak i nedostupnost najosnovnijih informacija koje bi dale orijentaciju pravcu kojim se Bosna i Hercegovina (ne) razvija. Detektirajući najvidljivije fenomene u kojima se mogu naslutiti značajnije regionalne nejednakosti, kao što su to migracije stanovništva, Imamović uz mnoštvo ekonomskih parametara, donosi trijezne zaključke o neizvjesnoj budućnosti BiH kad se radi o dužini integracijskih procesa i njenoj transformaciji u ekonomski sigurnu zemlju. Dosadašnje mjere koje je država pokrenula prema podizanju kvalitete života, prema rezultatima istraživanja, promašile su ciljane grupe, te najveći dio bosanskohercegovačkog stanovništva i dalje smatra da one nisu ispunile svoju svrhu. No, činjenica da stupanj razvijenosti zemlje još uvijek ovisi o visini stranih ulaganja, a ne o neposrednom korištenju vlastitih potencijala govori da je koncept primjenjive samo-održivosti ne tako bliska budućnost.

U nastavku objavljujemo i kratki prikaz preliminarog kvalitativnog istraživanja koje je, ACIPS u suradnji sa Fondacijom Heinrich Boell obavio tijekom održavanja konferencija ACIPS-a u spomenutim gradovima. Kroz strukturirane razgovore sa tridesetak mladih eksperata iz nevladinog sektora iz četiri bosanskohercegovačke regije pokušali smo ocrtati trenutno stanje unutar nekih bh. regija i od mladih, kao najvitalnijeg i propulzivnog dijela društva, čuti u kojoj je mjeri regionalni razvoj prihvatljiva platforma za daljnji društveni razvoj. Uz postojeće razlike, koje ponegdje zaista izgledaju nepremostivima, kao rezultat dugogodišnjeg marginaliziranja određenih područja ili pak sektora, zabrinjava činjenica da naši sugovornici rijetko kad pokazuju povjerenje prema državnim institucijama, iako ih smatraju najodgovornijima za neprovođenje jačih društvenih reformi. Prema riječima naših sugovornika oligarhijske strukture sklone korupciji i dalje predstavljaju najveću zapreku uvođenju meritokracije na svim nivoima državne vlasti pa tako i zapošljavanju sposobnih i obrazovanih ljudi koji su u stanju utjecati na donošenje ili i sami donositi odluke koje se temelje na potrebama regije u kojoj djeluju, ali su i usklađene sa širim okruženjem. Nejednaka razvijenost i klasični, nerijetko antagonistički odnos između periferije i centra, obrazac je koji se, ako izuzmemo Banja Luku

(gdje poprima gotovo isključivo etno-političke konotacije), ponavlja u većini gradova izvan Sarajeva. Istraživanje koje je ovdje prikazano, imalo je za cilj skicirati stanje sa ciljem daljnje razrade i provedbe mnogo dubljeg i sveobuhvatnog istraživanja koje bi moglo uslijediti i značajno promijeniti izostanak nužnih kvalitativnih, ali i empirijskih, dakle kvantitativnih parametara.

Prije nastavka bavljenja ekonomskim dimenzijama regionalnog razvoja i to ponajprije u okvirima proširenja Europske unije, kroz rad Ivana Barbalića uvodimo daljnje i nezaobilazne, društvene i političke konotacije regionalne nejednakosti u Bosni i Hercegovini. Barbalić ističe kako ni "zajednički jad ponovo nije ujedinio zemlju, odnosno ponovo je ispolitiziran, te je dodatno razdvojio političke ideje po etničkim linijama". Barbalić razloge vidi u poremećenim i odvojenim diskursima koji su "toliko ugodno suprotni i suprotstavljeni, da dodatna dramatizacija nije ni potrebna od strane političkih moćnika", a "svaki dijalog ne samo nemoguć, nego je i nepristojan". No, upravo u regionalnoj perspektivi Barbalić nagađa moguće alternativno rješenje. "Pojedini projekti koji insistiraju na jačanju regionalne suradnje (većinom ekonomske), predstavljaju lakmus papir za novi način društvenog promatranja problema u BiH. Suština je u interesu, stvaranju novih kontakata, povećanoj komunikaciji, uspostavi realnih institucija.."

Kroz prizmu decentralizacije i multikulturalizma Dejan Vanjek piše potom o regionalizaciji kao manjem i funkcionalnom projektu koji može stimulirati integraciju i stabilizaciju cijelog državnog prostora, a koji bi se mogao događati po liniji ekonomskog, pa čak i kulturnog interesa i povezanosti. "Budući da je regionalna politika europske zajednice prepuštena samim regionima, čime je razbijena tradicionalna hijerarhija odgovornosti, uočljiva je nužnost uspostave regiona u BiH koji u administrativnom smislu ne bi bili dio sadašnje i buduće administrativne hijerarhije, nego bi bili samostalni u domeni vođenja politike koja im danas u EU pripada, a to su: ekonomski razvoj, obrazovanje, stambena politika, promet, zdravstvena politika, socijalna zaštita, zaštita okoliša i sl. Izuzetno je bitno da u fazi pristupanja EU, BiH ima pripremljenu politiku regionalnog razvoja, jer će u protivnom slučaju biti nespremna da se uklopi u decentraliziran sustav ekonomskog razvoja kakav je danas u Europskoj Uniji", zaključit će Vanjek.

Važan i edukativan rad donosi Haris Abaspahić, ocrtavajući osnovne linije procesa planiranja i upravljanja regionalnim ekonomskim razvojem u kontekstu približavanja Europskoj uniji. Naime, "Evropska komisija kroz programe strukturalnih i kohezijskih fondova, snažno finansijski potiče implementaciju regionalnih razvojnih projekata u manje razvijenim regijama unutar EU. Također, kroz pretpristupne fondove, EU kofinancira projekte regionalnog ekonomskog razvoja i druge razvojne programe implementirane na regionalnom nivou zemalja kandidata za članstvo u EU." Ekonomska reintegracija prostora, administrativna teritorijalizacija i jaka politička dimenzija, tri su područja na koje, smatra Abaspahić, koncept regionalnog razvoja u BiH može najviše utjecati. Abaspahić upozorava i na nizak stupanj absorpcije i nespremnost za iskorištavanje fondova koji bi BiH postali dostupni prihvatanjem kandidature za članstvo. I Senad Hromić u svojem se prikazu detaljnije usmjerio na strukturne fondove Europske unije koji određuju njenu regionalnu politiku, predstavljajući ih u nekoj mjeri kao imperativ

opismenjivanja za sve buduće članice EU. Istodobno je, uz sažetu deskripciju spomenutih fondova, ocrtao osnovne oblike nerazvijenog koncepta regionalnog razvoja u BiH, ali i postavio je na mjesto buduće nerazvijene članice prema kojoj bi se u tom slučaju trebao odlijevati određeni dio finansijskih sredstava iz EU proračuna. O važnosti informacijskih tehnologija, njihovoj (ne)dostupnosti stanovništvu, kao i o razvojnim potencijalima ljudskog kapitala u okvirima regionalnog međupovezivanja unutar BiH, ali i BiH sa razvijenim zemljama, zanimljive zaključke donosi rad Dunje Mijatović.

Iako širina perspektiva koje su otvorene ovim radovima tek treba biti istražena i na polju implementacije, umjesto zaključka možemo tek napomenuti da regionalni model razvoja Bosni i Hercegovini može poslužiti neovisno o datumu njenog ulaska u EU. No, i u potonjem slučaju, on će joj već sada povećati stupanj spremnosti za nadolazeće promjene te ju osnažiti, kako bi šteta koja pogađa određene društvene skupine ulaskom u EU bila što više smanjena, a sve prednosti maksimalno iskorištene. Na tom tragu, kroz predstavljanje ovih radova i podršku organizaciji prethodnih diskusija, Fondacija Heinrich Böll sudjeluje u otvaranju javne rasprave o iniciranju aktivnijih modela samoodrživosti, nasuprot onih koji izravno ovise o stranim ulaganjima i uporno odgađaju tranziciju BiH u stabilnije i sigurnije društvo.

EVROPSKA PERSPEKTIVA BOSNE I HERCEGOVINE

Ka uravnoteženosti ili ekstremnoj nejednakosti?

Demir Imamović

Uvod

Kada se kaže da se u Bosni i Hercegovini građani nalaze u teškoj ekonomskoj situaciji, ništa se novo nije reklo. Protekle četiri godine Bosna i Hercegovina stagnira u ekonomskom razvoju. Brze promjene koje su se desile u poslijeratnom periodu ulijevale su optimizam građanima u vezi sa ubrzanom normalizacijom ekonomskog života i vraćanjem prijeratnog ekonomskog blagostanja. Međutim, nagli zastoj u razvoju u 2001. godini, stvorio je sumnju u povratak na prijeratni životni standard. Nakon dugogodišnjeg intelektualnog prihvatanja demokratije i tržišne ekonomije, te nedoumice šta to zaista znači u praksi, konačno je u 2004. godini postignut dogovor oko ciljeva ekonomskog razvoja zemlje, uokviren u Srednjoročnu razvojnu strategiju - PRSP. U tom dokumentu, vlada je obećala građanima provođenje reformi u naredne četiri godine, čime bi se dostigao prijeratni nivo bruto društvenog proizvoda, drastično smanjilo siromaštvo, a zemlja približila na samo jedan korak do Evropske Unije. Ispunjavanjem ciljeva iz Srednjoročne strategije, svi dijelovi zemlje bi trebali imati obezbijeđen uravnotežen rast, a rasprostranjeno siromaštvo bi se našlo na putu iskorjenjenja.

Vladajuća politička koalicija u Bosni i Hercegovini kontinuirano promoviše ciljeve zacrtane u PRSP-u, nastojeći ubijediti građane da se proces reformi provodi ubrzanim tempom. Brojni su primjeri izjava vladinih službenika, koji svakodnevno ubjeđuju domaću i međunarodnu javnost da se u Bosni i Hercegovini sve odvija i brže nego što su to mnogi očekivali. Nedavno, u svom govoru, predsjedavajući Predsjedništva BiH ovako je prokomentarisao trenutni proces reformi koji se odvija u Bosni i Hercegovini:

'Počet ću od Bosne i Hercegovine. Ona je danas na dobrom putu da postane funkcionalna, moderna država sa nadležnostima i institucijama koje će joj omogućiti punopravno članstvo u evroatlantskim integracijama. U toku su važne reforme iz oblasti obrazovnog, poreskog, ekonomskog, administrativnog, sigurnosnog i odbrambenog sistema. Također, u toku je i proces uspostave institucija na državnom nivou, počev od Ministarstva odbrane, Zajedničke i Operativne komande, Obavještajno-sigurnosne agencije, Agencije za sigurnost, informiranje i zaštitu, Uprave za indirektno oporezivanje i još 20-tak drugih.'¹

¹ Izvod iz govora Sulejmana Tihića predsjedavajućeg Predsjedništva BiH: Obraćanje na okruglom stolu Fondacije Konrad Adenauer:

Prema Izvještaju Vijeća ministara o implementaciji hitnih mjera jasno stoji da su vladine institucije u BiH implementirale 94 procenta svih planiranih aktivnosti za period avgust 2003. - mart 2004.¹ Ohrabreni statističkim informacijama o rastu obima industrijske proizvodnje za 11,1 procenata, izvoza za 14 procenata, te smanjenjem rasta izvoza i smanjenjem nezaposlenosti za 0,2 procenta, vladine institucije kontinuirano promovisu svoje uspjehe u provođenju ključnih tranzicijskih reformi.²

Međutim, za većinu informacija koje prezentiraju vladine institucije ne postoje čvrsti dokazi da reforme utiču na rješavanje osnovnih problema građana u stvarnom životu. Niske stope zaposlenosti i rastuće siromaštvo glavni su problemi sa kojima se suočava većina stanovnika. Česti protesti poljoprivrednika i penzionera, štrajkovi nezadovoljnih radnika, potresne priče o ekstremnom siromaštvu građana, svakodnevna su top tema bosanskih medija, koji najžešće kritikuju rad vladinih institucija u Bosni i Hercegovini.

U ovom izvještaju prezentirani su rezultati istraživanja o sprovođenju Srednjoročne razvojne strategije i njenim kratkoročnim i dugoročnim posljedicama na ekonomsku budućnost Bosne i Hercegovine. Osnovni cilj istraživanja jeste utvrđivanje trenutnog stanja razmjera ekonomske nejednakosti unutar zemlje i njihovih posljedica na ekonomsku budućnost Bosne i Hercegovine.

Ciljevi politike PRSP

U politici PRSP-a jasno su proklamovana tri ključna strateška cilja koji se planiraju ostvariti do kraja 2007. godine.³ Na prvom mjestu je stvaranje pretpostavki za samoodrživ i uravnotežen rast svih dijelova Bosne i Hercegovine, drugi se odnosi na smanjenje siromaštva za 1/5, a treći podrazumijeva institucionalne reforme i potpisivanje i ispunjavanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom Unijom.

Sva tri ključna cilja zacrtana u PRSP-u su podjednako važna za građane Bosne i Hercegovine, i što je bitnije, snažno su međusobno povezana. Ako Bosna i Hercegovina dostigne 90 procenata bruto društvenog proizvoda iz 1991. godine, to bi rezultiralo značajnim povećanjem prihoda najsiromašnijih stanovnika, te smanjenjem rasprostranjenog siromaštva u zemlji⁴. Stvaranjem temelja za samoodrživi ekonomski razvoj, Bosna i Hercegovina bi ispunila jedan od tri ključna kriterija za prijem u EU – ekonomski i time bila na korak do prijema u Evropsku Uniju.

¹ 'Perspektive stabiliziranja i razvoja Balkana sa stanovišta Bosne i Hercegovine'. Berlin, 14. juni 2004.

² (2003) Konačan Izvještaj o implementaciji Akcionog Plana za realizaciju hitnih reformskih mjera (avgust 2003. - mart 2004.) Vijeće ministara, Juli 2004. godine.

³ Promjene u odnosu na prvih šest mjeseci 2003. godine. Zvanična stopa nezaposlenosti je u prvih šest mjeseci 2004. godine iznosila 41,7 procenata. Rast uvoza u prvih šest mjeseci je iznosio 5,75 procenta u odnosu na isti period u 2003. godini. *Izvor: Entitetski uredi za statistiku 6/2004; ALDI analiza spoljne trgovine u prvom polugodištu 2004. godine.*

⁴ Vijeće Ministara, Vlada FBiH, Vlada RS: 'Srednjoročna razvojna strategija BiH (PRSP) (2004 – 2007)', konačna verzija, april 2004. str.12.

⁵ Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika Bosne i Hercegovine u 1991. godini je iznosio oko 2.400 US dolara.

Visoke stope nezaposlenosti i nedovoljna razvijenost privatnog sektora, opredijelile su vlasti Bosne i Hercegovine da prvi ključni ekonomski prioritet bude osiguranje bržeg razvoja izvozno orijentisanog privatnog sektora.¹ Razvoj privatnog sektora planira se postići prvenstveno kroz unapređenje poslovne klime za domaća i inostrana ulaganja, privatizaciju, smanjenje korupcije, liberalizaciju spoljne trgovine i tržišta rada, te kroz obezbjeđenje državne podrške izvozu. Kritična pretpostavka na kojoj se zasniva strategija za razvoj privatnog sektora su strane direktne investicije.

Prema PRSP-u, liberalizacija trgovine i povećanje izvoza na osnovu komparativnih prednosti, dovela bi do dodatnih povećanja inostranih investicija u privatni sektor, što bi generisalo veliki broj novih radnih mjesta (kao što se to očekuje sa najnovijim stranim investicijama u Željezaru Zenica). Nove investicije iz inostranstva potakle bi nova zapošljavanja i više stope ekonomskog rasta. Više stope ekonomskog rasta omogućile bi nove investicije, koje bi povećale produktivnost zaposlenih radnika i omogućile usvajanje novih tehnologija i proizvodnji zasnovanih na znanju, omogućavajući proširenje proizvodnje i izvoz kvalitetnijih i skupljih proizvoda. Izvoz skupljih proizvoda uticao bi na ponudu bolje plaćenih radnih mjesta, direktno utičući na povećanje životnog standarda u državi.

Smanjenje siromaštva u BiH za 20 procenata proizlazi iz ostvarivanja viših stopa ekonomskog rasta. Prema istraživanju i mjerenju životnog standarda u BiH iz 2002. godine, u Bosni i Hercegovini postoji mala nejednakost između siromašnih i onih koji to nisu.² Ekonomski rast na smanjenje siromaštva djeluje različito, u zavisnosti od veličine nejednakosti u visini prihoda. Kako je ekonomska nejednakost među stanovništvom mala, povećanje stope ekonomskog rasta imalo bi veliki efekat na povećanje prihoda siromašnijim kategorijama stanovništva, što bi uticalo na snažno smanjenje siromaštva u zemlji.

U Bosni i Hercegovni, postoji konsenzus da je najbolje rješenje za sve građane što brži ulazak u Evropsku Uniju. Uviđajući da Bosna i Hercegovina ne može samostalno povratiti nivo prijeratnih ekonomskih aktivnosti, niti značajno unaprijediti kvalitetu života, građani i država jedino u tome vide dugoročno rješenje ekonomskih problema. Ključni cilj Evropske Unije jeste harmonizirani razvoj svih zemalja članica. Ulaskom u EU može se značajno unaprijediti infrastruktura, zahvaljujući strukturnim fondovima EU, a novi imidž zemlje privukao bi inostrane investicije koje bi snažno podstakle rast ekonomije i zapošljavanja. Kroz reforme i uvođenje 'Evropskih standarda' otvara se jedina mogućnost da građani BiH, dugoročno posmatrano, značajno približe svoj životni standard standardu stanovnika Evropske Unije. Bosna i Hercegovina se trenutno nalazi u procesu približavanja i stabilizacije Evropskoj Uniji, u okviru kojeg bi se trebali započeti pregovori o stabilizaciji i pridruživanju. U PRSP-u je planirano da se do kraja 2007. godine potpiše Sporazum o stabilizaciji i

¹ Vijeće Ministara BiH, Vlada FBiH, Vlada RS: 'Srednjoročna razvojna strategija BiH – PRSP (2004 – 2007)', konačna verzija, april 2004. Str. 13.

² (2002) Državna agencija i entitetski zavodi za statistiku, Svjetska Banka. 'LSMS - Istraživanje i mjerenju životnog standarda u Bosni i Hercegovini.

Izjave: Blagostanje u Bosni i Hercegovini 2001: Mjerenja i nalazi. Sarajevo Decembar 2002. Gini koeficijent pokazatelj kojim se izražava nejednakost u raspodjeli prihoda. Prema nalazima LSMS u BiH Gini koeficijent iznosi 26 indeksnih poena, svrstavajući BiH u zemlje sa malom nejednakošću prihoda među građanima. Što je Gini koeficijent manji, to se povećanje ukupnog prihoda ravnomjernije dijeli na sve stanovnike u zemlji i od povećanih stopa ekonomskog rasta veću korist imaju kategorije stanovništva sa nižim prihodima.

pridruživanju, te ispune sve obaveze koje bi trebale proizaći iz njega. Nakon 2007. godine, Bosna i Hercegovina bi trebala podnijeti zvaničnu aplikaciju za članstvo u EU, čime bi došla samo na korak do prijema u EU.

Kompletna strategija razvoja privatnog sektora bazira se na pretpostavci da je lokalno tržište BiH malo, da je privatni sektor nerazvijen i da je najbolji način razvoja privatnog sektora njegovo potpuno uključanje u međunarodnu ekonomiju. Vlada Bosne i Hercegovine je snažno prigrllila strategiju liberalizacije spoljne trgovine:

'Sama činjenica da je tržište BiH malo, upućuje na potrebu vođenja liberalne vanjskotrgovinske politike. Daljnja liberalizacija spoljnotrgovinskog režima u regiji treba ostati prioritet BiH, zajedno sa stvaranjem pretpostavki za integraciju u tržište EU.'¹

Nažalost, u PRSP-u niti na jednom mjestu nisu razmotrene moguće negativne posljedice sprovođenja liberalne izvozno orijentisane ekonomske politike. U prethodnom citatu iz PRSP-a vidljiva je jasna opredjeljenost za potpunu otvorenost lokalne ekonomije, bez imalo rezervi prema negativnim posljedicama koje ona može imati na zaposlenost i prihode u poljoprivredi, te na nivo plata radnika u lokalnim privatnim preduzećima. Izvozno orijentisana strategija je prije teorijski model nego stvarno iskustvo zemalja u tranziciji. Brojni su primjeri zemalja koje su i prije 20 godina započeli sa sličnom ekonomskom strategijom, ali od planiranih rezultata su jednako daleki kao i Bosna i Hercegovina. Problem sa prirodom inostranih investicija: kreiranje 'izolovanih ostrva' u kojima su jedino vidljivi ekonomski rezultati; nemogućnost prelaska sa 'sastavljanja' na 'proizvodnju' skupih industrijskih proizvoda; rast nezaposlenosti i stagnacija prosječnih plaća, samo su primjeri koji 'krase', tipične 'uspješne' zemlje koje su prihvatile liberalnu izvozno orijentisanu strategiju, a kojima u PRSP-u uopšte nije posvećena pažnja.²

S druge strane, s obzirom na trenutnu sposobnost vladinih institucija i njihov kapacitet da u potpunosti provedu institucionalne reforme, danas niko ne može sa sigurnošću reći koliko će još godina biti potrebno da Bosna i Hercegovine potpiše Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, a pogotovo u kojoj godini će biti ispunjene sve preuzete obaveze. U Bosni i Hercegovini skoro da nema nezavisnih studija koje bi dale objektivnu procjenu napredovanja zemlje na putu ka Evropi. Vladine institucije za ekonomska istraživanja i monitoring su dugo u osnivanju, Državna agencija za statistiku skoro da ne funkcioniše, a domaći političari se više oslanjaju na ekonomske procjene međunarodnih organizacija, nego na svoje vlastite. U takvom ambijentu vladine institucije same ocjenjuju rezultate svoga rada, a nivo aktivnosti mjere u odnosu na period kada je funkcija Vlade BiH bila marginalizirana po pitanju ekonomskog razvoja. Vijeće Ministara Bosne i Hercegovine je nedavno obećalo da će Bosna i Hercegovina do 2009. godine

¹ PRSP Konačna verzija str. 161.

² U našem izvještaju: *'Slobodna trgovina i Bosna i Hercegovina: Da li smo spremni na putovanje?'* detaljno smo analizirali uspjehe svih 100 zemalja koje su usvojile sličnu ekonomsku strategiju u proteklih pedeset godina. Izvještaj objavljen u časopisu Centra za Promociju Civilnog Društva 'Lokalna samouprava' broj 5, maj 2004.

biti članica Evropske Unije, stvarajući tako optimističnu sliku o ekonomskoj perspektivi države, u kojoj činjenice o stvarnoj ekonomskoj situaciji građana postaju potpuno marginalizirane.

Dok političari obećavaju građanima da će ulaskom u Evropsku Uniju relativno brzo biti riješeni ključni problemi sa kojima se susreću u svakodnevnom životu, Bosna i Hercegovina sve više zaostaje za drugim državama u regionu. U svom Izvještaju o krizi zapadnog Balkana 2004. godine, ESI je istakao:

'Bez ozbiljne predanosti Evropske Unije razvoju novog seta instrumenata politike, ovaj region će biti sve više izoliran od zbivanja koja se dešavaju oko njega, od Slovenije, preko Mađarske, Rumunije i Bugarske i južno do Grčke. Kako se njegovi susjedi razvijaju, sposobnost Zapadnog Balkana da se pridruži evropskom projektu će se tokom vremena samo smanjivati. Izbor koji stoji na raspolaganju Evropskoj Uniji je jednostavan: ili se ozbiljno posvetiti rješavanju temeljnih uzroka nestabilnosti ili nastaviti sa trošenjem svojih sredstava na borbu protiv sukoba kada oni izbiju širom ovog regiona.'¹

Iako je izvještaj objavljen skoro prije dvije godine, još uvijek ne postoje naznake da je u Bosni i Hercegovini učinjen toliko snažan pomak da bi se reklo da za nju ne važi analiza stanja koju je prezentirao ESI. Naprotiv, prema posljednjim podacima Svjetske Banke, ekonomske razlike između Srbije i Crne Gore, te Albanije sa Bosnom i Hercegovinom postaju sve izražajnije. Sa druge strane, ekonomska nesigurnost u zemlji postaje toliko izražena, da su građani svjesni da država ne može uraditi mnogo da unaprijedi lokalnu ekonomiju koja bi omogućila bar optimističnu perspektivu, ako ne bolju kvalitetu života. Trenutno vođenje politike u Bosni i Hercegovini nije usmjereno na rješavanje makroekonomske nestabilnosti, a pogotovo ne na stvaranje takve politike razvoja koja će omogućiti ostvarivanje zacrtanih ciljeva u PRSP-u.

Zahvaljujući djelimičnom provođenju tranzicijskih reformi, BiH se trenutno svrstava među najotvorenije ekonomije u svijetu. Ova otvorenost direktno utiče na problem uravnoteženog razvoja unutar Bosne i Hercegovine. Prema različitim istraživanjima provedenim širom svijeta, smanjenje trgovinskih barijera i jačanje monetarne stabilnosti mogu imati snažne negativne posljedice u ekonomski marginalnim regionima. Trgovinska liberalizacija može dodatno produbiti regionalne razlike unutar zemlje, koje teško da mogu biti ispravljene bez dodatnih napora vladinih institucija. U Bosni i Hercegovini građani sve više osjećaju posljedice neuravnoteženog razvoja unutar zemlje, a vladine institucije, ako je suditi prema njihovim rezultatima, nisu u stanju ostvariti zacrtane ciljeve u Razvojnoj strategiji.

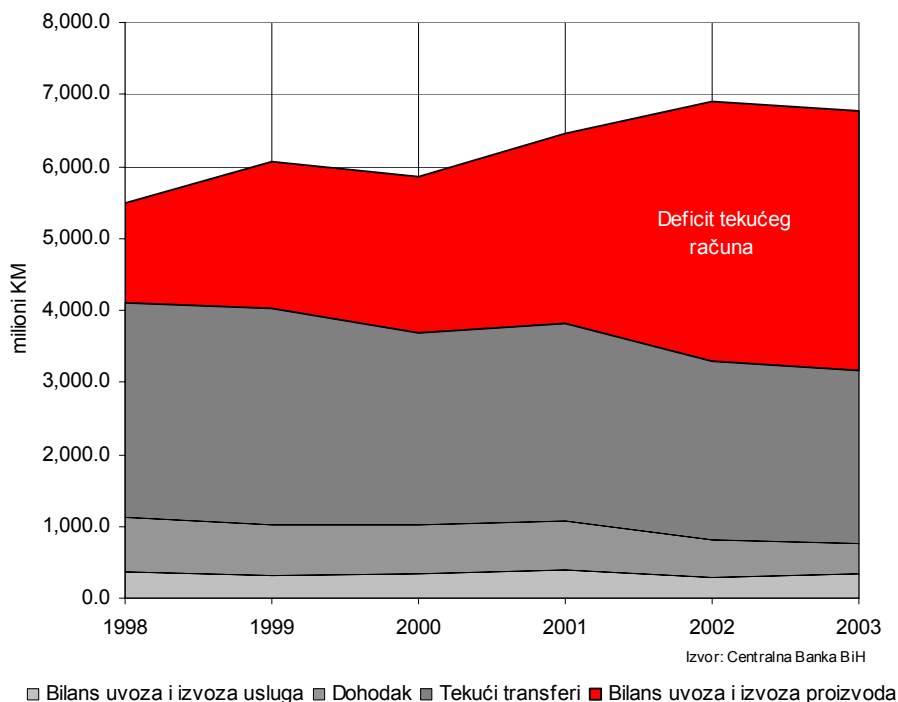
¹ (2002) Evropska Inicijativa za Stabilnost ESI, *'Zapadni Balkan 2004. godine: Pomoć, kohezija i nove granice Evrope'*. Novembar 2002. godine, Str. 5.

Borba sa rastućim trgovinskim deficitom

Kontinuirano objavljivanje vijesti koje prikazuju život građana u ekstremno teškim životnim uslovima, često odvraća pažnju javnosti od strukturnih problema kojima se suočava nacionalna ekonomija. Jedan od narelevantnijih indikatora uspješnosti ekonomije Bosne i Hercegovine jeste stanje deficita tekućeg računa, koji je tokom svih proteklih šest godina u stalnom porastu. U periodu od 1998. do 2003. godine deficit tekućeg računa rastao je po prosječnoj stopi od 22,43 procenta.¹ Neuspjeh Bosne i Hercegovine da smanji deficit tekućeg računa samo govori koliko je neusklađena i nerazvijena ekonomija u Bosni i Hercegovini. Kako je prikazano na grafikonu 3-1, deficit tekućeg računa prvenstveno se prouzrokuje visokim stopama rasta uvoza proizvoda u Bosnu i Hercegovinu.

Grafik 3-1.

Struktura tekućeg računa platnog bilansa sa
Bosne i Hercegovine
1998. – 2003. godina

Kao što je prikazano na grafikonu 3-1., deficit tekućeg računa je već u 2002. godini prešao iznos od 3,5 milijarde KM i još uvijek je u porastu. U 2003. godini deficit tekućeg računa Bosne i Hercegovine je iznosio 3,607 milijardi KM. Samo u prvom kvartalu 2004. godine deficit tekućeg računa je povećan za 8,1 procenata, u odnosu na prvi kvartal 2003. godine.

Stanje deficita tekućeg računa jasno pokazuje posljedice stagnacije u rastu ekonomije Bosne i Hercegovine, nakon 2000. godine. Deficit tekućeg računa prouzrokovao je značajnim smanjenjem tekućih transfera, i smanjenjem dohotka. Pored smanjenja tekućih transfera, ključni razlog za

¹ Platni bilans Bosne i Hercegovine – Sumarni prikaz 1998. – 2003., Sumarni prikaz. Izvor Centralna Banka BiH.

ogromni deficit nalazi se u izuzetno visokom deficitu u trgovinskom bilansu Bosne i Hercegovine. Samo u 2003. godini trgovinski deficit je iznosio 5,52 milijarde KM.¹

Tabela 3-1. Trgovinski bilans Bosne i Hercegovine (1998-2003)

Milioni KM

	GODINE					
	1998	1999	2000	2001	2002	2003
BILANS ROBA*	-4,076.9	-4,672.3	-4,572.0	-5,075.9	-5,958.4	-5,860.0
Izvoz robe	1,043.0	1,375.6	2,180.4	2,255.5	2,089.2	2,362.8
Uvoz robe	-5,119.9	-6,047.9	-6,752.4	-7,331.4	-8,047.6	-8,222.9
BILANS USLUGA	375.3	308.5	338.8	380.6	291.3	332.9
Izvoz usluga	739.1	724.1	762.9	823.6	787.9	841.0
Uvoz usluga	-363.9	-415.6	-424.1	-443.0	-496.6	-508.1
TRGOVINSKI SALDO	-3,701.7	-4,363.8	-4,233.1	-4,695.3	-5,667.1	-5,527.1

* Prema statistici spoljne trgovine. Nisu obuhvaćena prilagođavanja za neprijavljeni uvoz i umanjeni izvoz

Izvor: Centralna Banka Bosne i Hercegovine

Iako su dobro poznati problemi sa rastućim deficitom tekućeg računa kojeg proizvodi deficit u trgovinskom bilansu zemlje, vlada nije učinila niti jedan konkretan korak u njegovom rješavanju. Iako je javno zabrinuta problemom deficita, od 2001. godine, kada se počelo sa ubrzanom liberalizacijom spoljne trgovine, niti jedna nova politika nije ozbiljnije pokrenuta kako bi se podstakao rast izvoza. Prilikom izražavanja zahtjeva za zaštitu, proizvođači i političari većinom podrazumijevaju rasprostranjene mjere protekcionizma i finansijskih podsticaja. Kako se država obavezala i prihvatila liberalnu trgovinsku politiku, protekcionizam je automatski isključen. Kako se ne mogu koristiti mjerama protekcionizma, a finansiranje domaćeg privatnog sektora je direktno suprotno sa novom ideologijom liberalizma, rad vladinih institucija na smanjivanju trgovinskih deficita se svodi bukvalno na davanje političkih izjava, što je zadržano i u PRSP-u:

'.. nivo izvoza morat će značajno porasti, a nivo uvoza pasti. U toku naredne tri godine morao bi biti ostvaren rast izvoza, koji bi se do 2007. godine zadržao na stopi od 15 odsto. Istovremeno, stopa rasta uvoza će morati opasti i u 2007. godini iznositi oko 6,5 odsto.'²

Privatni sektor u Bosni i Hercegovini nerijetko ostaje zbunjen izjavama vladinih službenika, kako *izvoz mora porasti ili uvoz opasti*. Primjer proizvodnje i izvoza maline odlično pokazuje šta znači kada vlada kaže da će stvoriti uslove za rast izvozno orijentisanog privatnog sektora. Malina je klasični proizvod za koji postoje komparativne prednosti za njen izvoz. Međutim, u Federaciji BiH

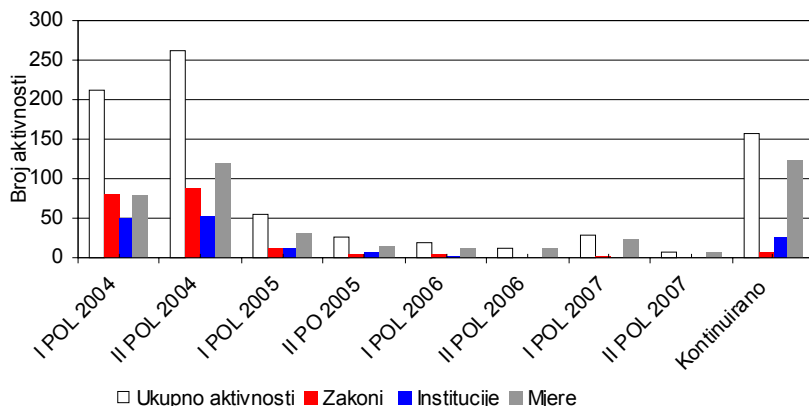
¹ Izvor: Centralna Banka Bosne i Hercegovine

² PRSP Konačna verzija Str.131.

mogu se proizvoditi samo određene sorte maline, koje daju prinos i do 70 procenata manji od najnovijih sorti malina koje se sade u zapadnoj Evropi. Federacija BiH zabranjuje uvoz novih sorti, pa tako domaći seljaci moraju saditi stare sorte. Kako su investicije u malinjake dugoročne, oni seljaci koji u ovoj godini zasade nove malinjake, moći će tek u 2014. godini zamijeniti stare sorte novim visokoproduktivnim. Vladini političari su toliko dobro prihvatili koncept nemiješanja u ekonomske tokove da su bukvalno privatni sektor prepustili samom sebi, ne iskazujući bilo kakav interes da naprave konkretne pomake u rješavanju problema koji sputavaju domaći izvoz, bez obzira što mnogi problemi koji sprječavaju veći izvoz, potiču direktno od nefunkcionisanja vladinih institucija.

Prvi koraci u provođenju PRSP

Nakon što je u novembru 2001. godine izrađen prvi prijedlog Strategije za borbu protiv siromaštva (I-PRSP), sve do kraja 2003. godine trajao je proces kreiranja Srednjoročne razvojne strategije BiH (PRSP). Sa početkom 2004. godine vlade u Bosni i Hercegovini započele su sa implementacijom PRSP-a, kako bi se do kraja 2007. godine u BiH obezbijedio uravnotežen rast, sa bruto društvenim proizvodom koji bi obezbijedio kreditnu sposobnost države, te stvorile mogućnosti za podnošenje aplikacije za članstvo u EU. U akcionom planu PRSP-a, planirano je provođenje ukupno 778 aktivnosti, neophodnih za ostvarivanje planiranih ciljeva. U okviru ovih aktivnosti planirano je donošenje ili prilagođavanje 204 zakonska rješenja, formiranje ili jačanje 154 institucije, te provođenje 420 mjera¹. Kompletna Strategija razvoja planirana je da se realizuje u periodu od četiri godine, s tim da je utvrđen planirani rok trajanja implementacije za 621 aktivnost, dok je planiran kontinuiran rad na 157 aktivnosti. Na grafikonu 4-2. prikazan je vremenski raspored planiranih aktivnosti na provođenju PRSP-a. Grafikon jasno ukazuje da se Vlada BiH fokusirala da najveći broj aktivnosti provede tokom prve godine implementacije Strategije.

Grafik 4-2.

Vremenski pregled planiranih aktivnosti na provođenju PRSP

Izvor:

PRSP Generalni akcioni plan implementacije Srednjoročne razvojne strategije BiH (PRSP) za 2004-2007

¹ Srednjoročna razvojna strategija BiH – PRSP (2004 – 2007) BiH Vijeće Ministara, Vlada F BiH, Vlada RS, Konačna verzija, april 2004.

Za praćenje i evaluaciju provođenja Razvojne strategije Bosne i Hercegovine uključene su vladine institucije i mali broj domaćih nevladinih organizacija. Nažalost, za prvih šest mjeseci, vladini uredi za praćenje i implementaciju PRSP-a tek su i formirani, tako da postoji ograničen izvor informacija za ocjenu napretka u implementaciji strategije. Kako bi dobili bar približno objektivne informacije o dosadašnjem procesu realizacije aktivnosti iz akcionog plana, koristili smo se informacijama nevladinih organizacija uključenih u monitoring, te informacijama objavljenim u domaćim medijima.

U izvještaju Centra Civilnih Inicijativa: 'Monitoring utjecaja državnih politika unutar Razvojne strategije Bosne i Hercegovine (PRSP)'¹, dat je prikaz rezultata sedmomjesečnog monitoringa provođenja Razvojne strategije na lokalnom nivou. Putem kontinuiranog prikupljanja informacija od građana koji su na direktan ili inidirektan način mogli imati koristi od provođenja aktivnosti iz sektorskih prioriteta, utvrđeno je da, i pored malih pozitivnih promjena u obrazovanju, socijalnoj zaštiti i zaštiti okoline nema nikakvih konkretnih veza između progressa u ovim oblastima i implementacije PRSP-a. Generalni zaključak izvještaja CCI jeste da:

'Generalna ocjena provođenja Razvojne Strategije BiH (PRSP), sa aspekta građana, jeste da se 7 mjeseci od zvaničnog početka provođenja Razvojne Strategije ne osjeća nikakav progres u životu građana'².

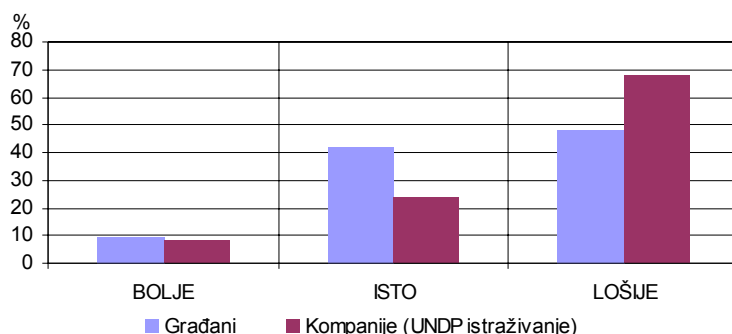
Ova informacija koja je proizvod višemjesečnog rada na monitoringu PRSP-a, potvrđuje pretpostavku kritičara rada vladinih institucija, da se u običnom životu i u lokalnoj zajednici vrlo malo osjeti utjecaj rezultata reformi provedenih od strane vladinih institucija u Bosni i Hercegovini.

Do sličnih rezultata, došli smo putem direktnog istraživanja stavova javnog mnijenja, koje smo proveli u ljeto 2004. godine.³ U periodu od juna do avgusta izvršili smo niz istraživanja javnog mnijenja o pitanjima koja se tiču efekata provedenih vladinih politika u Bosni i Hercegovini. Na pitanje: 'Kako ocjenjujete kvalitetu života u Vašoj općini u odnosu na prethodnu godinu' svega 9,59 procenata stanovnika je odgovorilo 'bolje nego godinu dana ranije'. Sa druge strane 48,25 procenata stanovnika je odgovorilo 'lošije nego godinu dana ranije', dok je 42,16 procenata stanovnika odgovorilo 'isto kao i godinu dana ranije'.

¹ CCI BiH: Izvještaj: 'Monitoring utjecaja državnih politika (obrazovanje, socijalna zaštita, zaštita okoline) Unutar razvojne strategije Hercegovine (PRSP)' Juli, 2004.

² Isto.

³ ALDI je obavio istraživanje javnog mnijenja na području cijele Bosne i Hercegovine u periodu juni – avgust 2004. godine. Metodom slučajnog uzorka je odabrano 1000 građana Bosne i Hercegovine od kojih su zatraženi stavovi po različitim pitanjima. Rezultati istraživanja su iskorišteni za potrebe ovog izvještaja.

Grafik 4-3.

Uporedni rezultati istraživanja stavova javnog mnijenja i kompanija u Bosni i Hercegovini.

Pitanje: Kako ocjenjujete trenutno stanje u odnosu na proteklu godinu?

Izvor: Prilog broj 1 ALDI analiza javnog mnijenja, avgust 2004.

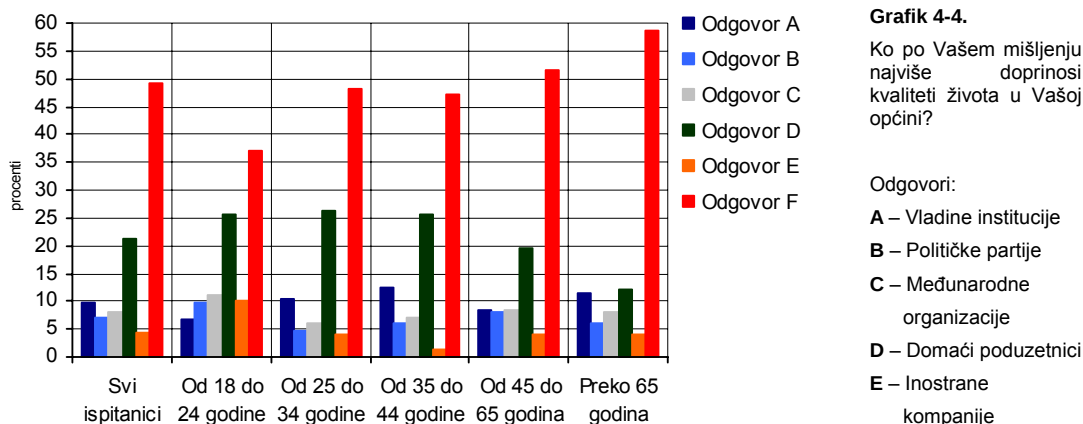
UNDP NEWS III/04

Rezultati našeg istraživanja, prikazani na grafikonu 4-3., poklapaju se sa istraživanjima drugih organizacija. U posljednjem izvještaju UNDP - Sistem ranog upozoravanja, istraživači su dobili slične rezultate anketirajući vodeće kompanije u BiH. Na pitanje kakvo je mišljenje o ekonomskoj situaciji u BiH u odnosu na proteklu godinu, 68 procenata preduzeća smatra da je ekonomska situacija lošija, a 24 procenta da je ista kao i protekle godine, a samo 8 procenata da je bolja u odnosu na juni 2003. godine.¹

Rezultati tri navedena istraživanja obavljena nezavisno i u približno istom vremenskom periodu, jasno pokazuju da građani i privatni sektor jednostavno ne osjećaju efekte provođenja PRSP. Različito viđenje problema u BiH sve više zbunjuje građane. Vladine institucije govore da se reforme provode i brže nego što je planirano, a slični su i stavovi međunarodnih organizacija koji pozdravljaju njihovu posvećenost rješavanju tranzicijskih problema. Sa druge strane, građani i privatni sektor su podijeljeni u stavovima oko toga je li situacija nepromijenjena ili je čak situacija lošija nego godinu dana ranije.

Da bi obezbijedili dodatne informacije o tome kako građani vide procese koji vode ka unapređenju kvalitete života u Bosni i Hercegovini, pokušali smo utvrditi njihove stavove sa po dva dodatna pitanja. Prvo, kroz istraživanje smo željeli utvrditi koliko su građani optimistični po pitanju konkretnog rada vladinih institucija u poboljšanju životnog standarda, i drugo, ko najviše doprinosi unapređenju kvalitete života u lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini. Ocjene o tome ko po mišljenu građana najviše doprinosi kvaliteti života u lokalnoj zajednici, predstavljeni su na grafikonu 4-4.

¹ UNDP Sistem ranog upozoravanja – Kvartalni izvještaj 2004. April-Juni

Izvor: Prilog broj 1 ALDI analiza javnog mnijenja, avgust 2004

Od svih ispitanika, samo je 9,76 procenata odgovorilo da je doprinos vladinih institucija najveći u unapređenju kvalitete života građana BiH. Približne ocjene su dali građani svih starosnih grupa, s tim da su rad vladinih institucija nešto pozitivnije ocijenili penzioneri i građani srednje dobi (12,56 i 11,33 procenata), a najlošije mladi do 24 godine (6,9 procenata).

Građani su još manje zadovoljni političkim partijama, za koje samo 7,1 procenat stanovništva smatra da čine najviše za lokalne zajednice, a sličan je stav i prema međunarodnim organizacijama u BiH (8,19 procenata). Iako su u PRSP-u prepoznate kao najveća mogućnost razvoja Bosne i Hercegovine, u inostranim kompanijama samo 4,34 procenata stanovnika vidi snagu koja najviše doprinosi unapređenju kvalitete života u lokalnoj zajednici. Samo 21,4 procenata ispitanika prepoznalo je privatni sektor kao glavnog činioca u unapređenju kvalitete života, što opravdava tvrdnju nerazvijenosti privatnog sektora u BiH.

Izuzev ograničenog povjerenja u privatni sektor, građani ne vjeruju da vladine institucije i političke partije mogu doprinijeti promjeni kvalitete života u zemlji. Pored toga što ne vjeruju vlastitim političarima, još manje vjeruju da napredak može doći od međunarodnih institucija ili inostranih kompanija. Za 49,21 procenata stanovništva niko od nabrojanih u istraživanju ne doprinosi unapređenju života u lokalnoj zajednici. Zašto?

Da li su građani Bosne i Hercegovine tako sebično subjektivni da jednostavno svaki napor vladinih institucija mjere u odnosu na vlastiti interes i da svaku njihovu aktivnost ocjenjuju na osnovu kratkoročno ostvarenih pozitivnih efekata. Većina akcija iz PRSP imaju primarne i sekundarne, te kratkoročne i dugoročne posljedice koje se ne mogu jednostavno analizirati na osnovu novinskih natpisa ili priloga na televiziji. Kako vladine institucije daju samo površne ocjene i informacije o provođenju reformi, pokušali smo utvrditi koliko se od planiranih aktivnosti iz generalnog akcionog plana realizovalo u prvih šest mjeseci 2004. godine.¹ Kako smo ranije pokazali, za prvo polugodište 2004. godine, u okviru PRSP-a planirano je provođenje 219

¹ Za monitoring provođenja PRSP osnovan je Vladin ured EPPU za vršenje monitoringa razvojne strategije PRSP. Međutim, ured je formiran u maju 2004. godine, koji nam je dostavio vladin izvještaj o provedenim i planiranim aktivnostima.

aktivnosti. U Tabeli 4-2. prikazani su rezultati o broju provedenih aktivnosti na osnovu javno raspoloživih informacija.

Tabela 4-2. Rezultati u provođenju PRSP u periodu januar – juni 2004. godine

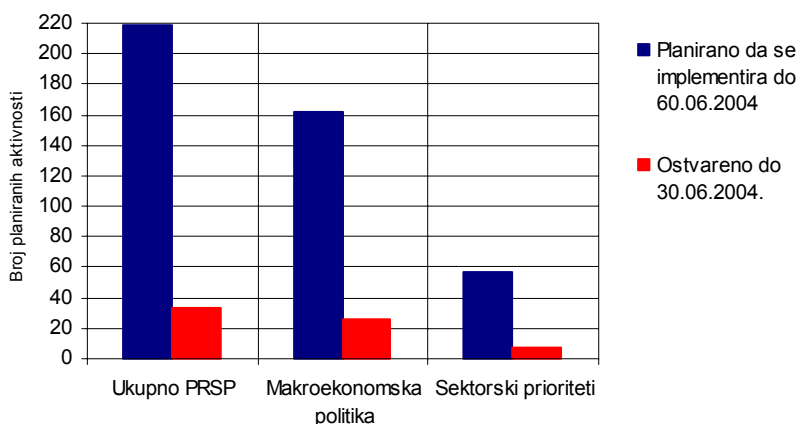
	MAKROEKONOMSKA POLITIKA			SEKTORSKI PRIORITETI			UKUPNO
	Zakoni	Institucije	Mjere	Zakoni	Institucije	Mjere	
1) Ukupno planirano aktivnosti za prvih šest mjeseci u 2004. godini	66	35	61	18	22	17	219
2) Ukupno ostvareno prema izvještaju Vijeća Ministara BiH*	7	14	5	4	2	1	33
3) Aktivnosti kojima je pomjerena implementacija do marta 2005. (a)	41	13	19	6	8	7	94
4) Aktivnosti za koje nije bilo moguće pronaći informacije (b)	18	8	37	8	12	9	92
5) Procenat odgođenih aktivnosti	62.12%	37.14%	31.15%	33.33%	36.36%	41.18%	42.92%
6) Procenat realizovanih aktivnosti	10.61%	40.00%	8.20%	22.22%	9.09%	5.88%	15.07%

* Informacije prema konačnom izvještaju o implementaciji akcionog plana za realizaciju hitnih reformskih mjera za avgust 03. - mart 04. Vijeće ministara juli 2004.

(a) Aktivnosti originalno planirane za prvo polugodište 2004, ali uvrštene u akcioni plan za period juli 04 – mart 2005. godine

(b) Aktivnosti za koje se nije mogla pronaći informacija tokom izrade ovog izvještaja

Kako je prikazano u tabeli, od 219 planiranih aktivnosti za prvih šest mjeseci 2004. godine, implementirane su 33 aktivnosti prema planu PRSP, odnosno samo 15,07 procenata. U strukturi realizovanih aktivnosti najdalje se otišlo u uspostavljanju ili jačanju državnih institucija u oblasti makroekonomske politike (40%). Sa druge strane najmanji pomaci vladinih institucija su se desili u oblasti konkretnih mjera koje su trebale doprinijeti ostvarenju strateških ciljeva. Planirane mjere trebale su u kratkom roku utjecati na poboljšanje stanja u Bosni i Hercegovini, ali s druge strane nivo njihove implementacije je i najmanji. Prema rezultatima analize dostupnih informacija samo 8,20 procenata ukupno planiranih mjera u makroekonomskom dijelu i 5,88 procenata u sektorskim prioritetima realizovane su u planiranom roku. Kako su mjere trebale imati najneposredniji utjecaj na poboljšanje ekonomije Bosne i Hercegovine, nije ni čudo što samo 9,76 procenata stanovnika smatra da vladine institucije najviše doprinose poboljšanju ekonomske situacije u Bosni i Hercegovini.

Grafik 4-5.

Grafički prikaz broja planiranih i ostvarenih aktivnosti iz PRSP za period januar – juni 2004. godine

Izvor: Tabela 4-2.

Iako je implementiran mali broj aktivnosti, svega oko jedne petine, veoma je teško procijeniti utjecaj implementiranih mjera na poboljšanje životnog standarda u Bosni i Hercegovini. PRSP je kompleksan ne samo zato što je vremenski ograničen, zato što prouzrokuje mnogostruke efekte i što su u njega uključeni veoma različiti učesnici, već i što on može prouzrokovati različite vrste interakcije u privatnom sektoru i kod građana. Vladine institucije daju samo površne informacije o tome da je određena aktivnost poduzeta radi ostvarenja nekog specifičnog cilja, bez detaljnijih pojašnjenja o tome, kako će se aktivnost provoditi, na koji način, koji će problem biti riješen, kakve će biti posljedice nakon usvajanja određenog zakonskog rješenja i slično. Dodatni problem u analiziranju efekata PRSP-a, predstavlja činjenica, da je nejasna veza između zacrtanih aktivnosti, očekivanih efekata aktivnosti i posljedica koje će planirane aktivnosti imati na ostvarivanje zacrtanih ključnih ciljeva u Strategiji. Veliki broj prioriteta i aktivnosti koji su nejasno povezani sa ciljevima prouzrokuju izrazito zbunjujuću predstavu za one koji sa strane posmatraju implementaciju Strategije na terenu.

Razmjeri ekonomske nejednakosti u Bosni i Hercegovini

Iako je stvaranje uslova za uravnotežen i ujednačen ekonomski rast svih dijelova zemlje prioritetni cilj Srednjoročne razvojne strategije BiH, vrlo se malo zna o stvarnom stanju o razvijenosti pojedinih područja unutar Bosne i Hercegovine. Ni u Srednjoročnoj strategiji, niti u bilo kojem drugom vladinom dokumentu ne postoji analiza razmjera ekonomske nejednakosti unutar Bosne i Hercegovine.¹ Zanemarivanjem problema razlike u ekonomskom razvoju općina, u Bosni i Hercegovini postoji opasnost da provođenje politike PRSP-a doprinese još dubljim ekonomskim razlikama unutar zemlje i time poveća razmjere ekonomske i socijalne nesigurnosti u državi.

Bosanskohercegovačka javnost je preplavljena rezultatima istraživanja koji ukazuju na spremnost velikog broja stanovnika da napuste zemlju u potrazi za boljim životnim standardom, što indirektno govori o ogromnim

¹ Na ovom mjestu se misli na javne dokumente na nivou države Bosne i Hercegovine. Na nivou Entiteta RS postoji politika koja definiše razvijene, srednje razvijene i nerazvijene općine.

razlikama u mogućnosti generisanja prihoda u BiH i inostranstvu. U 2003. godini, bruto nacionalni prihod (GNI) *per capita* u Bosni i Hercegovini iznosio je samo 4 procenta od GNI *per capita* u Sjedinjenim Državama, ili samo 6 procenata ostvarenog u Njemačkoj.¹ Međutim, razlike postaju sve izražajnije i u odnosu na najbliže susjedne zemlje. U 2003. godini GNI *per capita* u Bosni i Hercegovini bio je samo 13 procenata slovenačkog, 28 procenata hrvatskog, i 80 procenata iznosa u Srbiji i Crnoj Gori. Čak i u odnosu na Albaniju, zemlju sa kojom se Bosanci i Hercegovci najmanje vole porediti, u 2003. godini GNI *per capita* je iznosio tek 88 procenata albanskog.²

Iako ne postoje precizni statistički podaci, razmjere ekonomske nejednakosti se mogu procijeniti korištenjem dostupnih informacija o registrovanim inostranim investicijama, procjena o broju stanovnika, broju zaposlenih i prosječnim platama po općinama u Bosni i Hercegovini. Na osnovu ovih informacija može se napraviti pregled općina koje imaju bolje ili lošije ekonomske potencijale, odnosno općine koje omogućavaju veću ili manju zaposlenost i mogućnosti za generisanje prihoda. Razlike u mogućnostima zapošljavanja ili generisanju prihoda, daju dovoljno informacija da se procjene razlike u razvijenosti između pojedinih općina u državi. Registrovane strane direktne investicije su dobar početak za utvrđivanje kriterija, pomoću kojih se može izmjeriti ekonomska neuravnoteženost unutar BiH. Kada se odluče da investiraju u BiH, inostrani investitori prije će odabrati općinu ili grad sa boljim ekonomskim potencijalom. Visina BDP-a i njegov rast, kadrovski potencijali, raspoloživost stručnih radnika i radnika sa univerzitetskom diplomom, stanje lokalne infrastrukture, osnovni su kriteriji putem kojih inostrani investitori mjere ekonomski potencijal područja u koja ulažu svoj novac. Također, inostrani investitori radije ulažu u gradove koji imaju bolju telekomunikacionu infrastrukturu, u kojima je bolja kvaliteta života i bolji kulturni život, te u gradove koji najviše ulažu u razvoj komunalne infrastrukture.

Ovo upućuje na činjenicu da su najrazvijeniji dijelovi države privukli najveći obim inostranih investicija, suprotno nerazvijenim područjima koja nisu uspjela privući značajnija inostrana ulaganja. Ako je ovo tačno, onda bi kvaliteta života u općinama ili gradovima koja su privukla inostrane investicije bila značajno bolja nego u općinama koje nisu. Na ovom mjestu bitno je istaći dva faktora u kojima ne bi bila obavezna korelacija između vrijednosti inostranih investicija i kvalitete života u općini. U nekim općinama SDI su došle, ne zbog ekonomskog potencijala općine, već zbog mogućnosti korištenja prirodnih resursa. U drugom slučaju, u pojedinim općinama neekonomski faktori (demografski, geografski) mogu utjecati da i bez SDI njihovi građani imaju iznadprosječnu kvalitetu života. Naknadno su razmatrani posebni slučajevi u kojima općine koje ne podliježu korelaciji između inostranih investicija i kvalitete života. Drugi ekonomski kriteriji, kao što su broj zaposlenih na 1000 stanovnika, ili prosječne plaće po općinama možemo iskoristiti kao dodatni kriteriji u cilju preciznijeg utvrđivanja stvarnih razmjera ekonomske nejednakosti u lokalnim zajednicama unutar Bosne i Hercegovine. U periodu od 1995. do 2003. godine, u Bosni i Hercegovini je registrovano

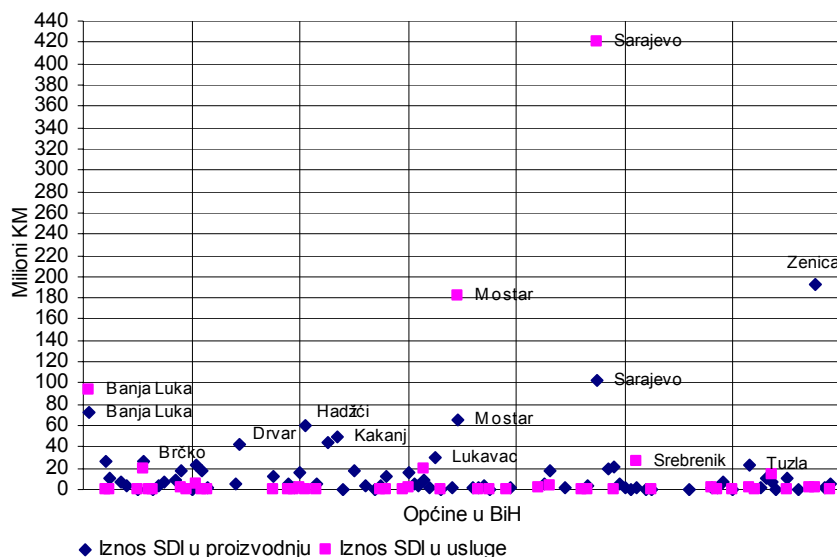
¹ (2004) World Bank: World Development Indicators database, August 2004.

² Isto.

ukupno 2,106 milijardi KM stranih direktnih investicija (SDI).¹ Ako sve registrovane inostrane investicije razvrstamo po općinama u kojima su registrovani, dobit ćemo prikaz identičan slijedećem grafikonu.

Grafik 5-6.

Raspored ukupnih SDI po općinama u Bosni i Hercegovini

Izvor: Prilog broj 2 ALDI analiza inostranih ulaganja u BiH, juni 2004. (općine poredane po abecednom redu)

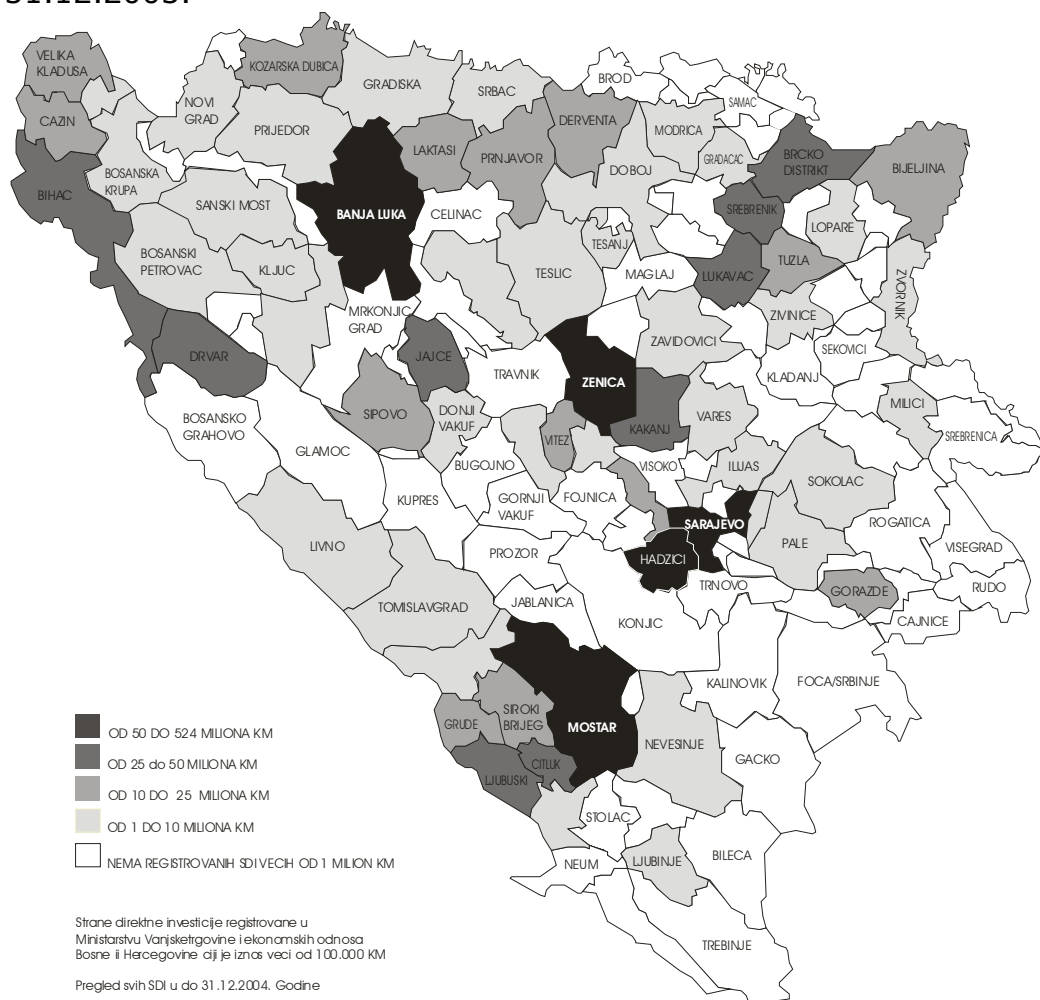
Na grafikonu 5-6., nalazi se prikaz svih općina u Bosni i Hercegovini koje su zabilježile strane direktne investicije.² Radi praktičnijeg prikaza, sve SDI su podijeljene po tome da li su namijenjene u proizvodnju ili usluge.³ Grafikon jasno pokazuje neuravnotežen priliv stranih direktnih investicija u Bosni i Hercegovini. Od 138 općina u Bosni i Hercegovini čak 56 općina uopšte nemaju registrovanih stranih direktnih investicija. Od 82 općine koje su imale zabilježene SDI, njih 54 su imale nizak iznos SDI koji je iznosio do 10 miliona KM. Samo 14 općina ima registrovane SDI od 10 do 25 miliona KM, a samo 9 općina od 25 do 50 miliona KM. U samo pet gradova su zabilježene ukupne strane direktne investicije preko 100 miliona KM, od čega Mostar preko 200 miliona, a Sarajevo preko 500 miliona KM. Detaljan pregled svih općina po iznosu SDI nalazi se na slici 1.

¹ Informacija o direktnim stranim ulaganjima u BiH od maja 1994. do 31.12.2003. godine. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Sarajevo Januar 2004. godine.

² Podaci preuzeti iz informacije Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa o SDI u BiH u periodu 1994 – 2003 godine. U informaciji se nalaze sve registrovane SDI u Bosni i Hercegovini čija je pojedinačna vrijednost veća od 100.000 KM. Ukupan iznos pojedinačnih inostranih investicija preko 100.000 KM obuhvata 90.48 procenata svih registrovanih SDI u BiH do 31.12.2003. godine.

³ U ovom izvještaju općine Kantona Sarajevo - Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad i Ilidža su obuhvaćeni pod grad Sarajevo

Slika 1. Shematski prikaz rasporeda SDI u Bosni i Hercegovini na dan 31.12.2003.

Izvor: Prilog broj 2 ALDI analiza inostranih ulaganja u BiH, juni 2004

U tabeli 5-3. općine i gradovi su razvrstani prema količini ukupnih primljenih stranih direktnih investicija. Do kraja 2003. godine od ukupno 138 općina/gradova u njih 56 u kojima živi 16,25 procenata populacije BiH, nisu registrovane inostrane investicije sa kapitalom većim od 100.000 KM. Kada dodamo 20 općina koje su zabilježile inostrane investicije manje od 1 milion KM, dobijemo da je u 76 općina u kojima živi 26,42 procenta stanovnika jedva došlo pola procenta ukupnih SDI. U 110 općina u kojima živi više od polovine stanovnika Bosne i Hercegovine došlo je svega 7,30 procenata SDI. Na području Bosne i Hercegovine u kojoj živi skoro 80 procenata stanovnika, stiglo je tek 40,63 procenata SDI. I na kraju, u Sarajevo i Mostar, gradove u kojima živi 11,48 procenata populacije BiH, došlo je čak 40,49 procenata svih ukupnih stranih direktnih investicija. Prema procjenama statističkih zavoda u BiH je 2004. godini živilo 3.928.727 stanovnika.¹

¹ Prema entitetskim agencijama za statistiku i podacima Brčko Distrikta u martu 2004. godine u Bosni i Hercegovini je živjelo prema procjeni Centralne Banke oko 3.832.000 stanovnika. U ovom istraživanju korištene su procjene statističkih zavoda u BiH. Za Brčko Distrikt su korišteni podaci Vlade Brčko Distrikta za 2003. godinu

Tabela 5-3. Stanovništvo i SDI u Bosni i Hercegovini 1995 – 2003 godina

	Broj općina	Ukupan broj stanovnika u općinama	Iznos SDI (milioni KM) (a)	Udio u ukupnom stanovništvu BiH (proceniti)	Udio u ukupnim SDI (proceniti)
Općine/gradovi od 50 do 524 miliona KM SDI	5	821.138	1.191,9		
Postotak		20,90%	62,55%	20.90%	62.55%
Općine/gradovi od 25 do 50 miliona KM SDI	9	371.028	323,7		
Postotak		9.44%	19,99	30.34%	79.54%
Općine/gradovi od 10 do 25 miliona KM SDI	14	648.414	250,7		
Postotak		16.50%	13,16%	46.85%	92.70%
Općine/gradovi od 1 do 10 miliona KM SDI	34	1.050.156	129,7		
Postotak		26,73%	6.81%	73.58%	99.51%
Općine/gradovi do 1 miliona KM SDI	76	1.037.991	9,2		
Postotak		26.42%	0,49%	100%	100%

Napomena:

(a) Za analizu su korištene samo direktne strane investicije koje su u pojedinačnom iznosu bile veće od 100.000 KM. Ukupno vrijednost ovih SDI iznosi 1.905.573 KM ili 90,48 procenata. Ostatak od oko 9,5 procenata nije moguće razvrstati prema općinama primaocima SDI.

Izvor: Prilog broj 2 ALDI analiza inostranih ulaganja u BiH, juni 2004., stanovništvo prilog broj 3

Ako bi razmjere ekonomske nejednakosti unutar Bosne i Hercegovine posmatrali samo na osnovu informacija o primljenim ukupnim inostranim investicijama jasno bi se pokazalo da su sve općine u odnosu na Sarajevo izuzetno nerazvijene. Mostar sa jednom polovinom sarajevskih SDI je na drugom mjestu, dok Zenica i Banja Luka tek oko jedne trećine, a Hadžići, nešto više od 1/10 SDI koje su zabilježene u Sarajevu. Čak 102 općine u Bosni i Hercegovini su privukle inostrane investicije manje od 1 procenat iznosa inostranih investicija koje su došle u glavni grad Bosne i Hercegovine.

Da bi se obezbijedilo ostvarivanje zacrtanih ciljeva u PRSP-u, planirano je da BiH privuče dodatnih 865 miliona KM inostranih investicija godišnje, odnosno ukupno 3,46 milijardi KM do kraja 2007. godine.¹ Posmatrajući inostrane investicije po glavi stanovnika, možemo dobiti realniju sliku o stanju ekonomske neuravnoteženosti u Bosni i Hercegovini. U periodu od 1995. do 2003. godine Bosna i Hercegovina je privukla ukupno 536 KM stranih direktnih investicija po glavi stanovnika. Ovo bi značilo, ako bi se ostvarili ciljevi PRSP-a, da bi na kraju 2007. godine iznos SDI *per capita* u BiH iznosio oko 1.401 KM.

¹ PRSP III Rast privatnog sektora, tačka 5. Poslovna klima i privlačenje inostranih investicija. Za konverziju kursa USD u KM korišten kurs iz PRSP 1,73KM = 1 USD

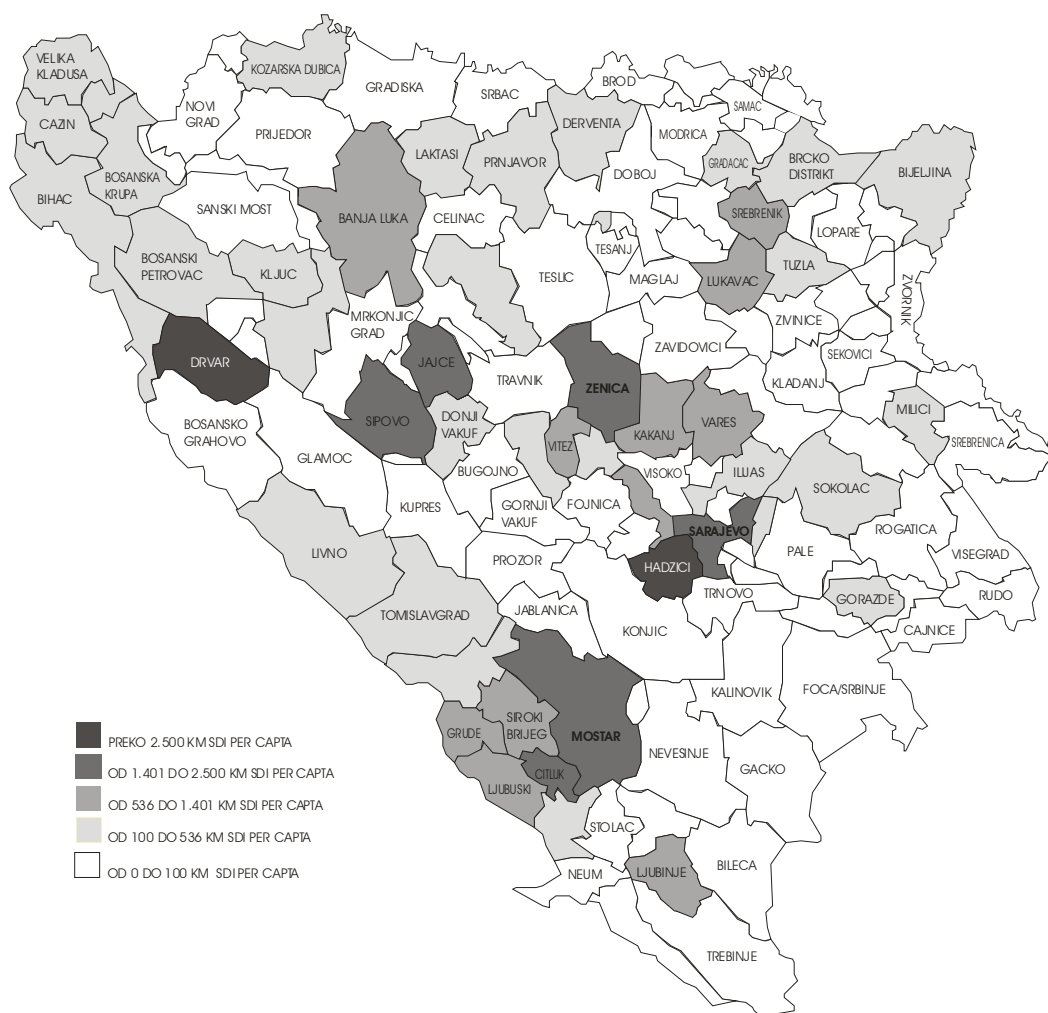
Ako uporedimo registrovane inostrane investicije *per capita* po općinama dobit ćemo da su općine u kojima živi 44,2 procenta stanovnika zabilježile izuzetno niske stope inostranih investicija. Općine u kojima živi 70,8 procenata svih stanovnika Bosne i Hercegovine imaju inostrane investicije *per capita* ispod prosjeka za BiH. Općine u kojima živi 12,3 procenta stanovnika imaju iznadprosječne SDI *per capita*, ali ipak nedovoljno za nivo koji bi se trebao dostići u 2007. godini. I na kraju, u općinama u kojima trenutno živi 15,9 procenata stanovnika BiH imaju inostrane investicije *per capita* koje su veće od iznosa planiranog u PRSP-u. Neravnomjernost SDI *per capita*, jasno govori o razmjerama ekonomske nejednakosti u Bosni i Hercegovini. U tabeli 5-4. i na slici 2. prikazane su razlike u prilivu inostranih investicija *per capita*.

Tabela 5-4. SDI po glavi stanovnika u Bosni i Hercegovini (1995 – 2003)

	Broj stanovnika	Procenat ukupnog broja stanovnika u BiH	Ukupan iznos SDI (milioni KM)	Procenat od ukupnog iznosa SDI u BiH
Od 0 do 100 KM SDI po glavi stanovnika	1.738.971	44,2%	45,2	2,4%
Od 100 do 536 KM SDI po glavi stanovnika	1.047.080	26,6%	316,3	16,6%
Od 536 do 1.401 KM SDI po glavi stanovnika	483.955	12.3%	384,1	20.2%
Od 1.401 do 2.500 KM SDI po glavi stanovnika	626.315	15.9%	1.055,5	55,4%
Preko 2.500 KM SDI po glavi stanovnika	32.406	0.8%	103,9	5,4%

Izvor: Prilog broj 2 ALDI analiza inostranih ulaganja u BiH, juni 2004., stanovništvo prilog broj 3

Slika 2. Shematski prikaz SDI po glavi stanovnika u Bosni i Hercegovini na dan 31.12.2003.

Izvor: Prilog broj 2 ALDI analiza inostranih ulaganja u BiH, juni 2004., stanovništvo prilog broj 3

Prije nego prezentiramo rezultate dobivene poređenjem prihoda u pojedinim općinama u Bosni i Hercegovini, bitno je istaći ključnu razliku između nejednakosti u bogastvu i nejednakosti u prihodima. Prema bogastvu, mjereno u neto vrijednosti ukupnih sredstava koja su na raspolaganju domaćinstvima u BiH (novac, zemlja, kuće) Bosanci i Hercegovci su približno jednako bogati u svim dijelovima BiH. Međutim, danas je ova kategorija znatno manje bitna za stanovnike Bosne i Hercegovine od kategorije prihoda, odnosno iznosa novca koji oni mogu zaraditi tokom jedne godine. Da bi se potvrdila pretpostavka o izuzetnoj nejednakosti razvijenosti općina, pored inostranih investicija, koristit ćemo se i podacima o broju zaposlenih i prosječnim plaćama u općinama u Bosni i Hercegovini.

Najprecizniji način za utvrđivanje nivoa prihoda na nivou općina u Bosni i Hercegovini jeste kada ukupan broj zaposlenih u općini pomnožimo sa

prosječnom platom u općini. Korištenjem iznosa prihoda od rada dobit ćemo približan iznos ukupnih godišnjih prihoda po općinama u Bosni i Hercegovini. Stepenn korelacije između prihoda zaposlenih po općinama i iznosa inostranih investicija je izuzetno visok - 0.92, što znači da je koncentracija prihoda po općinama gotovo slična koncentraciji inostranih investicija po općinama.¹ Kada smo utvrdili da postoji povezanost između prihoda i inostranih investicija, naredni korak u utvrđivanju stvarnih razmjera ekonomske nejednakosti u razvijenosti jeste da utvrdimo razlike u općinama prema ostvarenom prihodu po glavi stanovnika. Prihod *per capita* možemo izračunati na slijedeći način:

$$\text{Prihod per capita} = \frac{\text{ukupan broj stanovnika}}{\{\text{ukupan broj zaposlenih} \times \text{prosječna plata}\}}$$

Na ovaj način imamo dovoljno informacija da prikazemo razlike koje postoje između gradova i općina sa visokom koncentracijom inostranih investicija u odnosu na druge općine u Bosni i Hercegovini. Rezultati su prikazani u tabeli 5-5.

Tabela 5-5. Prihodi i zaposlenost po općinama u BiH (mart 2004)

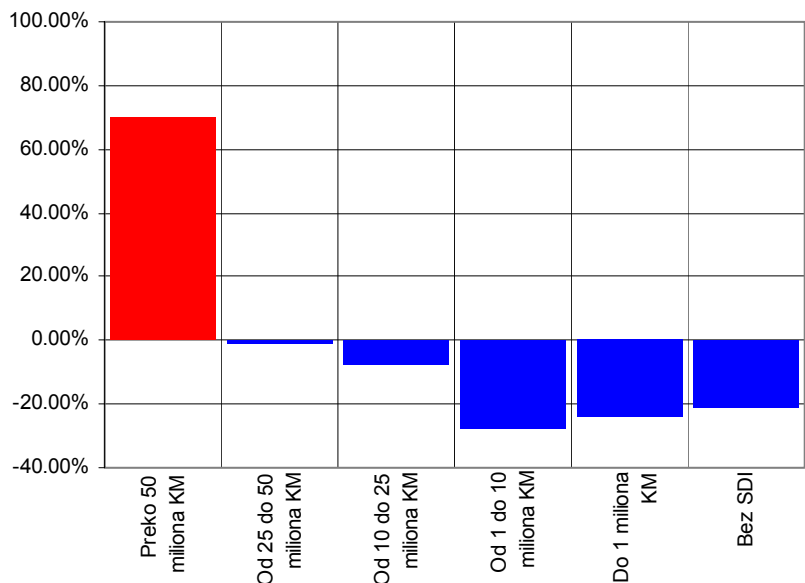
	Ukupan broj stanovnika u općinama	Ukupan broj zaposlenih	Zaposleni kao postotak ukupnog broja stanovnika	Godišnji prosječni prihod per capita (a)	Ukupni prihod per capita (procenti) BiH - 100%
Bosna i Hercegovina	3.928.727	621.440	15.81%	914	100%
Općine/gradovi bez SDI	638.616	89.163	13.96%	720	78.79%
Općine/gradovi sa manje od 1 mil KM SDI	399.475	55.478	13.89%	694	75.95%
Općine/gradovi sa 1 do 10 miliona KM SDI	1.050.156	140.461	13.38%	664	72.68%
Općine/gradovi sa 10 do 25 miliona KM SDI	648.414	97.093	14.97%	843	92.22%
Općine/gradovi sa 25 do 50 miliona KM SDI	371.028	52.479	14.14%	904	98.91%
Općine/gradovi preko 50 miliona KM SDI	821.138	186.766	22.74%	1.552	169.77%

(a) Prihod per capita po općinama grupiran po grupama općina u zavisnosti od veličine registrovanih SDI po općinama
Izvor: Entitetske agencije za statistiku (podaci za mart 2004.), Vlada Brčko Distrikta (podaci za 2003.)

Kako je prikazano u tabeli 5-5., u BiH postoje značajne razlike u mogućnostima obezbjeđenja prihoda između općina sa većim ili manjim iznosom registrovanih inostranih investicija. U gradovima sa najvećom koncentracijom inostranih investicija, broj zaposlenih na 1000 stanovnika je za 62,89 procenta veći nego u općinama bez registrovanih SDI. Prosječan godišnji prihod *per capita* u gradovima sa najvećom koncentracijom SDI je veći za 215,48 procenata u odnosu na prihod *per capita* u općinama u kojima nisu

¹ Korelacija između SDI i ostvarenih prihoda po općinama izračunata je na način da su se za SDI koristile ukupne primljene SDI do 31.12.2004. godine, a za ukupne prihode koristili su se samo prihodi od rada izračunati kao ukupan broj zaposlenih u općini x prosječna plaća po općini. Korelacioni odnos se može predstaviti i formulom $y = 5E-05x^2 + 68.932x + 1E+06$. Izvor podataka su entitetski zavodi za statistiku i Brčko Distrikt.

zabilježene inostrane investicije. Prosječan prihod po glavi stanovnika za Bosnu i Hercegovinu u martu 2004. godine je iznosio oko 914 KM. Na slijedećem grafikonu prikazan je odnos između pojedinih općina svrstanih prema visini SDI i prosječnog prihoda za Bosnu i Hercegovinu.

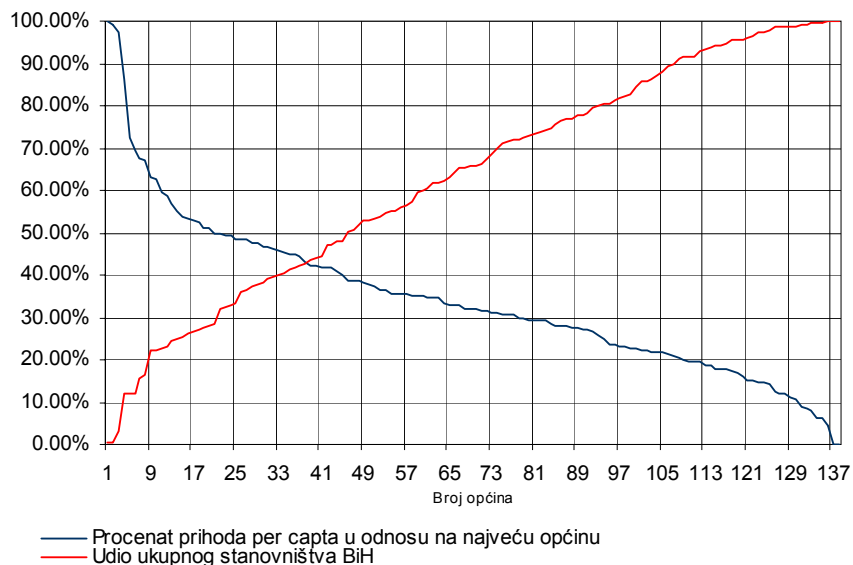

Grafik 5-7.

Pregled iznosa prosječnog prihoda *per capita* rangiranih prema općinama koje se razlikuju po visini registrovanih inostranih investicija

Izvor: SDI – Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, Prihod – entitetski uredi za statistiku

Grafikon 5-7., pokazuje da općine u kojima nisu registrovane SDI, imaju prosječan prihod veći nego u općinama koje imaju male iznose registrovanih SDI. Međutim, te razlike nisu toliko značajne. Općine u BiH koje nemaju registrovanih inostranih investicija bilježe prihod koji je za oko 20 procenata manji od prosjeka za BiH, dok je prihod za općine sa niskim i izuzetno niskim inostranim investicijama oko 25 procenata manji nego prosjek za BiH. Da bi se izbjeglo svrstavanje pojedinih općina koje nemaju registrovane inostrane investicije, a čiji stanovnici ostvaruju iznadprosječne prihode *per capita*, uporedili smo sve općine prema procentu ukupnog stanovništva i prihoda *per capita*.

Grafik 5-8.

Pregled svih općina i njihov položaj u odnosu na općinu sa najvećim prihom per capita u BiH

Izvor: Prilog broj 2 ALDI analiza inostranih ulaganja u BiH, juni 2004., prihod entitetski zavodi za statistiku3

Na grafikonu 5-8., prikazan je udio svake općine u prihodu *per capita* u odnosu na općinu koja ima najveći prihod po glavi stanovnika. U martu 2004. godine općina Gacko je bila na prvom mjestu, sa prihom od 2.047 KM po glavi stanovnika. Lijevo od mjesta gdje se sijeku linije ukupnog stanovništva i procenta prihoda *per capita* nalazi se 37 općina koje imaju iznadprosječne prihode. Od 37 općina sa iznadprosječnim prihomom u čak njih 13 nisu uopšte registrovane inostrane investicije proteklih deset godina. Detaljniji pregled ovih općina nalazi se u sljedećoj tabeli.

Tabela 5-6. Pregled gradova sa iznadprosječnim prihodom per capita bez registrovanih SDI

	Ukupan stanovnika u općinama broj	Ukupan zaposlenih broj	Prosječna plaća	Prosječan prihod per capita	Razlika odnosu na per capita za BiH
Gacko	10,245	3,599	492.00	2074.04	226.92%
Trnovo (F BiH)	836	256	409.00	1502.93	164.43%
Fojnica	11,111	2,644	456.41	1303.30	142.59%
Han Pijesak	4,740	1,064	425.00	1144.81	125.25%
Travnik	51,369	10,266	460.55	1104.48	120.84%
Kreševo	5,937	1,206	449.70	1096.19	119.93%
Banovići	28,918	5,235	501.60	1089.65	119.22%
Orašje	22,633	3,527	551.29	1030.92	112.79%
Bileća	12,219	3,116	329.00	1006.79	110.15%
Visoko	40,432	8,218	405.52	989.09	108.21%
Neum	4,778	949	407.94	972.29	106.38%
Foča	25,338	4,832	418.00	956.56	104.66%
Čajniče	5,283	1,183	354.00	951.24	104.07%

U tabeli 5-6. nalaze se sve općine u kojima građani ostvaruju iznadprosječne prihode u odnosu na ostale, bez obzira što u njima uopšte nema registrovanih inostranih investicija. Razlozi za različit položaj stanovnika ovih općina od većine ostalih mogu biti višestruki. U pojedinim gradovima se nalaze profitabilna lokalna preduzeća u državnom vlasništvu (Gacko, Travnik, Banovići), ili gradovi imaju velike indirektne koristi od inostranih investicija (Visoko). Međutim, najznačajniji razlog su migracije stanovništva iz većine ovih općina u proteklim godinama. Od 13 općina, za 9 je bilo moguće prikupiti podatke o unutrašnjim migracijama, od kojih su u 6 u 2003. godini zabilježene negativne migracije od -1 procenat u Orašju, do čak -9.86 procenata u Čajniču. S druge strane općina Visoko koja se nalazi u neposrednoj blizini Sarajeva, najvećeg primaoca SDI u Bosni i Hercegovini, povećala je broj stanovnika za čak 8 procenata.

U Bosni i Hercegovini postoji izražena nejednakost u ekonomskim potencijalima, i mogućnostima za ostvarivanje prihoda stanovnika. U ovom poglavlju smo prezentovali rezultate procjene trenutne neuravnoteženosti u ekonomskom razvoju između općina u BiH. Kao kriterij za mjerenje te neuravnoteženosti korištene su informacije o registrovanim inostranim investicijama, te informacije o zaposlenosti i prosječnim platama po općinama. Kakav izbor stoji pred građanima Bosne i Hercegovine, ako oni smatraju da vladine institucije ne rade ništa kako bi unaprijedili kvalitet života u njihovoj lokalnoj zajednici? Mogu da se nadaju da će se privatni sektor dodatno razviti kako bi stekli uslove za samozapošljavanje ili da se zaposle u nekom od lokalnih preduzeća. Ili, mogu odlučiti da pokušaju svoj životni standard popraviti odlaskom iz manje u više razvijenu životnu sredinu. U narednom poglavlju predstaviti će se najznačajnija posljedica neuravnoteženosti ekonomskog razvoja unutar Bosne i Hercegovine – unutrašnje migracije stanovništva.

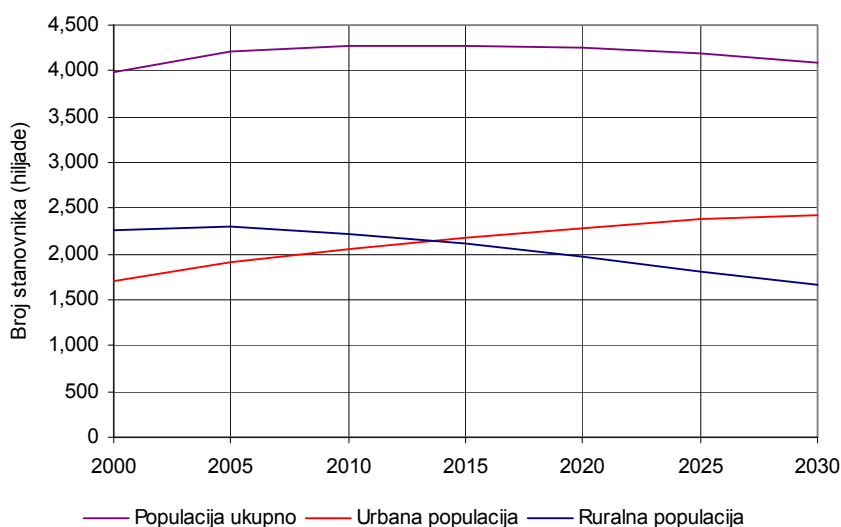
Posljedice nejednakosti u ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine

U tradicionalnim društvima, većina ljudi provede cijeli svoj život u svom selu ili mjestu rođenja. Danas, migracije postaju uobičajen proces za osobe koje žele da unaprijede svoje materijalne uslove življenja i da obezbijede veću ekonomsku sigurnost. Migracija se odvija različitim putevima: od sela prema gradu, iz regije u regiju, iz jedne zemlje u drugu ili sa jednog kontinenta na drugi.

Najočigledniji uzrok migracije su razlike u nivou prihoda, mogućnosti u zapošljavanju i razlikama u dobivanju socijalnih usluga i socijalne zaštite između ruralnih i urbanih područja, između manjih i većih gradova i regiona i između jedne i druge zemlje. Po neoklasičnoj teoriji migracije, ona je rezultat neujednačene geografske distribucije kapitala i radnika, što se reflektuje na razlike u platama i životnom standardu. Osobe koje napuštaju svoje

prebivalište idu tamo gdje su mogućnosti zaposlenja, plata i drugih ekonomskih faktora bolje.

Uobičajeno je da proces otvaranja nacionalne ekonomije prema svijetu, provođenje tranzicijskih reformi ima za posljedicu umjerenu migraciju stanovništva sa sela ka gradu. Prema procjenama UN-ove organizacije za hranu i poljoprivredu, u Bosni i Hercegovini bi se do 2030. godine trebale dogoditi dvije značajne demografske promjene.

Grafik 6-9.

Procjena demografskih kretanja u Bosni i Hercegovini do 2030. godine

Izvor: FAOSTAT data, 2004. Prilagodio ALDI

Prvo, to je umjereni rast broja stanovnika do svog maksimuma od 4,28 miliona u 2015. godini, nakon čega bi broj stanovnika polagano opadao. Drugo, demografska promjena koja se očekuje jeste promjena u strukturi urbanog i ruralnog stanovništva. Prema procjenama, svake godine će se broj stanovnika u ruralnim područjima smanjivati za jedan procenat, dok će se broj stanovnika u urbanim područjima povećavati između 1 i 2 procenta. Prema podacima UN FAO, broj ruralnog stanovništva u Bosni i Hercegovini bi se trebao smanjiti sa procijenjenog broja od 2,26 miliona iz 2000. godine na 1,65 miliona u 2030. godini, dok bi se broj gradskog stanovništva u istom periodu povećao sa 1,70 na 2,43 miliona. Ključni razlog za ovakvo predviđanje demografskih promjena jeste pretpostvka o smanjenju prihoda stanovništva u ruralnim područjima u odnosu na stanovnike u gradovima. Iskustva iz drugih tranzicijskih zemalja pokazuju da svake godine jedan procenat seoskog stanovništva, prvenstveno zahvaljujući relativnom smanjivanju prihoda od poljoprivrede, napusti selo u potrazi za bolje plaćenim poslom u gradovima.

U Bosni i Hercegovini se na unutrašnje migracije* gledalo drugačije zbog više od 2 miliona izbjeglih i raseljenih osoba tokom rata. Iako su pojave značajne unutrašnje migracije bile poznate domaćoj javnosti i ranije, ovaj proces se uglavnom posmatra kroz proces povratka izbjeglih i raseljenih osoba. Pretpostavljalo se da u urbanim sredinama neće biti mogućnosti za pronalaženje zaposlenja za izbjegla lica i da će se ona vratiti na svoje prijeratno mjesto boravka, posebno oni stanovnici koji su prije rata živjeli u ruralnim i poluurbanim sredinama. Također, unutrašnja migracija se često

spominjala kao mogućnost pronalaženja zaposlenja prekobrojnog stanovništva iz bivših industrijskih centara. U većini gradova propala industrija nije obećavala veća zapošljavanja bivših radnika. Jedna od mogućnosti reagovanja na problem nedostatka prihoda bio je povratak na selo i bavljenje poljoprivredom. Zbog posljedica rata i deindustrializacije kreatori vladinih politika nisu uopšte posvećivali pažnju stvarnim razlozima unutrašnjih migracija u BiH. Pogrešno smatrajući da su mogućnosti za ostvarivanje prihoda jednake u cijeloj državi, vladine institucije su finansirale programe povratka izbjeglica ne razmišljajući kako će se povratnici snaći u sredinama u kojima su značajno smanjenje mogućnosti za generisanje prihoda u odnosu na prijeratni period.

Istraživanja panel ankete 'Živjeti u BiH' koje su provodili entitetski zavodi za statistiku, utvrđeno je da je u periodu od 2001. do 2003. godine 8,3 procenta domaćinstava promijenilo adresu stanovanja.¹ U trećoj panel anketi, obavljenoj u jesen 2003. godine, 30,1 procenta stanovništva se izjasnilo da bi voljeli preseliti iz mjesta svog trenutnog boravka, od kojih je svaki osmi izrazio volju za preseljenjem u drugu općinu ili državu, uglavnom u prekomorske zemlje.² Od svih ispitanika koji su u 2002. godini bili spremni promijeniti svoje boravište, čak 11,9 procenata se i stvarno preselilo do septembra 2003. godine.³

Podaci iz panel ankete daju naznake postojanja migracije stanovništva u BiH prouzrokovane nedovoljnom mogućnošću za ostvarivanje prihoda. Kako bi utvrdili razmjere unutrašnje migracije, koristili smo se podacima o prijavama i odjavama mjesta prebivališta u Bosni i Hercegovini.⁴

Tabela 6-7. Prijave i odjave mjesta prebivališta u Bosni i Hercegovini (2001-2003)

	2001	2002	2003	UKUPNO
Broj prijava mjesta prebivališta*	102,753	115,233	231,035	449,021
Broj odjava mjesta prebivališta	52,891	61,158	84,257	198,306
Broj manjinskih povratnika**	91,941	102,059	31.542	220,548

* Prema podacima nadležnih ministarstava unutrašnjih poslova u BiH

** Prema podacima UNHCR Bilten 2001/02/03

U tabeli 6-7. nalaze se informacije o prijavama i odjavama mjesta prebivališta u Bosni i Hercegovini prema evidencijama nadležnih ministarstava unutrašnjih poslova. U tabeli se nalaze podaci o prijavama i odjavama za 113 općina. Zbog nemogućnosti pristupa informacijama, u tabeli se ne nalaze podaci o prijavama i odjavama Tuzlanskog Hercegovačko-neretvanskog, Bosansko-podrinjskog kantona i Distrikta Brčko. Iako bi trebalo da broj prijava

¹ (2004) *Živjeti u BiH – Završni izvještaj o Panel - Anketi* Birks Sinclair & Associates / Nezavisni biro za humanitarna pitanja / Institut za društvena i ekonomska istraživanja. Juli 2004. godine. Preliminarni Izvještaj

² Isto, str 22.

³ Isto, str 23.

⁴ Prema važećem Zakonu o prebivalištu i boravištu državljana Bosne i Hercegovine, Član 6. Službene novine BiH Godina V - Broj 32, 28. decembra 2001. godine, svaka porodica koja promijeni mjesto boravišta dužna je nadležnom ministarstvu prijaviti svoju novu adresu stanovanja.

i odjava bude bar približan, razlike su velike. Nedostajući podaci iz općina sigurno su jedan od razloga razlika između broja prijava i odjava prebivališta. Drugi razlog bi bio taj što Zakon o prebivalištu dozvoljava da građanin izvrši prijavu prebivališta, a da u zakonskom roku administracija izvrši odjavu prebivališta. I treći mogući razlog jeste činjenica da se u 2003. godini u Bosnu i Hercegovinu vratio veći broj izbjeglica iz inostranstva, koje u tom slučaju nisu morale tražiti odjavu prebivališta. Kao razlog 100 procentnog povećanja broja prijava u 2003. godini, sigurno je djelimično uzrokovano startanjem CIPS projekta u 2003. godini.¹ Zato se može pretpostaviti da su građani koji su se prijavili u 2003. godini dijelom promijenili boravište godinu dana ranije, ali da su zbog rokova CIPS projekta prijavili prebivalište tek u 2003. godini.²

U 113 općina iz kojih su prikupljeni podaci boravilo je u 2003. godini oko 83 procenata svih stanovnika Bosne i Hercegovine. U periodu od 2001. do 2003. godine 449,021 stanovnika je promijenilo mjesto boravka, što predstavlja 11,42 procenata ukupne populacije Bosne i Hercegovine, odnosno 3,66 procenata stanovnika godišnje. Čak na osnovu nepotpunih informacija jasno je vidljivo da je procenat stanovništva koji je promijenio mjesto stanovanja skoro dvostruko veći nego što su to predviđale dugoročne prognoze FAOSTAT.

Broj prijava i odjava u 2003. godini povećan za čak 100,6 procenata u odnosu na 2002. godinu, jasno govori ili o drastičnoj migraciji stanovništva u toku samo jedne godine, ili o prikrivenoj migraciji koja se desila proteklih godina koje niko u Bosni i Hercegovini nije ni svjestan. Na osnovu prosjeka za tri godine možemo reći da je 149,673 stanovnika godišnje imalo razlog da promijeni svoje prebivalište unutar zemlje. Zašto?

Uzimajući u obzir rezultate izložene u prethodnom poglavlju, mogli bismo sa sigurnošću ustvrditi da su posljedice ekonomske neuravnoteženosti jedan od glavnih faktora migracije stanovništva. Kao što voda pronade put kroz zemlju, prema teoriji migracije, stanovnici pronalaze načine da se presele iz nerazvijenih u razvijena područja. Najveći gradovi u BiH pružaju i najveće mogućnosti za generisanje prihoda stanovništva. Naredna tabela pokazuje koja struktura općina gradova je imala najveći broj prijava, odnosno odjava stanovnika u protekloj godini.

Tabela 6-8. Pregled prijava i odjava prebivališta prema veličini općina u 2003. godini

				Ukupan broj prijava	%	Ukupan broj odjava	%	Razlika (prijava - odjave)	%
Opštine/gradovi stanovnika	preko	100.000		144,998	62.79%	31,977	37.98%	113,021	77.02%
Opštine stanovnika	od 50.000 do	100.000		26,270	11.38%	9,799	11.64%	16,471	11.22%
Opštine stanovnika	od 25.000 do	50.000		25,764	11.16%	13,364	15.87%	12,400	8.45%

¹ Eng skr. Citizens Identification Protection System project. Sistem identifikacije građana

² Prema podacima CIPS projekta koji je započeo u martu 2003. godine, do 31.08.2004. godine samo je 55,85 procenata stanovnika promijenilo ličn kartu. Za grad Sarajevo taj je procenat iznosio čak 110 procenata od planiranog broja ličnih karata koji se planirao za stanovnike Sarajeva.

Opštine ispod 25.000 stanovnika	33,898	14.68%	29,054	34.51%	4,844	3.30%
---------------------------------	--------	--------	--------	--------	-------	-------

Izvor: Prilog broj 3 ALDI analiza tokova unutrašnje migracije - septembar 2004. godine. Prema podacima nadležnih ministarstava unutrašnjih poslova.

U tabeli 6-8., prikazani su podaci za 2003. godinu, godinu, koja jasno pokazuje migracije stanovništva iz manjih gradova u najveće administrativne centre u Bosni i Hercegovini. U velike gradove koji imaju preko 100.000 stanovnika stalni boravak je prijavilo 144.998 građana Bosne i Hercegovine ili 62,79 procenata ukupnih prijava boravka u zemlji. U ukupnoj razlici svih prijava i odjava, na gradove preko 100.000 stanovnika otpada čak 113.021 stanovnika ili 77,02 procenata svih neto migracija. Na suprotnoj strani u općine sa ispod 25.000 stanovnika se prijavilo svega 14,68 procenata stanovnika koji su promijenili mjesto boravka, a otišlo čak 34,51 procenat svih stanovnika koji su napustili svoje mjesto boravka.

Unutrašnje migracije u Bosni i Hercegovini snažno su povezane sa razlikama u mogućnostima za ostvarivanje prihoda. Bez obzira na proces povratka, najveći broj stanovnika u potrazi za bolje plaćenim poslom dolazi u nekoliko najrazvijenijih gradova u državi. Prethodna tabela jasno pokazuje tok interne migracije iz sela i manjih općina ka najvećim gradovima u Bosni i Hercegovini. Slijedeća tabela daje pregled 10 gradova i općina u Bosni i Hercegovini u koje se u 2003. godini doselio najveći broj stanovnika Bosne i Hercegovine.

Tabela 6-9. Pregled prijava i odjava prebivališta prema veličini gradova (2003. godina)

	Ukupan broj prijava	%	Ukupan broj odjava	%	Razlika (prijava - odjava)	%
SARAJEVO*	95,163	41.21%	7306	8.68%	87,857	59.87%
BANJA LUKA**	42,808	18.54%	22,535	26.77%	20,273	13.82%
PRIJEDOR	15,945	6.90%	733	0.87%	15,212	10.37%
BIJELJINA	6,342	2.75%	1,656	1.97%	4,686	3.19%
VISOKO	4,136	1.79%	926	1.10%	3,210	2.19%
VOGOŠĆA	3,283	1.42%	404	0.48%	2,879	1.96%
BOSANSKA KRUPA	3,295	1.43%	634	0.75%	2,661	1.81%
KAKANJ	2,948	1.28%	804	0.95%	2,144	1.46%
SRPSKO NOVO SARAJEVO	2,427	1.05%	461	0.55%	1,966	1.34%
ČELINAC	2,079	0.90%	207	0.25%	1,872	1.28%
UKUPNO 10 GRADOVA	178,426	77.26%	35,666	42.36%	142,760	97.29%

* U gradu Sarajevu su, kao i u prethodnom poglavlju obuhvaćene općine Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad i Ilidža

**Za grad Banja Luku korišteni su samo zbirne informacije o ukupnom broju prijava i odjava za mjesec mart - decembar 2003. godine. Za utvrđivanje broja prijava i odjava korišten je omjer od prijave 0.653 - Odjave 0.347. Odabrana srednja vrijednost.

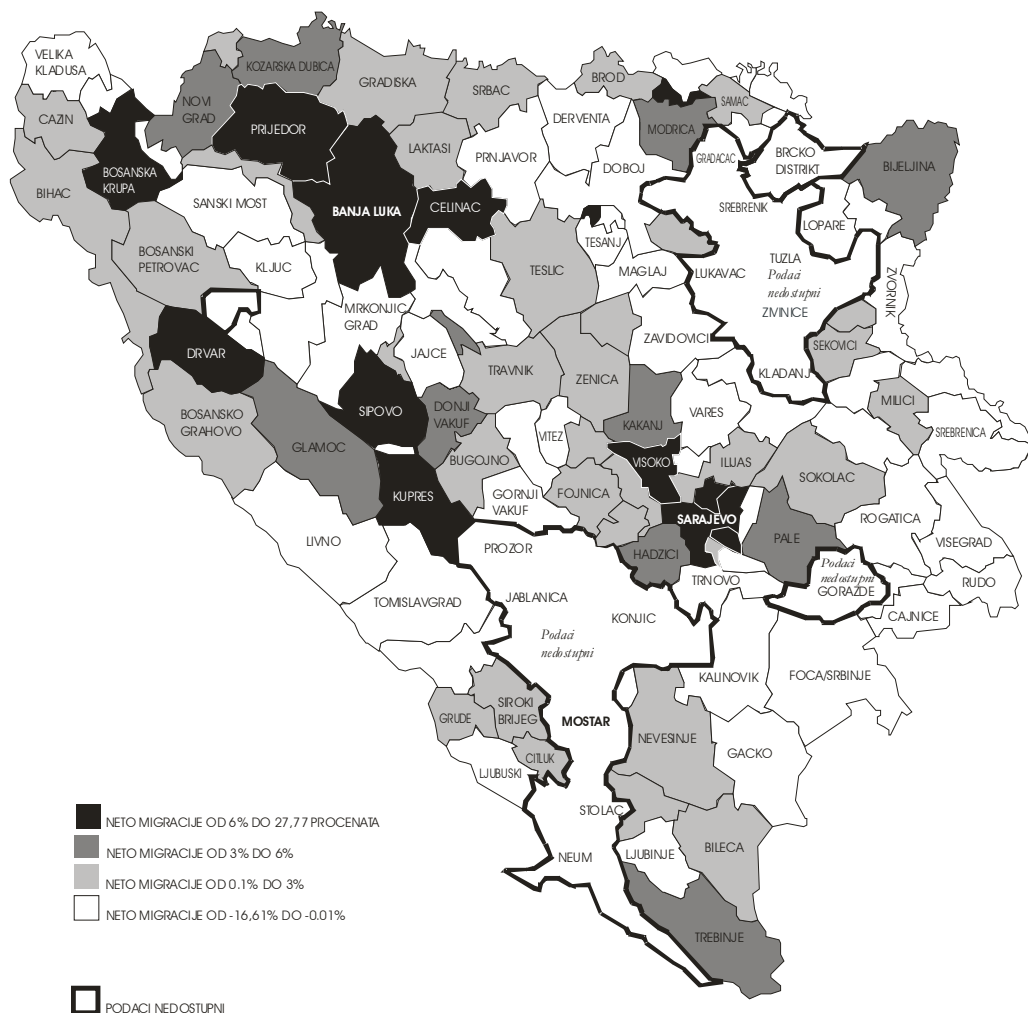
Izvor: Prilog broj 3 ALDI analiza tokova unutrašnje migracije - septembar 2004. godine. Prema podacima nadležnih ministarstava unutrašnjih poslova.

Rezultati u tabeli 6-9., jasno pokazuju sve veću koncentraciju stanovništva u dva najveća grada u Bosni i Hercegovini – Sarajevo i Banju Luku. U Sarajevu je u 2003. godini zabilježeno povećanje stanovništva za čak 25 procenata, dok je u Banjoj Luci za 9 procenata. Na deset gradova u kojima je došlo do najveće registracije novog mjesta boravka otpada 77,26 svih prijava mjesta boravka u Bosni i Hercegovini, ali na samo dva najveća grada, Sarajevo i Banju Luku otpada čak 59,75 procenata svih prijava prebivališta u 2003. godini.

Na slici broj 3. grafički su predstavljene sve općine prema procentu neto migracija u 2003. godini. Neto migracija je prikazana kao razlika između ukupnog broja prijava i odjava stanovnika u općini, podijeljena sa brojem ukupnih stanovnika u općini. Svjetlija područja prikazuju općine odakle veći procenat stanovništva odlazi, a tamnija općine u koje se stanovnici BiH doseljavaju. Općine označene crnom linijom su općine za koje podaci nisu bili dostupni. Samo u 2003. godini u 50 općina zabilježena je negativna migracija stanovništva. U ovim općinama, prema procjenama entitetskih zavoda za statistiku, u martu 2004. godine živjelo je 24,4 procenta stanovnika, ili oko 1,03 miliona stanovnika.¹

¹ U prethodnim godinama iz općina u kojima je neto migracija u 2003. godini bila negativna odselilo se više od 241.000 stanovnika u odnosu na stanje prema popisu stanovništva iz 1991. godine. Više prilog 3.

Slika 3. Neto migracije u 2003. godini u Bosni i Hercegovini

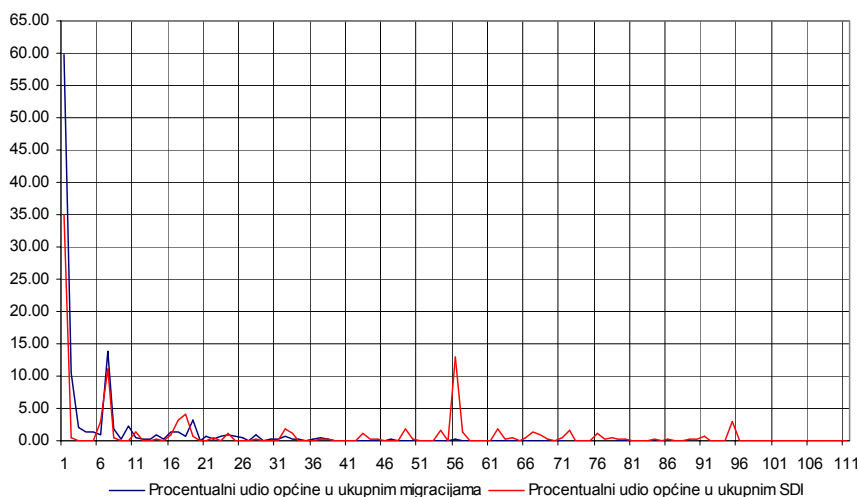
Izvor: Prilog broj 3 ALDI analiza tokova unutrašnje migracije - septembar 2004. godine. Prema podacima nadležnih ministarstava unutrašnjih poslova.

Najtamnija područja na slici 3, prikazuju općine u Bosni i Hercegovini gdje se broj stanovnika u jednoj godini povećao od 6 do 23,77 procenata. Pored Sarajeva i Banje Luke, to su općine koje su u njihovoj neposrednoj blizini, kao što je Vogošća i Visoko u blizini Sarajeva, te Čelinac i Prijedor u blizini Banje Luke. Pored ovih općina značajan priliv stanovništva zabilježen je u Bosanskoj Krupi, Drvaru i Šipovu.

Posmatranjem slike 2 i slike 3 jasno je vidljiva sličnost između koncentracije inostranih investicija *per capita* i neto migracija. Činjenica je da inostrane investicije dolaze u područja sa većim ekonomskim potencijalom u

odnosu na područja u kojima lokalna ekonomija stagnira. Sa druge strane stanovnici nerazvijenih općina, posebno u slučaju ako po njihovoj ocjeni općina nema izgleda da u skorijoj budućnosti unaprijedi ekonomski položaj, pronalaze razne načine da se presele u ekonomski najsnažnije dijelove Bosne i Hercegovine. Kako se Bosanci i Hercegovci sele ka područjima gdje je najveća koncentracija inostranih investicija, veoma je bitno utvrditi korelaciju između priliva SDI i migracije stanovništva. Kako je priliv inostranih investicija najbolji indikator ekonomskog potencijala nekog područja, korelacija između migracija i priliva inostranog kapitala može pokazati kolike su trenutne posljedice ekonomske neuravnoteženosti na demografsku strukturu zemlje. Na ovaj način možemo utvrditi koliki se procenat stanovništva seli iz nerazvijenih u razvijena područja prvenstveno u cilju pronalaska bolje plaćenih poslova i prihoda za sebe i svoju porodicu.

Rezultati uporednog analiziranja unutrašnje migracije u odnosu na priliv inostranih investicija pokazali su visok stepen korelacije između ove dvije kategorije. Na grafikonu 6-10., su od lijeve ka desnoj strani poredane općine/gradovi u Bosni i Hercegovini, prema udjelu u ukupnim inostranim investicijama u periodu 1995.-2003. godine (crvena linija). Plava linija pokazuje postotak ukupne migracije koja pripada svakoj od analiziranih općina.

Grafik 6-10.

Grafički prikaz korelacije između SDI i unutrašnjih migracija u Bosni i Hercegovini (110 općina)

Kao što grafikon pokazuje, između inostranih investicija i unutrašnjih migracija u Bosni i Hercegovini postoji izuzetno snažna veza. Računanjem korelacije između visine inostranih investicija i broja prijave i odjave za svaku od 110 općina za koje postoje informacije, utvrđen je izuzetno visok stepen korelacije.¹ Zahvaljujući stepenu korelacije moguće je utvrditi procenat determinacije koji nam govori da 83 procenta stanovnika Bosne i Hercegovine mijenja mjesto prebivališta isključivo iz ekonomskih razloga u potrazi za većim prihodima².

¹ Stepenn korelacije između inostranih investicija i neto migracija (prijave – odjave) za 2003. godinu za 110 općina u BiH iznosio je .90. Izvor: prilozi 2. i 3. izvještaja

² Kako je polinomalna funkcija korelacije između migracija i SDI u Bosni i Hercegovini $y = 0.0026x^2 + 0.4212x + 0.42$, $R^2 = 0.8304$, stepenn determinacije iznosi .083, što govori da u 83 procenta slučajeva interne migracije u Bosni i Hercegovini možemo objasniti prilivom inostranih investicija – ekonomskim faktorima, a samo 17 procentata migracije da je prouzrokovano nekim drugim razlozima.

Ovaj je rad imao namjeru pokazati da u Bosni i Hercegovini postoji izuzetna razlika između ekonomski razvijenih i nerazvijenih općina. Bosna i Hercegovina koncentriše svoj ekonomski potencijal najvećim dijelom oko tri administrativna centra u Bosni i Hercegovini – Sarajevo, Banju Luku i Mostar. U više od 100 općina u Bosni i Hercegovini, građani postaju sve više pesimistični u pogledu ekonomske perspektive, i rješenje vide u migracijama ka najvećim gradovima u državi. Djelimično i to govori koliko su potrebe nekih regija u državi nezadovoljene i prikazuje načine na koje ih stanovništvo, u nedostatku državnih mjera i većih stranih ulaganja, pokušava zadovoljiti.

REFERENCE:

CCI BiH: Izvještaj: 'Monitoring utjecaja državnih politika (obrazovanje, socijalna zaštita, zaštita okoline) Unutar razvojne strategije Hercegovine (PRSP)' Juli, 2004.

Državna agencija i entitetski zavodi za statistiku, Svjetska Banka. 'LSMS - Istraživanju i mjerenju životnog standarda u Bosni i Hercegovini, 2002., Izvještaj: Blagostanje u Bosni i Hercegovini 2001: Mjerenja i nalazi.

Entitetski uredi za statistiku 6/2004; ALDI analiza spoljne trgovine u prvom polugodištu 2004. godine.

Evropska Inicijativa za Stabilnost ESI, 'Zapadni Balkan 2004. godine: Pomoć, kohezija i nove granice Evrope'. Novembar 2002.

Informacija o direktnim stranim ulaganjima u BiH od maja 1994. do 31.12.2003. godine. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Sarajevo Januar 2004. godine.

Platni bilans Bosne i Hercegovine – Sumarni prikaz 1998. – 2003., Sumarni prikaz. Izvor Centralna Banka BiH.

PRSP III Rast privatnog sektora, tačka 5. Poslovna klima i privlačenje inostranih investicija.

Tihić, Sulejman – "Govor Sulejmana Tihića predsjedavajućeg Predsjedništva BiH: Obraćanje na okruglom stolu Fondacije Konrad Adenauer: 'Perspektive stabiliziranja i razvoja Balkana sa stanovišta Bosne i Hercegovine'. Berlin, 14. juni 2004.

Vijeće ministara, 7/2004. Konačan Izvještaj o implementaciji Akcionog Plana za realizaciju hitnih reformskih mjera (avgust 2003. - mart 2004.)

Vijeće Ministara, Vlada FBiH, Vlada RS: 'Srednjoročna razvojna strategija BiH (PRSP) (2004 – 2007)', konačna verzija, 4/2004.

World Bank: World Development Indicators database, August 2004.

Zakon o prebivalištu i boravištu državljana Bosne i Hercegovine, Član 6. Službene novnine BiH
Godina V - Broj 32,

Živjeti u BiH – Završni izvještaj o Panel - Anketi Birks Sinclair & Associates / Nezavisni biro za
humanitarna pitanja / Institut za društvena i ekonomska istraživanja. Juli 2004. godine.
Preliminarni Izvještaj

BOSNA I HERCEGOVINA ZA SVE: Regionalne perspektive u procesu europskih integracija – 'vijesti sa terena'

Vedran Horvat

Uvod

Heinrich Böll Fondacija i Alumni Asocijacija Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije (ACIPS) organizirali su tijekom ljeta 2004. godine četiri konferencije u regionalnim sveučilišnim centrima Bosne i Hercegovine – Mostaru, Tuzli, Bihaću i Banja Luci – sa središnjom temom "Zemlja za nove generacije - kako zadovoljiti regionalne potrebe?". Svaka od konferencija bila je strukturno podijeljena na dva dijela:

- a) Regionalne potrebe u kontekstu europskih integracija
i
- b) Struktura Bosne i Hercegovine i regionalnih specifičnosti

U prvom dijelu konferencije članovi ACIPS-a i/ili vanjski eksperti predstavljali su sudionicima izlaganja o trenutnom položaju Bosne i Hercegovine u procesu europskih integracija, ali i o postojećim odnosima unutar Europske Unije, prije svega o različitim regionalnim pristupima i potrebama unutar njenih granica. Drugi dio konferencije, sastavljen od dva panela, imao je konstantni cilj stvoriti diskusiju na temelju specifičnih regionalnih potreba unutar granica BiH što je stvorilo osnovne pretpostavke za komparativnu, ali i kvalitativnu analizu koja je ovdje ukratko prikazana. Na temelju spomenute strukture, cilj projekta je bio potaknuti novu generaciju "aktivizma" koja je neophodna za što kvalitetnije i cjelokupnije sudjelovanje bh. društva u procesima reformi, sa posebnim osvrtom na proces europskih integracija.

Potrebno je i napomenuti kako je jedan od postignutih ciljeva ovog projekta bio osigurati veći stupanj participacije mladih i obrazovanih ljudi u diskusiji o ključnim problemima u bosanskohercegovačkom društvu. Mladi ljudi danas smatraju da postoji vrlo mala ili gotovo nikakva mogućnost utjecaja na proces donošenja odluka. S druge strane, zabrinjava opće nepoznavanje političkog sustava i zagarantiranih prava građana BiH, kao mogućnosti participacije u procesima reforme društva koji u ovom trenutku predstavljaju platformu za stvaranje dugoročnog razvoja BiH. Neravnomjerna razvijenost regija i dominacija glavnog grada ne pružaju mogućnost novoj generaciji da zadovolji svoje potrebe i razvije kapacitet unutar vlastitih regija. Iz tog je razloga projekt imao snažnu regionalnu dimenziju, jer uključuje ljude iz svih regija i različitih dijelova zemlje da sudjeluju u istoj raspravi na temelju različitih iskustava i specifičnih potreba.

Podaci koji su ovdje predstavljeni, dobiveni su iz dva osnovna izvora: kao rezultat diskusija i anketa provedenih za vrijeme konferencija te kao rezultati kratkog i kvalitativno orijentiranog pilot istraživanja u svakoj od regija. Osim publike, anketirane na konferencijama, provedeni su razgovori sa mladim ekspertima iz regija u BiH koji djeluju u različitim sektorima društva – nevladinim udrugama, studentskim organizacijama, političkim strankama, ekonomskim organizacijama, itd. Na osnovu rezultata istraživanja, već se mogu prepoznati zajednički problemi u gotovo svim regijama, ali i njihove specifičnosti u odnosu na njihov položaj, potrebe i perspektivu. Na taj način, na osnovu prikazanih inicijalnih smjernica, otvara se prostor za detaljniju komparativnu analizu koja bi za rezultat imala potpuno razumijevanje faktora koji dijele državu, pa tako i postavljanje kvalitetnijih temelja za buduću suradnju i suživot u BiH.

Regije u Bosni i Hercegovini: razvoj (ne)jednakosti

Razumljivo je da gradovi u kojima su se održale konferencije, i regije koje im gravitiraju, imaju različite mogućnosti, potencijal i perspektive razvoja. No, dijele i niz sličnosti koje su karakteristične za državu u cjelini. Zasigurno se na prvom mjestu, i prije svega u području inicijativa koje dolaze iz gospodarstva i civilnog društva, tu može izdvojiti zahtjev za jedinstvenim ekonomskim prostorom na području cijele države, koji je trenutno nemoguć, zbog politike vladajućih nacionalističkih stranaka, a onda posljedično i zbog državnog uređenja i zakona koji ga prate. Prisutna je i svijest o ekonomiji kao odlučujućem faktoru koji će, ako razvojne komponente postanu prioriteti, biti najodgovorniji element za promjenu dosadašnjeg uređenja države. No, regije su još u velikoj mjeri izolirane, ponajprije po entitetskim linijama, neravnomjerno razvijene, a protok roba i ljudskog kapitala još je daleko od optimalnog, da se i ne spominje, primjerice, stanje u području kulturne razmjene. Prilikom istraživanja, cijeli niz regionalnih posebnosti uzet je u obzir, od geostrateškog položaja, naslijeđa rata i ratnih šteta, populacijske strukture (koja se zbog izostanka cenzusa još tek nagađa) sve do prirodnih i ljudskih resursa u regiji.

Predstavljeni podaci kratki su prikaz:

- a) dosadašnjih SWOT analiza koje je napravio EU RED;
- b) anketa provedenih za vrijeme održanih konferencija;
- c) intervju sa mladim ekspertima u regiji koji bi trebali biti nosioci i najvitalniji aspekt regionalnog razvoja

Prije svega, potrebno je odmah naglasiti kako osnovni pokazatelji govore da je koncept regionalnog razvoja u BiH tek na samom početku i da donedavno nije bio razmatran od strane donosioca odluka, bilo na lokalnom, bilo na državnom nivou. Naš je zaključak, proizašao iz istraživanja, da ga se treba promatrati iz dvije najvažnije perspektive – a) promjene političkog uređenja

koje trenutno usporava ekonomski razvoj i otežava komunikaciju te - b) samoodrživosti zemlje koja bi morala postati prioritetom lokalnih "stakeholdera".

MOSTAR

Hercegovačka regija koja gravitira gradu Mostaru smještena je u jugoistočnom dijelu zemlje te ima solidan stupanj integriranosti i nešto manje od 400.000 stanovnika. Ekonomska infrastruktura dobro je razvijena, postoji moderan i dobro opremljen aerodrom u Mostaru, relativno lak pristup luci Ploče u susjednoj Hrvatskoj, živopisna željeznička pruga do Sarajeva te izlaz na more kroz Neum. Također, osim jednog u Trebinju, u samom Mostaru nalaze se još dva sveučilišta.

Od nekoliko velikih tvrtki koje su poslovale prije rata i zapošljavale na tisuće ljudi, samo je njih nekoliko, pokazalo se, održivo i konkurentno. No, velika je pažnja usmjerena upravo razvijanju malog i srednjeg poduzetništva, prvenstveno na temelju prirodnih resursa; u sektoru poljoprivrede te energetsom sektoru (hidro-elektrane). Iako i dalje vrlo visoka, nezaposlenost je djelomice smanjena velikim stranim ulaganjima u nekoliko većih tvornica koje svojim izvozom i proizvodnjom značajno doprinose razvoju regije. No, osnovne prednosti i potencijal regije postoje u poljoprivredi (vinogradarstvo i uzgajanje duhana), turizam, energija, metalna, tekstilna i mesna industrija. Prema planovima i izvješćima Agencije za regionalni ekonomski razvoj, hercegovačka regija ima potencijal razviti se koristeći neiskorištene resurse, a strateški prioriteti moraju se usmjeriti na nova radna mjesta, ubrzavanje privatizacijskih procesa, privlačenje stranih investicija i daljnje otvaranje mjesta visokoškolskom obrazovanju. To će pomoći regiji da se suoči sa konkurentskim pritiscima koji dolaze sa budućim mogućim članstvom u EU.

Snažan geostrateški položaj, prirodni resursi, visoki turistički potencijali, obrazovana radna snaga, čisti okoliš i mogućnosti međusektorskog razvoja glavne su snage ove regije dobivene integrativnom SWOT analizom. Kao nedostaci se ističu neorganizirano poduzetništvo, neravnopravna razvijenost unutar regije, nedovoljna upotreba postojećih kapaciteta, nedostatak domaćih proizvoda te znanstveno-istraživačkih inicijativa. Ipak, dosadašnje analize pokazuju da postoji dovoljno ljudskih i materijalnih resursa u ovoj regiji koji mogu osigurati njen održivi razvoj. On se temelji na iskorištavanju vode kao ključnog prirodnog resursa ovog područja, poljoprivredi, vodenoj energiji, turizmu i postojećoj industrijskoj infrastrukturi dok se prepreke nalaze u nedovoljnoj prometnoj povezanosti i mogućoj sporoj adaptaciji europskim zakonima i reformama. Nedostatak podataka koji bi prethodili izradi posebnih razvojnih studija i "policy-papera" je evidentan u velikom broju područja od interesa.

Većina ispitanika smatra da ekonomski razvoj u zemlji postoji, ali da je spor. Polovica ih misli da je njihova regija u lošijem položaju od ostalih, dok ih trećina smatra da imaju jednak položaj kao i ostale regije. Značajno je da dvije trećine ispitanika smatra da najveći dio ekonomskih mjera dolazi upravo od međunarodne zajednice, što upućuje na još uvijek nedovoljno povjerenja u vlastite resurse i šanse za održivi razvoj u regiji. Također, veliki dio smatra da

koordinacija razvojnih aktivnosti na lokalnom nivou nije dovoljno integrirana, a isto tako ni cijela regija u ekonomskom pogledu. Ogromna većina dijeli stav da ekonomski razvoj nije u skladu sa trenutnom strukturom države, a da bi se on ubrzao treba ojačati državni i lokalni nivo vlasti. Čak 75% ispitanika smatra da su tek načelno upoznati sa ekonomskim reformama koje se događaju u BiH što govori o visokom stupnju neinformiranosti. U Mostaru, a vidjet ćemo da je slično i u drugim centrima u BiH, smatra se da najveći dio zarade završava ili u Sarajevu ili u džepovima nekolicine – oligarhijskih političko-poslovnih skupina ljudi. Također, tri četvrtine ispitanika smatra da se većina odluka u BiH ne donosi na državnom ili entitetskom nivou, već u krugovima međunarodne zajednice.

Kao nosioce razvojne perspektive u regiji, ispitanici vide poljoprivredu i aluminijsku industriju, a čak ih tri četvrtine kupuje pretežno domaće proizvode. Kako bi se poboljšala ekonomska situacija, gotovo polovica ispitanika insistira da država provede jače reforme u čemu se vidi snažan ostatak iz prošlog sustava u kojem je država odgovorna za ekonomski razvoj. No, uz to, značajan udio zauzimaju oni koji očekuju strane investicije ili pak 'okretanje samima sebi' kao strateški korak. Gotovo svi ispitanici smatraju da je proces europskih integracija dobar za regionalnu ekonomiju.

Veliki dio ispitanika načelno smatra da civilni sektor može utjecati na političke promjene u društvu, ali i da postoji potreba za pokretanjem novih političkih stranaka. Dvije trećine dijeli stav da mladi ljudi upravo kroz civilno društvo mogu sudjelovati u promjenama, a ne primjerice ulaskom u političke stranke. Za razliku od nekih drugih regija, u mostarskoj regiji svi ispitanici, neovisno o pripadnosti, smatraju da neki novi izvanredni ili novi parlamentarni izbori ne bi bitno promijenili političku scenu u BiH.

Kad se govori o procesu europskih integracija, za istaknuti je da najveći dio ispitanika smatra da osrednje ili vrlo dobro poznaje procese europskih integracija, strukturu EU i način donošenja odluka. Eventualno pridruženje Europskoj Uniji za ispitanike u toj regiji predstavlja političku i ekonomsku stabilnost, mir, sigurnost, poslovanje te zaštitu ljudskih prava i mogućnost putovanja. Najviše su zainteresirani za jedinstveni ekonomski prostor u BiH usklađen sa europskim tržištem, za europsko zakonodavstvo te Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju.

U nizu razgovora sa mladim aktivistima, ekspertima i studentima u Mostaru, njihov se grad, unatoč oštrim podjelama, zajedno sa regijom koja mu gravitira promatra kao jedini preostali multietnički i otvoren grad. Razvojni se potencijal vidi u zemljopisnom položaju i klimi kao odličnim preduvjetima za razvoj poljoprivrede, postojećoj infrastrukturi za razvoj metalnih i tekstilnih industrija, a tu je i obrazovani ljudski kapital koji uglavnom ostaje neiskorišten. Stara jezgra grada promatra se kao nositelj najjačeg turističkog potencijala i njegova ozbiljna prilika za daljnji razvoj.

No, izolacija između dva dijela grada, malo tržište uzrokovano podjelama između entiteta, nedostatak sinkroniziranih akcija i međusektorske suradnje tek su neke od prepreka koje prepoznaje nova generacija. Tome se može pridodati i loša veza između vladinog sektora i obrazovnog sustava, uništena infrastruktura te devastiran stambeni fond. Mlađa generacija stječe dojam da je zastao proces transformacije grada i da se on odvija najvećim dijelom

prema partikularnim interesima i oligarhijskim mjerilima, a ne za opće dobro građana. Nezaposlenost, siva ekonomija i netransparentna administracija dodatne su otežavajuće okolnosti koje onemogućuju stvaranje osnovnih uvjeta za veće investicije i dugoročno planiranje.

Ipak, mostarska je regija izuzetno dobro povezana sa susjednim regijama, prije svega sa Sarajevom. Razvoj grada gleda se i u kontekstu ponovnog povezivanja sa Dubrovnikom i Splitom u susjednoj Republici Hrvatskoj. Ipak, građani Mostara smatraju da većina novčanih sredstava nije ravnomjerno raspoređena i da većina zarade ostaje u Sarajevu. Ujedno smatraju da se ni iz federalnog budžeta ne ulaže dovoljno u dublje reforme, ali ni u infrastrukturu samog grada, koji je, zbog specifičnih političkih okolnosti, u nepovoljnijem položaju nego ostale regije, iako ima znatno veći potencijal za razvoj. Mostar je, smatraju, ostavljen na margini, kada se razmatraju moguće razvojne perspektive na nivou države. I iz tog razloga, smatra se da lokalni donosioci odluka moraju preuzeti odgovornost prema građanima te uspostaviti kriterije za dugoročni razvoj grada i okolne regije.

Većina sugovornika smatra da je civilno društvo jedini društveni sektor koji je naučio kreirati svoje strategije, ali izostaje suradnja sa državnim institucijama, pa i njihova potpora. Ipak, smatra se, pojedine nevladine udruge već su u stanju utjecati na izmjene zakona i kreiranje politike na nekim nivoima. Lokalna vlast nije kooperativna sa mlađom populacijom, a ljudski je potencijal uglavnom neiskorišten ili rješenje nalazi u emigraciji.

Iako načelno podržavaju ulazak BiH u Europsku Uniju, većina sugovornika smatra da nisu dovoljno informirani o samom procesu, ponajprije o mogućim negativnim učincima. No, također, svjesni su da su bh. gospodarstvo, pa i zakonodavstvo još nespremni za ulazak u EU. Pritom smatraju važnim zadržati nacionalne i kulturne identitetske forme te očuvati kulturno nasljeđe. Kao najbitnije prednosti mogućeg priključenja EU, sugovornici iz Mostara shvaćaju standardizaciju, jače zakonodavstvo, veću mobilnost i mogućnost obrazovanja te činjenicu da će biti dio jednog većeg tržišta. Istovremeno su svjesni da će sa tako snažnim gospodarstvima biti teško sudjelovati u ekonomskoj preraspodjeli. Ohrabrujuće je, ipak, da predstavnici nove generacije smatraju važnijim ispuniti uvjete koji podrazumijevaju određeni stupanj razvoja nego samo priključenje EU.

TUZLA

Grad Tuzla, kao najjače urbano središte, pripada regiji sjeveroistočne Bosne i zasigurno je prema dosadašnjim analizama jedna od najdinamičnijih ekonomskih regija koja je u odnosu na ostale regije najbliže cilju da održivim razvojem omogući svojim stanovnicima bolje i perspektivnije uvjete za život i rad, posebno na lokalnom nivou. Također, radi se o regiji koja podržava procese integracije BiH u Europsku Uniju. Najveća snaga ove regije promatra se u ljudskom kapitalu, ravnomjernom razvoju kroz podršku poduzetništvu, ravnomjernom korištenju prirodnih potencijala te zaštiti okruženja.

Za ekonomsku regeneraciju regije kao osnovni strateški cilj razvoja već postoje preduvjeti; uglavnom kroz poslovno okruženje za rast poduzetništva,

ojačanu strukturu institucija, razvijen ruralni sektor i otvorenost regije prema stranim ulaganjima. Također, sistem razvoja ljudskih resursa, efikasan sistem dokvalifikacije te implementacija mehanizama za mobilizaciju radne snage, razvijene su pretpostavke za razvijeno tržište rada i daljnji razvoj ljudskih resursa. Na tom je tragu u ovoj regiji stvoreno najpovoljnije okruženje za inovativni razvoj, transfer i primjenu modernih tehnologija i znanja.

U regiji postoji visok postotak kvalitetne i uglavnom stručno osposobljene mlade radne snage, prirodni resursi povoljni za razvoj, tradicija i iskustvo u različitim ekonomskim sektorima, povoljan zemljopisni položaj, sinergija sektora, veliki broj obrazovnih i drugih institucija. U tom smislu, postoje pretpostavke za privlačenje stranih i domaćih investitora, uvođenje novih tehnologija, promociju EU standarda i procedura, upotrebu znanja bh. građana zaposlenih u dijaspori i uspostavljanje veza između privatnog sektora i obrazovnih institucija.

No, još uvijek u Tuzli i okolnoj regiji postoje izvjesne prijetnje daljnjem razvoju koje su u najvećoj mjeri dio šireg, državnog stanja. Ponajprije se radi o nedostatku jedinstvenog ekonomskog tržišnog prostora, trendu neulaganja u razvoj, općoj nelikvidnosti i destimulirajućoj zakonskoj regulativi. Tom se svakako može pridodati nerazvijena svijest o zaštiti okruženja, zastarjele tehnologije, odlazak mladih i stručnih kadrova, nizak nivo menadžmentskih vještina te spor proces prihvatanja međunarodnih standarda.

Slučaj tuzlanske regije svakako je zanimljiv, upravo zbog nešto povoljnijih ocjena ekonomskog razvoja. Naime, ispitanici iz Tuzlanskog kantona smatraju da je ekonomski razvoj spor, ali sa znatno većom mjerom to utemeljuju u realnim pokazateljima. Osim toga, smatraju da je njihova regija ili u jednakom, ili čak u još boljem položaju nego druge regije. Također, u odnosu na druge regije, u najvećoj mjeri upravo u ovoj regiji dijeli se stav da većina pozitivnih ekonomskih mjera dolazi upravo od strane međunarodne zajednice. Iako manji nego u drugim regijama, još uvijek je značajan broj onih koji smatraju da trenutna struktura države neomogućuje ekonomski razvoj regije. No, ipak, najveći dio ispitanika smatra da u regiji ljudi žive loše i znatno lošije nego prije rata.

Stav da sav profit ostaje u rukama nekolicine ili završi u Sarajevu ponavlja se i u ovoj regiji. Prema ispitanicima u ovoj regiji, poboljšanje ekonomske situacije u najvećoj mjeri ovisi, također, od učešća države. Unatoč tome, Sarajevo se promatra kao dobar glavni grad te je u znatno manjoj mjeri upravo u ovoj regiji prisutan tzv. odnos između centra i periferije. Ispitanici smatraju da ne postoji jasna podijeljenost oko donošenja odluka u zemlji, a velik dio dijeli stav da se ono donosi u međunarodnoj zajednici, a ne toliko u organima državnih vlasti ili na nivou entiteta. Iznimno je visok broj onih koji su aktivni u civilnom sektoru i koji smatraju da on može utjecati na političke promjene u društvu. Istovremeno misle da neki novi parlamentarni izbori u bliskoj budućnosti ne bi rezultirali bitnijim promjenama na političkoj sceni.

Europske integracije se i u ovoj regiji promatraju kao izuzetno pozitivan proces za ekonomski razvoj regije, ali smatraju da trenutna vlast u BiH ne vodi dobru politiku vezanu za europske integracije, upravo zato što zadovoljavaju svoje uske interese. Ispitanici su iskazali određen i nešto viši stupanj zadovoljstva količinom i kvalitetom informacija koje se plasiraju javnosti, a o

priključenju BiH Europskoj Uniji. Kao i u ostalim regijama, najzanimljivija područja su europsko zakonodavstvo, jedinstveni ekonomski prostor u BiH koji je usklađen sa tržištem u EU te proces stabilizacije i pridruživanja. Mogućnost putovanja i zaposlenja, politička i ekonomska stabilnost te zaštita ljudskih prava osnovne su prednosti mogućeg priključenja BiH. Istodobno, većina ih smatra kako je proces pridruživanja EU izuzetno spor.

I predstavnici nove generacije u Tuzli, razvojnu perspektivu vide ponajprije u objektivnim okolnostima poput prirodnih resursa, kemijske industrije i industrije električne energije. Također, činjenica da je Tuzla grad sa najbolje razvijenim i umreženim nevladinim sektorom te jedno od najvažnijih administrativnih i obrazovnih središta u zemlji, dodaje novu dimenziju, otvarajući mogućnost da grad iz industrijsko-rudarskog preraste u kulturno-povijesni centar.

Unatoč nešto boljem položaju u odnosu na druge regije, nizak stupanj investiranja, nedostatak ekološke perspektive u kontekstu ekonomskog razvoja te slaba motivacija u poduzećima koja su pod državnim vlasništvom glavna su kočnica daljnjem razvoju. Tome se, također, mogu pridodati i nerazriješen administrativni status Tuzle te neproporcionalan priliv od zarade koji se doznava iz federalnog proračuna.

Tuzla je sa susjednim regijama relativno dobro povezana i promet ljudi i roba odvija se u solidnom obimu. Najveći stupanj razmjene zasigurno se događa u civilnom sektoru koji sačinjava visok broj nevladinih udruga. Ulaganja države u Tuzlu, prema riječima naših sugovornika su potpuno nezamjetna, prije svega u sektorima kao što su kultura, zdravstvo ili sport. I iz tog je razloga jačanje općinskih nivoa vlasti i njihove odgovornosti prema građanima u fokusu interesa većine nevladinih udruga. Kao osnovu razvoja, sugovornici su istaknuli ostatak pri 'građanskom' identitetu grada, ali i srednje poduzetništvo kao osnovnu polugu.

U stavovima prema priključenju BiH Europskoj Uniji upravo se u ovoj regiji očituje visok stupanj povjerenja u prednosti koje će zemlja, pa tako i njihova regija, dobiti tim procesom. Pritom se u prvom redu misli na bolje uvjete obrazovanja i zaposlenja. Istovremeno, što je karakteristično za zemlje koje su dospjele bliže i dalje u procesu europske integracije, prisutan je i možda najviši stupanj opreza prema istom procesu budući da je velik dio sugovornika istaknuo kako smatra da nisu dovoljno informirani o lošim posljedicama ulaska, prije svega po domaću industriju, pa tako i na jednakopravan tretman građana BiH među zemljama članicama EU.

BIHAĆ

Iako je prema EU RED kriterijima smješten u istoj regiji kao i Banja Luka, položaj Bihaća svakako je izuzetno značajan za BiH i njen ekonomski razvoj. Blizina susjedne Hrvatske, kao i u slučaju Mostara, ima direktan utjecaj na tržište rada, ali i na odnos između tog grada i Sarajeva u gotovo klasičnom obliku između 'centra i periferije'. Gestrateški položaj koji dijeli sa najvećim gradom u regiji, sa Banja Lukom, od izuzetne je važnosti za Bihać i njegovu okolicu. Komunikacijska povezanost, klimatski uvjeti, poljoprivredna tradicija i

ogroman potencijal za turizam najveće su prednosti tog kraja. Ne treba pritom zaboraviti velik hidro-energetski potencijal, malo poduzetništvo, rastuća međusektorska partnerstva te mladu i kreativnu radnu snagu.

Ipak, u regiji postoje i značajne slabosti; ponajprije su one vezane uz nekvalificirane ljudske resurse i tržište rada (zastarjele vještine, niska poslovna kultura i pasivnost na tržištu rada), veliko učešće trgovine, niska ekološka kultura i upravljanje otpadom te nedostatak poticaja za investicije i kreditiranja.

Istodobno, regija ima visok potencijal integracije nakon što se uspostavi politička stabilnost na cijelom području te primjeni europski koncept ekonomskih regija. Ekonomski razvoj regije ujedno bi podrazumijevao i uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH, ali i transfer znanja i iskustava iz susjedne Hrvatske i Slovenije. Kao šansa za razvoj promatraju se daljnje investicije, veliki infrastrukturni projekti, ali i uvođenje novih komunikacijskih tehnologija i elektronskog poslovanja. Također, iskorištavanje vode kao strateške sirovine, proizvodnja i izvoz zdrave hrane te poticaj industriji zdravlja i odmora daljnji su koraci koji bi regiju koja gravitira Bihaću mogli učiniti izuzetno uspješnom te samoodrživom.

No, prethodno je potrebno ubrzati reforme u svim sferama, smanjiti pravnu nesigurnost i nestabilnost, dokinuti neefikasno sudstvo, otvoriti broj radnih mjesta, naravno, smanjujući pritom udio sive ekonomije. Zamjetan je i status regije kao 'slijepog crijeva' koje zbog geostrateškog položaja više gravitira k Zagrebu nego što postoji povezanost sa Sarajevom.

Kao i u regiji koja gravitira Mostaru, najveći dio ispitanika nije krajnje pesimističan pa se slaže sa tvrdnjom da ekonomski razvoj u BiH ipak postoji, ali da je izuzetno spor. Za svoju regiju većina ispitanika smatra da se nalazi u lošijem položaju nego druge regije, dok smatraju da većina ekonomskih mjera u njihovoj regiji dolazi iz međunarodne zajednice, a ne primjerice iz kantonalnih, općinskih ili državnih organa. Za svoju regiju, ljudi u Bihaću i regiji koja mu gravitira smatraju da nije ekonomski integriran, a koordinacija razvojnih aktivnosti na lokalnom nivou nije dovoljna. Da bi se ubrzao ekonomski razvoj u regiji, treba ojačati lokalne, ali i državne nivoe vlasti, smatra veliki dio ispitanika. Ispitanici uglavnom smatraju da žive loše i lošije nego prije raspada Jugoslavije, a većina novaca završava u džepovima nekolicine ili u Sarajevu. Osim povremenog oslanjanja na pomoć međunarodne zajednice, većina ispitanika smatra da ekonomski razvoj ovisi od države koja bi trebala provesti jače reforme, dok je okretanje k vlastitim resursima vrlo rijetka perspektiva, što je u ovom slučaju zabrinjavajuće. Kao glavni donosioci odluka najčešće se vide entitetske vlasti, u nešto rjeđim slučajevima to je međunarodna zajednica. Položaj mladih u regiji je izuzetno nepovoljan, a velikim se dijelom mogućnost njihovog društvenog angažmana promatra kroz ulazak u političke stranke. Civilno društvo kao modalitet utjecaja mladih na širem društvenom planu još je preslabo, ali je značajan postotak onih koji predstavljaju apolitične i razočarane mlade ljude koji ne vide da išta više mogu promijeniti u svojoj sredini.

Europske integracije promatraju se kao koristan proces za ekonomski razvoj u regiji. Najveći dio ispitanika smatra da je relativno dobro informirano o procesu europskih integracija i načinu donošenja odluka u EU, ali se daljnjim

istraživanjem može ustvrditi da je to poznavanje deklarativno. U tom ih kontekstu najviše zanima proces stabilizacije i pridruživanja BiH sa EU, europsko zakonodavstvo, jedinstveno europsko tržište te jedinstveni ekonomski prostor u BiH usklađen s unutrašnjim tržištem EU. Građani smatraju da Europska Unija za građane BiH znači ponajprije ekonomsku i političku stabilnost, mir, sigurnost, ali i mogućnost školovanja i putovanja.

Pripadnici nove generacije koji žive u Bihaću uglavnom smatraju da bi se razbijanjem entitetskih granica i preustrojtvom države znatno ubrzao ekonomski razvoj. Čak smatraju da će sam razvoj uzrokovati razbijanje granica nametnutih političkom voljom u određenom trenutku. Svi su suglasni u tome da u njihovoj regiji postoje ogromni razvojni potencijali, možda i više nego u drugim regijama, ali da su zbog udaljenosti potpuno zapostavljeni od strane državnih vlasti. Veliki potencijal, sugovornici vide uglavnom u prirodnim resursima i zemljopisnom, dakle i prometnom položaju, šumama i vodi. Tako smatraju da Bihać ima, možda, najpovoljniji položaj u cijeloj sjeverozapadnoj Bosni budući da je most prema Europi i izuzetno blizu Sloveniji kao članici Europske Unije. Ujedno se radi o vrlo čistom prostoru na kojem nikad nisu bile locirane teške industrije.

Ipak, zastarjela infrastruktura te izoliranost od centrale 'Sarajeva' čine od Bihaća grad na margini događanja u BiH. Rat je u Bihaću, uz razaranja i netrpeljivost, ostavio specifičnu situaciju prema kojoj se ova regija često izjednačava sa autonomaškim pokretom. Većina sugovornika tvrdi da je cijela regija brutalno zaustavljena u razvoju i da tako slaba ekonomija ne može izdržati neefikasan i golem državni aparat. Izostanak koherentnih strategija i regionalnih planova razvoju još više podržava lošu sliku o stanju u toj regiji.

Iz tih razloga i visok je stupanj emigracije, a ljudski resursi su potpuno zapostavljeni – mladi ljudi odlaze ili u Sarajevo ili u inozemstvo. 'Osjećamo se po strani, potpuno izbačeni', često se može čuti od mlađih i obrazovanih ljudi u Bihaću koji češće odlaze u susjednu Hrvatsku ili čak Austriju nego što posjete glavni grad BiH koji je zemljopisno najudaljeniji.

Država nedovoljno ulaže, a i kad ulaže, to je uglavnom neodgovarajuće, u pogrešne gospodarske grane i sa upitnom transparentnošću, smatraju. Radi se o velikom gubitku za cijelu generaciju u Bihaću, budući da regija u ovom trenutku ima veliku prednost u odnosu na druge u BiH. Ohrabrujuće je pak što njeni mladi stanovnici i dalje smatraju da regija može postati nositelj prosperiteta cijele zemlje kada bi u donošenju odluka mogli sudjelovati mladi i obrazovani ljudi sa jasnom vizijom razvoja.

Odgovornost za budući razvoj, mladi i obrazovani aktivisti i stručnjaci uglavnom vide u jačanju općinske i kantonalne vlasti koja bi ih uključila u procese odlučivanja te prekinula sa politikom izolacionizma koji odgovara samo nekolicini. Većina ih dijeli stav da je nevladin sektor u toj regiji još nedovoljno jak i slabo umrežen te da njihove akcije ne mogu zaživjeti bez potpore i sudjelovanja lokalne vlasti.

Koristi od priključenja Europskoj Uniji većina sugovornika vidi na državnoj razini. Sama regija, bez sustavne i dugoročne strategije razvitka ne može postati samoodrživa pa čak ni na temelju velikih prirodnih potencijala. Loš utjecaj uglavnom se veže za gašenje starih nekonkurentnih tvornica i

ukidanje radnih mjesta, a prednosti se vide u promociji proizvodnje turizma, razvoju nacionalnih parkova i proizvodnji zdrave hrane i vode.

BANJA LUKA

Većina regionalnih potreba vezanih za grad Bihać odnose se i na grad Banja Luku, kao drugi najveći BiH grad te glavni grad entiteta Republike Srpske. Naime, prema EU RED regionalnoj podjeli, kao i Bihać, Banja Luka pripada regiji Sjeverozapadna BiH. Odlična geostrateška pozicija, prirodni resursi, razvijeno malo poduzetništvo, značajno interno tržište i solidna kvaliteta obrazovnih institucija za pojedine industrije (prehrambena, namještaja i elektro-industrija), glavne su prednosti regije u odnosu na druge regije u državi.

Osnovni strateški ciljevi i prioriteti razvoja prema tome su razvijena i održiva privreda, visok stupanj zaposlenosti, izgrađena institucionalna infrastruktura i visok stupanj kvalitete života, zajedno sa razvijenom ekološkom sviješću. Pravna nesigurnost potencijalnih ulagača, spor proces reformi, nekonkurentnost domaće privrede i zastoji u privatizaciji, samo su neke od prijetnji daljnjem razvoju regije.

Prema riječima naših sugovornika, osnovne i očite prednosti regije su različitost i bogatstvo prirodnih resursa, klima, pogodnosti za razvoj poljoprivrede te mineralna nalazišta. Osim toga, tu je smještena i industrija, obrazovne institucije, a blizina granice uz dobru povezanost sa ostalim regijama, čini ovaj prostor izuzetno prometnim u trokutu između Zagreba, Sarajeva i Beograda.

Kao najveće prepreke daljnjem razvoju istaknute su vladavina nezakonja i zakon jačega što implicira kriminal koji se radi pod okriljem političkih moćnika. Tome se može pridodati i neefikasnost i nezainteresiranost većine predstavnika u institucijama vlasti za unapređenje regije, uništavanje resursa te izostanak suočavanja sa ratnom prošlošću. Ujedno se radi i o nesposobnosti političkih struktura da razmišljaju dugoročno te se otrgnu od izolacionizma koji građane ove zemlje jako puno košta.

Nadalje se tvrdi da državne vlasti nemaju jasnu strategiju razvoja koja se zasniva na principima održivog razvoja, a entitetske vlasti ne izvršavaju svoje obaveze i ne sprovode zakone ili njihove dijelove. Za razvoj regije najodgovornija je lokalna vlast, smatraju predstavnici nekih nevladinih udruga. Povezanost sa susjednim regijama na niskom je nivou i zasnovana na kratkoročnim interesima pojedinih donosioca odluka koji se uglavnom drže izolacionističke politike utemeljene na etničkim kriterijima.

Uvjeti za održivi razvoj postoje, pogotovo što se tiče poljoprivrednih grana. Ulaganjem u razvojne programe ova regija ima šanse postati pozitivan primjer ostalim regijama u BiH, pa čak i na čitavom Balkanu. Nakon Sarajeva i Tuzle, i djelomično Mostara, jedna je od najpovoljnijih i nezavisnijih kad je riječ o održivom razvoju.

Ipak, učešće nevladinog sektora u javnosti još je na niskom nivou, iako su rezultati koji postoje vidljivi i neosporivi. Unutar tog sektora ne postoji dovoljan stupanj solidarnosti i suradnje pa je njihov utjecaj raspršen i time

znatno slabiji. Ujedno još uvijek ne djeluju kao posrednici između građana i institucija vlasti. Javna politika mlade prepoznaje kao neiskusne te je posljedično tome mali broj mladih ljudi na utjecajnim mjestima u procesu odlučivanja.

Kad se radi o priključenju Europskoj Uniji, nova generacija u banjalučkoj regiji smatra da je važno da vlasti i građani čim prije shvate mogućnosti razvoja koje im pruža ova regija i usklade s tim izradu strateških planova za održiv razvoj i plasman svojih proizvoda. Otvaranje prema mnogo većem tržištu sa proizvodima je jedna od najvećih prednosti za BiH, dok je najveća prijetnja gušenje malih proizvođača u odnosu na velike kompanije. U priključenju oni uglavnom vide nova strana ulaganja, veću slobodu kretanja, lakši pristup informacijama, obrazovanju i financiranju poduzetničkih projekata. No, ujedno su svjesni da njihova država može postati izvor jeftine radne snage, dok će profit ostati u rukama stranaca. Zasad barem postoji svjesnost da je cijela regija još neprilagođena, jer EU funkcioniše po stabilnim i dugogodišnjim uhodanim standardima.

Umjesto zaključka: sličnosti i razlike

Izneseni prikazi rezultat su kratkog pilot istraživanja u četiri bh. grada u kojem su održane konferencije. Na njima se nikako ne treba zaustaviti, ona tek otvaraju teren za detaljnija i dublja istraživanja koja bi trebala uslijediti prilikom izrade strateških dokumenata regionalnog razvoja koje zasad predvode nadležne institucije Europske Unije.

Budući da sve regije osjećaju negativne posljedice sadašnjeg uređenja države i izostanka jedinstvenog ekonomskog prostora, kao i neefikasan državni aparat praćen netransparentnošću u poslovanju te korupciji na svim nivoima vlasti poprima se dojam da je riječ o zajedničkom problemu. No, istovremeno, cijeli je niz regija depriviran u različitim pogledima – Bihać, kao slijepo crijevo najudaljenije od Sarajeva, građanska Tuzla koja nema status grada, podijeljeni Mostar sa ogromnim turističkim potencijalom te Banja Luka, glavni grad u drugom bh. entitetu koji rijetko komunicira sa ostalim regijama. Regionalne specifičnosti i posebne potrebe u ovom slučaju moraju biti u fokusu daljnjih analiza i mogućih studija dok bi se zajedničkim problemima trebale pozabaviti za to nadležne državne i međunarodne institucije. U tom kontekstu, u prvi red dolazi ujednačavanje razvoja regija te korištenje svih potencijala unutar regije sa ciljem stvaranja održivosti.

Pred kraj, može se zaključiti da se predstavljenim rezultatima otvara cijeli niz područja u kojima treba poduzeti ili nastaviti akcije:

- informiranja i osvještavanja javnosti o prednostima i nedostacima proširenja EU i integracije BiH u euroatlantske procese;
- na području upravljanja ljudskim resursima;
- na području zapošljavanja kompetentnih ljudi u regionalnim agencijama i uredima;

- u okviru jačanja lokalne samouprave i njenog učešća u procesima vezanim uz regionalni razvoj;
- u smislu veće zastupljenosti i participacije mladih u lokalnim vlastima;
- stvaranja pretpostavki za održivi razvoj;
- na poticanju države na regionalno i strateško planiranje;
- transfer znanja sa međunarodne zajednice na lokalne zajednice sa ciljem stvaranja odgovornosti za donošenje odluka

REFERENCE I IZVORI:

- EUROPSKI MODEL REGIONALNOG EKONOMSKOG RAZVOJA U BOSNI I HERCEGOVINI (swot analize). Vidi: www.eured-bih.org
- REZULTATI DOBIVENI IZ ANKETNIH UPITNIKA KOJE SU ISPUNJAVALI POLAZNICI KONFERENCIJA
- RAZGOVORI OBAVLJENI U PERIODU OD MAJA DO SEPTEMBRA 2004.:
 - Vanessa Galić, NANSEN Dialogue Centre, assistant coordinator, MOSTAR
 - Amila Bećirović, LINK/Udruženje poduzetnika, MOSTAR
 - Tea Beno, Omladinska Informativna Agencija, Project Coordinator, MOSTAR
 - Husein Oručević, 'Udruga građana – Sunčana strana', MOSTAR
 - Radojka Kotlo, koordinatorica Centra za ljudska prava Mostar i asistentica na Pravnom fakultetu Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru, MOSTAR
 - Zvonko Kordić, apsolut, Ekonomski fakultet, MOSTAR
 - Anton Pehar, apsolut, Ekonomski fakultet, MOSTAR
 - Elvir Đulima, NANSEN DC, project coordinator, MOSTAR
 - Helena Szydlak, OSCE, democratisation officer, BIHAĆ
 - Iskra Tabaković, OSCE, officer in education department, BIHAĆ
 - Almir Felić, Enterprise Development Agency, BIHAĆ
 - Zoran Arsović, DC Nove nade, Project Manager, BIHAĆ
 - Haris Karabegović, DC Nove nade, BIHAĆ
 - Alma Topić, Regional Development Agency, BIHAĆ
 - Aleksandar Živanović, Helsinški komitet, BANJA LUKA
 - Milena Đurić, generalna sekretarica Studentske Unije RS, BANJA LUKA

- Viktor Bjelić, Ekomreža BiH, BANJA LUKA
- Siniša Marčić, inicijativa MOSTOVI, BANJA LUKA
- Anel Delić, INICIJATIVA 21, Project Manager, TUZLA
- Mevlida Rovčanin, Otvorena mreža ljudskih prava i demokratije, TUZLA
- Ana Madžarević, članica političkog podmlatka 'RADOM ZA BOLJITAK', TUZLA
- Amir Zec, student prava, TUZLA

Posmatranje regionalnih potreba u BiH - alternativa postojećim političkim diskursima

Ivan Barbalić

Kreiranje političkih mjera - igra tri politička diskursa

Promatranje strukture bh. društva u posljednjih pola godine postalo je svojevrsan intelektualni hobi, gdje se kroz brojne skupove, okrugle stolove, televizijske emisije i članke diskutuje održivost ili neodrživost trenutnog stanja. Nažalost, kao i većina diskusija, pitanje državne strukture nije stvorilo konstruktivan dijalog koji bi uključio sve relevantne strane, već se prvenstveno zasniva na paralelnoj proizvodnji monologa, koji skoro i da ne utječu jedni na druge.

U situaciji kada u Sarajevu svaki relevantniji intelektualac do detalja razlaže neodrživost postojećeg Ustava, i istovremeno kada se Banja Luka fanatično poziva na očuvanje trenutnog ustava (gdje paradoksalno ustavotvornost BiH postaje dominantan politički trend), jasno je da je bilo kakav dijalog ove dvije strane dalek i nerealan. Čak i kada su dvije strane dovedene za isti stol, a obično se radi o odvojenim priredbama, čudna dvojnost i dalje je neprikosnovena. Sasvim je realno zbog toga postaviti pitanje: tko kome priča?

S druge strane, posljednji politički potezi međunarodne zajednice, odnosno OHR-a, baziraju se na unutarne rekonstrukcije postojećeg ustava. Teorija da 'Dejton' kao takav više i ne postoji, i dalje ne stvara koheziju, već stvara dodatnu kakofoniju političkih diskursa ove male zemlje. Prenosjenjem ovlasti na državni nivo u vojnoj oblasti, oblasti sigurnosti, ekonomiji (PDV), te stvaranjem državnih agencija za različita pitanja, snaga «zajedničkih institucija» veća je no ikada, no istinski politički diskurs nije promijenjen, da ne spominjemo koncenzus.

Politika međunarodne zajednice bazira se na prividno stvorenom koncenzusu trenutnih vlasti (što se, također, prividno prikazuje kao i cjelokupnog društva), u vezi sa procesom europskih integracija u BiH. Većina novih institucija ima za cilj da servisira ovaj proces, s obzirom da postojeće nefunkcionalne politike entiteta teško da bi ikada mogle da se suglase i institucijski povežu kako bi neke neophodne funkcije u spomenutom procesu mogle biti sprovedene. No, problem je u prividnosti koncenzusa. Naime, ne može se tvrditi da političke strane ne žele, ili da žele da ovaj proces krene u pozitivnom pravcu, ali je izvjesno da nisu spremne da ga stave na prioritetno mjesto, odnosno postave iznad tradicionalnih «etničkih politika». Da je tako, dokazuje neprestano politikanstvo, igranje sa tradicionalnim vrijednostima, te nespremnost na kompromis. Dvostruki, ili trostruki postojeći monolog u vezi sa

strukturu države, jedino može da pošalje poruku europskim partnerima da ova zemlja zaista nema istinski koncenzus i da kao takva ne može biti partner.

Kao rezultat, stvaranje novih zajedničkih institucija doima se kao višestruko zavrtnje ruku, te rezultat apsolutne ovisnosti domaćih političkih faktora o OHR-u. Koliko god zvaničnici pokušavali da to predstave drugačije, jasno je da to nije slučaj, niti je imalo vjerovatno da itko u Europskoj komisiji može biti dovoljno naivan da u to povjeruje. Dakle, OHR i dalje figurira kao vrsta ljepila koje uspješno (manje-više) sastavlja nekompatibilne strane, i stvar je špekulacije šta bi se dogodilo kada bi OHR napustio BiH.

S druge strane, trenutna situacija je kontraproduktivna tom jedinom (a opet prividnom) Europskom koncenzusu, s obzirom da BiH ne može napraviti korak ka europskoj kandidaturi dok je OHR u BiH, jer time ne ispunjava minimum demokratskih standarda neophodnih za viši stepen procesa integracija. Paradoks je, naravno, još veći ako se uzme u obzir da je Visoki predstavnik zvanično i predstavnik Europske unije u BiH, što dovodi u pitanje da li u EU postoji konkretnija strategija u vezi sa BiH, trenutnim reformama i našim nastojanjima da se, možda, i integriramo...

Pitanje Ustava - stvaranje paralelnih monologa

Iako određeni društveni indikatori pokazuju da Bosna i Hercegovina, ipak, postiže izvjestan uspjeh u postratnom razvoju, sasvim je jasno da taj razvoj nije zadovoljavajući, niti da postoji politička vizija iza njega. U stvari, razvoj je više posljedica indikatora koji moraju da rastu nakon ratnog razaranja, kao i rezultat političkih akcija, odnosno pritiska međunarodne zajednice prema domaćim političarima.

Sami politički faktori priznaju, da trenutna situacija nije zadovoljavajuća, pa dolazi do kreiranja čudnih pokreta u kojima članovi vladajućih stranaka kritiziraju vlast (Pokret za promjene), apsurd koji savršeno pokazuje da je vrlo malo strana koje smatraju da u BiH postoji zvanična politika koja vodi zemlju naprijed.

Kao osnovni argument, često se u posljednje vrijeme spominje trenutni Ustav BiH, koji je nedvojbeno primjer nefunkcionalne strukture bazirane na ratnim osvajanjima i etničkom čišćenju, dakle, na potpuno nemoralnoj podjeli zemlje.

Prilično je jasna stvar da državna struktura graniči sa razumom, jer je toliko komplikovana i skupa, da crpi, ionako jadne, proračune koji se popunjavaju kroz poreze. Živimo u zemlji sa institucionalnom strukturu koja stimulira stvaranje političko-ekonomskih klanova i vodi ka bogaćenju bogatih i siromašenju već siromašnih. S obzirom na ogroman broj javnih institucija, koje su često rezultat političke nespremnosti na kompromis i svrha su samim sebi, najveći potrošači i investicije upravo postaju spomenute institucije.

Nažalost, diskusija o strukturi države, postavljena je na temeljima na kojima je postavljeno samo društvo, dakle na krajnje političkim i rijetko kompromisnim temeljima. Dugo vremena, promjena državne strukture (ili Ustava) je bila *taboo* tema, ali kad se jednom boca otvorila duh je izazvao hiperinflaciju diskusija i prijedloga, tako da nakon godinu dana te hiperinflacije,

teško je prepoznati jedno ili više rješenja koji imaju određenu realnu težinu, i koja bi u nekom izvjesnom vremenu mogla da postanu temeljem političkog odlučivanja.

Iako u BiH vlada opće nezadovoljstvo kvalitetom života i politike, ovaj zajednički jad ponovo nije ujedinio zemlju, odnosno ponovo je ispolitiziran, te je dodatno razdvojio političke ideje po etničkim linijama. Ideje su dolazile sa svih strana. Diskusije i prijedlozi dolazili su i od strane nevladinih organizacija, kako domaćih tako i stranih, i od strane političkih stranaka. Međunarodna zajednica je latentno podržala ovu diskusiju, ali s obzirom na vlastiti položaj i prerogative nije se nikada jasno očitovala.

Osnovni problem u cijeloj hiperprodukciji diskusije je ponovna jednostranost prijedloga, nedostatak bilo kakve diskusije između očito suprotstavljenih strana i mišljenja. U biti ideje su često bile slične osnovnim vrijednostima koje u BiH već duže vremena postoje kao suprotstavljene strane, i logično je da one ponovno nisu uspjele da za relevantniji stol dovedu strane i pokrenu dijalog, već su dovele do toga da ono što je radikalno i opasno po zemlju (kao referendum u RS), postane u svojoj sredini prihvaćeno kao demokratsko pravo na civilnu inicijativu.

Najveći razlog leži u činjenici da je BiH već dugo zemlja odvojenih i suprotstavljenih zajednica, politički iskorištenih od strane dominantnih političkih stranaka, koje stvaraju kvazipolitičke privide suradnje i koaliranja, s druge strane profitirajući na tezama koje druge zajednice odvlače ka vlastitim ekstremnim nastojanjima.

Upravo su etničke politike, deceniju institucionalizirane u svojim zajednicama, postavile diskurse u svojim zajednicama, toliko daleko od ostala dva diskursa, da se čini da u BiH nikada teže nije bilo stvoriti konstruktivnu dijalošku zajednicu o suštinskim političkim promjenama. Vrijednosti koje su postavljane u radikalnim situacijama, dakle prije rata i tokom njega, ostale su dobrim dijelom neupitne. Svakako, često se mijenja forma, svi smo u biti naučili mnogo više o demokratiji i ljudskim pravima, tako da sve zvuči daleko pristojnije, no, nažalost, svi diskursi su i dalje ostali veoma razdvojeni, i samim tim godinama se samo dalje cementirala podjela u zemlji. Kao rezultat, zemlja se zbog toga nikada nije ozbiljnije pokušala suočiti sa istinskim problemima, kao što je rastuće siromaštvo (doduše političari i dežurni društveni mislioci rijetko su postajali siromašni). Naravno, glasači glasaju kako glasaju i tako legitimiraju postojeće politike, a naša politička scena je karakteristična po nacionalnoj klaustrofobičnosti, tako da je neozbiljno očekivati plodove demokratije bez dramatičnih rezova (što se ovde popularno zove demokratizacija).

Poremećeni i odvojeni diskursi, toliko su ugodno suprotni i suprotstavljeni, da dodatna dramatizacija nije ni potrebna od strane političkih moćnika. Odavno je već postavljeno ono što se smatra pristojnim i prihvatljivim u tri zajednice, tako da i najveći građanski aktivisti vrlo često klize po perifernim slojevima postavljenih diskursa. I tako se zatvaraju koncentrični krugovi, gdje, ne samo da je nemoguć dijalog, nego je i nepristojan. Vrlo često iza tih inicijativa stoje veoma iskrene namjere, no sarajevske (i samo sarajevske) inicijative mogu Banja Luku samo da otjeraju još korak dalje od kompromisa i obratno. Ionako će svi pronaći utjehu i slatku

srditost u svojim paralelnim i zatvorenim (da ne spominjem nekvalitetnim) medijskim prostorima, intelektualnim ćelijama, taksijima, pijacama, porodicama...

Samim tim postavljam sebi pitanje koja je svrha inicijativa za koje se unaprijed zna da neće postati politički relevantne. Odgovor bi trebao da bude u tome što javne debate, podstaknute konkretnim prijedlozima u normalnim društvima vode ka promjenama. Uredu, ali, šta ako živimo u zemlji gdje se svi boje i zaziru od drugih, gdje diskusije rijetko postaju zajedničke, a više objekat daljeg razdvajanja i nepovjerenja...

Jasno je da su promjene potrebne. I jasno je da su potrebne promjene strukture zemlje, jer ova je pogubna i vodi ka daljem osiromašenju društva. No, kako pokrenuti inicijativu? Upravo to pitanje je prva tema koju je potrebno podići na nivo javne rasprave. Vjerujem da se vrlo lako može ustanoviti da su građani BiH nezadovoljni životom u BiH, te da nisu velikom većinom presretni strukturom koja dalje definira politiku zemlje. Ako se ovo uzme kao činjenica, logičan naredni korak nije da iz odvojenih zajednica počnu da se stvaraju jednostrani prijedlozi i iste takve diskusije. Prvenstveno, a mislim da smo upravo u tom trenutku kad je ovo imperativ, potrebno je početi razgovarati o samom procesu, procesu koji bi uključio i političke faktore i civilno društvo i interesne grupe i ine subjekte, procesu koji bi podjednako uključio ljude iz svih krajeva zemlje, koji bi na jedan stol stavio ono što je suprotstavljeno i bio toliko fleksibilan da taj stol ne pukne u istom trenu. Pitanje procesa je ključno, što se čini kao logična stvar, ali o tome se vrlo malo, skoro nimalo razgovaralo, a već se postavljaju temelji za ideje koje razdvajaju - kao što su otcjepljenje, stvaranje novih nacija, novih entiteta, itd.

Možda sve to izgleda kao gubljenje vremena, ali daleko više vremena će biti izgubljeno, i to zauvijek kroz mahanje suprotstavljenim inicijativama. Problem BiH nije u postojanju tri nacije, nego u stepenu nepovjerenja koje je konstruisano među njima. Svaka inicijativa koja teži da bude konstruktivna u ovoj zemlji, mora da bude osjetljiva na to pitanje te da teži stvaranju višeg stepena povjerenja. A ono se gradi vrlo konkretnim potezima i otvorenim ponašanjem.

Bh. regioni- alternativno razumijevanje problema

Pitanje povjerenja, sa druge strane, može biti izgrađeno kroz prepoznavanje zajedničkih interesa, odnosno zajedničkih problema. Entitetske linije su i dalje granice između dva sistema, odnosno (ne)prosperiteti se posmatraju kao rezultat određenih političkih mjera unutar entitetskih okvira. Federacija se mjeri u odnosu na Republiku Srpsku po visini standarda, socijalni problemi u jednom entitetu nisu stvar rasprave u drugome, kulturna zaostalost je zajednička, ali se primjećuje samo kod drugih, itd. Premda je većina problema identična i međusobno krajnje ovisna, ova tematika rijetko istinski izlazi iz okvira entitetske rasprave. U neku ruku, na državnom nivou se tretiraju stvari formalne, nametnute prirode, koje u biti rijetko pokazuju stvarnost nerazvijene, ratom devastirane zemlje. Naravno, u interesu političkih elita nije ujedinjavanje problema, koliko zbog nadležnosti i gomilanja posla, toliko i zbog same suštine bh. društvene podjele.

Da bi se razumio suštinski problem društva, te kako bi se odmaklo od trenutnih paralelnih diskursa, potrebno je drugačije posmatrati zemlju. Administrativna struktura definirana Ustavom sigurno je dio onoga što uzrokuje problem. Ali, problem je nešto drugo - katastrofalan životni prostor označen siromaštvom i nepostojanjem spektra mogućnosti. Da li bi nezadovoljstvo strukturom postojalo da se osjeća napredak, da se stvara bolji prostor za život? Možda, ali u tom slučaju to bi bila stvar koncenzusa, koji bi prevazišao trenutačne retrogradne društvene podjele.

Zbog toga je interesantno posmatrati potrebe prirodnih regiona, dakle gradskih centara i njihovih okolina, koje su dio jednog organizma, bez obzira na političke tokove i prisutne podjele. Ti organizmi imaju svoje tokove, koji su permanentno i međusobno povezani. Na primjer, bez obzira na entitetske linije, pitanje turističkog napretka Sarajeva ima svoj 'impact' na zimski turizam na Jahorini, dok će slabljenje agrara uvijek rezultirati migracijama ka gradu, što vodi ka neminovnom porastu siromaštva, itd. Dakle, postoje prilike za napredak, kao i što postoji mogućnost da se loša politika prelijeva po sistemu spojenih posuda.

Upravo zbog navedenog, pojedini projekti koji insistiraju na jačanju regionalne suradnje (većinom ekonomske), predstavljaju lakmus papir za novi način društvenog promatranja problema u BiH. Suština je u interesu, stvaranju novih kontakata, povećanoj komunikaciji, uspostavi realnih institucija. Dalje, istraživanja na ovoj osnovi otvaraju novi vid klasifikacije politika, i u suštini samih problema. Nepostojanje političke dimenzije možda postavlja limit u jednu ruku, ali sa druge strane ovi procesi mogu biti oslobođeni teškog manevra koje za sobom povlači (na primjer diskusija u vezi sa Ustavom). Regionalni procesi tako ostaju na margini društvene diskusije, a možda je to i bolje u ovakvoj postavci političkih odnosa. Stručnjaci koji su radili na ovoj vrsti projekata bili su iznenađeni spremnošću općina da se uključe u ovaj proces, naročito onih za koje se pretpostavljalo da bi mogle da budu kočnice.

Interesantno je prepoznati interes lokalnih elita koje se sve više suočavaju sa nedostatkom sredstava potrebnih za rješavanje problema unutar svojih ingerencija. To je, između ostalog, rezultat loše definirane politike lokalne samouprave, odnosno protoka novca ka višim nivoima vlasti. Nemogućnost vertikalnog lobiranja, odnosno podrške viših nivoa za veoma konkretne probleme lokalne prirode, definiraju potrebu općinskih vodstava da se okrenu alternativnim solucijama. Upravo regionalni projekti predstavljaju moguću alternativu. Postojeća podrška donatora ovakvoj vrsti projekata, osiguravaju priliku da se prevaziđu postojeći finansijski problemi. Također, direktni izbori za načelnike općina u budućnosti će povećati nivo odgovornosti lokalnih političara prema glasačima, koji će morati da iznose konkretne rezultate unutar zajednice, umjesto da se oslanjaju na stranačke političke platforme, što je do sada bio slučaj. Samim tim, alternative koje mogu da pruže rješenja za rastuće probleme, odnosno porast siromaštva, slab razvoj poduzetništva, nezaposlenost, infrastrukturna pitanja, itd., biće prihvaćane bez obzira na dosadašnje političke i administrativne podjele.

Regionalni projekti će rezultirati generalnim porastom komunikacije, koja je u dobroj mjeri zaustavljena u ratnom i poratnom periodu. Inercija koja će biti uspostavljena projektima poslovne saradnje, morat će utjecati na druge

sfere života, što u biti i jeste put ka građenju normalnijeg životnog prostora, prostora koji će stvarati otvorenije društvo i nuditi kvalitetnije perspektive. Konačno, ovo je jedan od vidova depolitizacije svakodnevnog života, odnosno mijenjanja postojećih diskursa u zemlji, koji su i dalje glavni razlozi razdvajanja unutar društva i društvene stagnacije općenito. Samo ono društvo koje prepoznaje interes da na najefektniji način iskoristi vlastite resurse može se smatrati društvom u razvoju. Regionalno povezivanje, odvojeno od političke strukture zemlje, i distancirano od same politike, ima mogućnost da prepozna svoj interes, a taj interes je kvalitetniji život.

Ipak, i ovaj proces je podstaknut i vođen od strane međunarodne zajednice, prvenstveno Europske Unije. Ako postoji strategija sa tog nivoa, onda bi cjelokupna slika politike u BiH bila bazirana na formalnom očuvanju entiteta, jačanju političkih i ekonomskih institucija na državnom nivou koje su neophodne za proces europskih integracija, te jačanju regionalnih ekonomskih odnosa. Dakle, u doglednoj budućnosti, ekonomska pitanja bi bila decentralizirana, vođena na tri, skoro paralelna nivoa, što bi opet kroz vrijeme zahtijevalo da državni nivo bude taj koji će koordinirati taj široki spektar pitanja. S druge strane, pretpostavlja se lokalizacija, odnosno depolitizacija ekonomskih tokova, što bi bio i podstrek za lokaliziranje drugih društvenih aspekata. Naravno, ovo može biti tek pretpostavka, ali razbijanje entitetskog centralizma (što je evidentan kurs međunarodne zajednice), daleko je ostvariviji, ako je vođen sa dva različita nivoa.

Konačno, politički koncenzus neophodan za gašenje OHR-a, što je pretpostavka procesu europskih integracija, moguć je samo na realno izgrađenim osnovama. Političko rješenje koje neće biti rezultat dijaloga, odnosno nametnuto rješenje bilo bi moguće, ali samo uz jako prisustvo međunarodne zajednice. U međuvremenu, naši susjedi bi daleko odmakli u integrativnim procesima, te bi BiH dodatno postala getoizirano društvo, pogodno kriminalu i ostalim negativnim posljedicama. Nije realno očekivati da bi podsticanje regionalnog društvenog duha moglo da stvori alternative dijalogu (bh. konflikt i postojeći razdor je i suviše kompleksan), ali bi zasigurno mogao da doprinese izgradnji novog povjerenja, te stvaranju preduvjeta za novi društveni dogovor.

Preduvjeti i alternative strukturalnim društveno-političkim promjenama u BiH

Dejan Vanjek

Uvod

Desetljeće nakon Daytona može se reći da je BiH zarobljenik ovog sporazuma koji je nastao kao rezultat nužde vremena, skrojen mimo volje njenih naroda. Rađen mimo svakih funkcionalnih kriterija, možemo reći da se po kvaliteti radi o proizvodu za jednokratnu uporabu, budući da mu je rok trajanja nezvanično istekao kada je počela priča o pristupanju Europskim integracijama, te zvanično kada su snage NATO-a zamijenjene snagama EU, čime su političari naznačili svršetak post-konfliktnog perioda i početak tranzicijskog. Prethodno podrazumijeva, naravno, da krupna politička pitanja nisu u fokusu javnog diskursa, nego na margini istog, te da počinje realizacija strategije ekonomskog razvoja zemlje. Međutim, ostaje činjenica da je za sada scenarij promjene i prilagodbe Daytonskog Ustava stvarnim potrebama normalnog razvoja zemlje, putem sveopćeg političkog konsenzusa, prilično nerealan. Postavlja se pitanje da li jedna zemlja može ući u tranzicijsku fazu, a da prevladavajući društveni diskurs u istoj nije društveno-ekonomski razvoj, nego etnička politika. Prethodna činjenica uvelike dovodi u pitanje priče o post-konfliktnoj i tranzicijskoj fazi. Da li je BiH specifičan slučaj u kojoj se obje faze dešavaju paralelno ili je BiH, htjeli to neki priznati ili ne, još uvijek u post-konfliktnoj fazi. Ovaj članak se bavi kako antropološkim tako i pragmatičnim preduvjetima za razvoj BiH, budući da su oba aspekta međusobno uvjetovana i nužna za pokretanje suštinskih promjena u ovoj zemlji.

Preduvjeti strukturalnih društveno-političkih promjena:

1) Identitet i različitost

Različiti koncepti države i nacije, kao ideologije, mogu odrediti i različit pristup odnosima na relaciji pojedinac-grupa-nacija/država. Tako npr. prema francuskom modelu država je ta koja kreira naciju i naturalizira različitosti, dok je pojam naroda određen subjektivnim kriterijima, kao skup osoba koje žele da žive zajedno «svakodnevni plebiscit». S druge strane tu je tzv. organsko poimanje države, kao djelo same nacije koja je definirana kvazi-objektivnim kriterijima, kao što su jezik, zajednička tradicija, odnosno kolektivna reminiscencija koja je često selektivnog karaktera u fazi nacionalne homogenizacije, te obično prethodi ili slijedi jače socijalne turbulencije.

Traženje zajedničkih elemenata na nivou pojedinca i grupe ljudi je logika razmišljanja koja prethodno navedenu ideju države i nacije izvodi iz znanstvenog okvira, ne postavljajući joj nužne limite, koje svaka teorija, pa

tako i ova, treba da ima. Drugim riječima, insistiranje i sumanuta potraga za objektivnim kriterijima zajedništva logičnim slijedom vodi u biološki determinizam i nepotizam, koji su do krajnosti razvijani u nacističkoj ideologiji Rosenberga, Chamberlaina i dr., gdje je nepotizam prirodan slijed «krvne» povezanosti, ali i nejednakosti koja potom slijedi.

Načini diferencijacije među ljudima mogu biti višestruki, ali u samom pristupu mogu biti ideološki ili empirijski, a primjer posljednjeg je fenomen američkog društva - «mixophobia», koja je bila na vrlo izravan način prisutna u američkoj tradiciji, gdje je američki Ustav, koji je u svojoj suštini povelja prava pojedinca i jednakopravnosti prilagođen svojevremenom stanju svijesti američkog društva, gdje je odlukom američkog Ustavnog suda u slučaju Plessy vs Fergusson - 1896 uspostavljena legitimizacijska doktrina jednog oblika društvene segregacije po principu «odvojeni, ali jednaki», u pogledu uspostavljanja mješovitih brakova između afro-amerikanaca i američkih bijelaca. Zajedničko u svim teorijama, od nacističke ideologije isključivosti, pa do segregacije, koja na koncu nije nimalo bezazlen fenomen i ima različite pojavne oblike, te može rezultirati i protjerivanjem stanovništva i sl., jeste činjenica da pravo na identitet povlači za sobom i pravo na diferencijaciju kolektivnog karaktera. Zapravo, tu se radi o dvjema stvarima koje se međusobno uvjetuju. Naime, pravo na identitet može, osobito u fazi svoje elaboracije, poslužiti kao efikasno oruđe za produbljivanje različitosti, kao najširi okvir društvene solidarnosti izrazito obojen emocijama, kao što pokazuje svjež slučaj post-socijalističke rehabilitacije etno-nacionalizma u istočnoj, te posebno u jugoistočnoj Europi, gdje je identitet sa svim svojim objektivnim i subjektivnim pokazateljima instrumentaliziran za "boldiranje" različitosti, koja i nije tako vidljive prirode.

Zašto je opasno povezati identitet sa različitosti, bilo u smislu da je svijest o različnosti dio samog identiteta, u svom najumjetnijem obliku ili je sam identitet dijelom izmanipuliran, odnosno zakinut izbjegavanjem svake sličnosti ili poistovjećenja sa drugima, usvajanjem svega što diferencira spram drugih na prostoru koji ima svoj paralelan društveno-politički kontinuitet i kontinuitet suživota. Radi se o tome da se u brzinskoj elaboraciji samog identiteta postavljaju dva suštinska pitanja, naime: tko smo? i kakvi smo?, gdje problem nastaje pretjeranim zadržavanjem na ovom potonjem. Pitanje kakvi smo je samo po sebi referentno u odnosu na druge, posebno ako je riječ o multikulturalnom društvu. Neukusno je reći u ime grupe da je pametnija ili bolja od drugih, a da to ostane na jednom interno-verbalnom nivou, jer svaka je grupa labava konstrukcija sa mnogo slabih tačaka. Međutim, pravi problem nastaje kada se takve klasifikacije poopće do krajnjih granica i dovedu do diskursa superiornosti-inferiornosti, centar-margina i sl., gdje se logikom takvog razmišljanja drugi i drugačiji mogu dovesti u poziciju autsajdera, koja može imati formalni izraz u državnom ugnjetavanju ili možda još akutniji oblik u međunacionalnoj isključivosti, kao kolektivnog vida nepovjerenja i obezvrijeđenja odnosne grupe.

2) Princip jednakosti i vrijednosti multikulturalnog društva

Različitost je jedinstvena i upotrebljiva na svim mogućim nivoima, potrebno je samo biti ljubitelj i poklonik iste. Takav primjer je S. Huntington, za kojeg je `razlika` sinonim za konflikt, te je postavlja kao temelj najopćenitijeg tumačenja sukoba između civilizacija, što je svakako maštovit scenarij blizak ekranizaciji "ratova zvijezda".

Sve u svemu, promišljanje identiteta u izvanrednim okolnostima društveno-političkog osipanja kreira sliku unutarsegmentarne jednakosti, čija je posljedica svijest o različitosti. Mogućnost realizacije identiteta koja ne bi bila isključivo manifestacija različitosti, moguća je samo ukoliko postavimo limite između identiteta i različitosti, koji će ograničiti neiscrpne i nepredvidive potencijale njihove kombinatorike i međusobne uvjetovanosti. Tampon, koji će ostvariti razgradnju prethodne dihotomije i psiho-socijalne manifestacije iste, jeste princip `jednakosti`, tj. svijesti o istoj. Zašto princip jednakosti, a ne tolerancija ili slično? Pa, zbog toga što je tolerancija društvena manira koja je prirodna posljedica razvijene svijesti o `jednakosti`, svojstvene kompletiranoj osobi, građaninu multikulturalne državne zajednice, kakva je i BiH. Na sličan način možemo i pojam ravnopravnosti podvesti pod princip jednakosti, jer je ravnopravnost van-personalna kvalifikacija, te se zato i koristi u ustavnim formulacijama, sugerirajući položaj pojedinca ili grupe u državi, dok je svijest o jednakosti preduvjet za društveno-psihološko ostvarenje i ravnopravnosti i tolerancije. Princip jednakosti kako je ovdje opisan, nužan je da bi se kompletirao nestabilan spoj potrebe za manifestacijom identiteta u multikulturalnom društvenom ambijentu i usko je povezan sa pitanjem primjene ili promjene konsocijativnog ustavnog modela, odmjerenim kombiniranjem elemenata autonomije i integracije, što je jedini put ka stabilnom multikulturalnom društvu. Multikulturalno društvo je kvalifikacija međugrupnih odnosa, dok pojam multisegmentarnog društva naprosto predstavlja kvantifikaciju samih grupa, bez pobližeg određenja karaktera istih. U multikulturalnom društvu gdje postoji svijest o grupnoj pripadnosti po liniji religije, jezika, nacionalnosti i sl., mora postojati i svijest o jednakosti. Ako i zakaže ustavni formalizam, svijest o jednakosti je preduvjet postojanja intersegmentarne političke volje koja može izići na kraj sa krutim konsocijacijskim rješenjima, kakva imamo u BiH. To je naprosto tako jer je svijest o jednakosti platforma društvenog uvažavanja, poštovanja i vrednovanja svega onoga što je drugačije, te baza za kreiranje intersegmentarne političke volje bez koje ne može biti ni strukturalnih promjena.

3) Potencijali bh. multikulturalizma

Posve je razumljivo da u okolnostima u kojima je skrojen Daytonski Ustav svijest o jednakosti izgleda kao marginalna i utopijska stvar. To je ipak ustav koji se poziva na sve relevantne međunarodne dokumente koji se tiču zaštite ljudskih prava, a opet je potpuno nesposoban da zaštiti ista i omogući koliko-toliko normalan život i razvoj građana. Zapravo, pojedinac koji nije ispunio svoj dio obveze i priznao drugog i drugačijeg kao sebi jednakog ne može previše očekivati niti od jednog ustava, ma koliko isti bio loš. Upravo tu leži mogućnost ozdravljenja društva, tj. tranzicije iz post-konfliktnog u tranzicijski period, gdje su krupna kvazi- politička pitanja na margini funkcionalnog političkog angažmana, čiji je cilj obezbijediti ljudima bolji život.

Dakle, Bosna i Hercegovina je zemlja koja ima instaliran na svijetu jedinstven konsocijacijski model demokracije, što ne znači da je ista multikulturalna država. Taj atribut je hvale vrijedan i jedini je ishod potpune rehabilitacije narušenih međuljudskih odnosa u BiH, koja opet traži individualan napor pojedinca i ispravan odnos istog prema drugima s kojima dijeli zajednički prostor i tradiciju. Multikulturalnost ima svoj društveno psihološki, ali i ustavno-politički izraz, što navodi na zaključak da je ista «stanje društvene svijesti zasnovano na povjerenju u dati politički sustav, kao i vjeru da isti ima kapacitete da zaštiti kolektivne i individualne potrebe i interese». Promjene koje bi rezultirale željenom ustavnom reorganizacijom BiH, ne mogu doći prije mentalnog pomaka koji će se temeljiti na društvenoj afirmaciji svijesti o jednakosti i svemu što ista podrazumijeva. To je prva i osnovna vrijednost društva koje pretendira na to da bude multikulturalno, te povlači za sobom sve druge vrijednosti. Tako shvaćen pojam `jednakosti` je preduvjet za prelazak iz strogih konsocijacijskih okvira u kompetitivne okvire moderne demokracije, gdje se javni sukob vodi na proceduralnom, a ne na suštinskom nivou. Za prevazilaženje tog «suštinskog» nivoa BiH treba neku vrstu «manifesta» ili deklaracije o temeljnim društvenim vrijednostima, gdje bi jednakost i svijest o jednakosti bila prva na listi kao primarna obveza i dužnost bh. segmenata i svakog pojedinca. Dakle, *acqui* za rekonstrukciju i međusobno povjerenje bh. segmenata je «voluntarizam», kojeg treba da prate demokratske procedure i eliminacija emocija iz javne političke sfere.

U smislu svega prethodno rečenoga, ne treba biti vizionar pa priznati da Europska Unija na duge staze ima tendenciju da preuzme prerogative države, te i sama sve više postaje multikulturalna u pravom smislu te riječi, krećući se polagano od «manjinskog» koncepta poimanja multikulturalnosti ka izvornom konsocijacijskom modelu, gdje cijena političke i pravne jednakosti ne mora značiti gubitak kulturnog identiteta i gdje kolektiviteti nisu objekti zaštite već aktivni subjekti u političkoj sferi. Promišljanje europskog multikulturalizma na konceptualnom nivou je proces koji je u tijeku, a budući da Europa kao takva ne poznaje kako standardizirani tako ni institucionalizirani multikulturalizam, BiH u ovom smislu ima priliku da bude korak ispred onoga čemu stremlje Europska Unija, a to je konsocijacijsko-kompetitivni oblik demokracije sa realiziranim ekvilibriumom tripartitne strukture identiteta-jednakosti-

različitosti. Radi se o imperativu koji je najopćenitija teoretska podloga vrijednosti bez kojih multisegmentarno društvo ne može preći u multikulturalno, a što se na najneposredniji način tiče same BiH i njene budućnosti.

4) Alternativni pristup ustavnim promjenama

Vrijednosti multikulturalizma u praksi ne mogu naći svoju realizaciju kroz etno–teritorijalne podjele, jer iste nisu u duhu jednakosti. Insistiranje na etničkoj autonomiji u okvirima Europske Unije možda i ne nosi više opasnost segregacije, ali zato nosi mogućnost obrnute diskriminacije, koja se kosi sa principom jednakosti. Stoga etnički vid decentralizacije nije rješenje konzistentno sa ovdje elaboriranim multikulturalizmom, već su to drugačiji vidovi decentralizacije, kakva je na primjer europska regionalna politika, koja se u EU intenzivno osmišljava od 1985. godine, kada je osnovana Skupština europskih regiona.

5) Decentralizacija kao paralelan proces kreiranju intersegmentarne političke volje

Ukratko rečeno, krupna politička pitanja kao što je primjerice promjena ustava jedne zemlje, pogotovo ako se radi o krutom etničkom aranžmanu kakav imamo u BiH, ne mogu se realizirati bez političke volje, koja je uvjetovana postojanjem intersegmentarnog političkog koncenzusa, kojeg je nemoguće ostvariti mimo okvira vrijednosti multikulturalizma, čija je izgradnja dugotrajan proces. Međutim, budući da je strateški cilj oko kojeg su se načelno složile sve političke snage u BiH približavanje europskim integracijama, do sazrijevanja trenutka za suštinsku prilagodbu Ustava BiH potrebama iste kao moderne europske zemlje, kao krovnog projekta, moguće je i potrebno raditi na manjim funkcionalnim projektima. Tako je moguće raditi na regionalizaciji ili uvezivanju dijelova zemlje po liniji ekonomskog, pa čak i kulturnog interesa i povezanosti, koja je u proteklom ratu bila prekinuta i Daytonskim sporazumom stavljena točka na istu. Budući da je regionalna politika europske zajednice prepuštena samim regionima, čime je razbijena tradicionalna hijerarhija odgovornosti, uočljiva je nužnost uspostave regiona u BiH koji u administrativnom smislu ne bi bili dio sadašnje i buduće administrativne hijerarhije, nego bi bili samostalni u domeni vođenja politike koja im danas u EU pripada, a to su: ekonomski razvoj, obrazovanje, stambena politika, promet, zdravstvena politika, socijalna zaštita, zaštita okoliša i sl. Naravno, tu se radi o idealnoj viziji funkcije i uloge regiona, koji su Europi prvenstveno imali ekonomsku funkciju, da bi kasnije, dugotrajnim procesom decentralizacije i harmonizacije regionalne politike u zemljama članicama EU, dobili upravo gore navedeni opseg nadležnosti.

U razumijevanju i izgradnji regiona i osmišljavanju regionalne politike u BiH mogu se iskoristiti i iskustva Belgije, koja ima paralelne kulturno-lingvističke zajednice i regione koji samostalno vode politiku ekonomskog

razvoja, infrastrukturne povezanosti, te između ostalog realiziraju krupne projekte bitne za ekonomski rast i sl. Izuzetno je bitno da u fazi pristupanja EU, BiH ima pripremljenu politiku regionalnog razvoja, jer će u protivnom slučaju biti nespremna da se uklopi u decentraliziran sustav ekonomskog razvoja kakav je danas u Europskoj Uniji, čime bi se dodatno usporio društveni razvoj BiH i propustila prilika za dobivanje povoljnih kredita iz europskih fondova za regionalni razvoj.

Međutim, stvarni značaj regiona u BiH sastoji se u tome da isti mogu poslužiti kao bitan faktor ukupne stabilizacije zemlje, na način da logika regionalne politike kakva je danas u EU, kojoj i BiH teži, vodi ka jačanju regiona i domene njihova djelovanja, iz uske ekonomske sfere ka drugim područjima koja su danas u nadležnosti postojećih administrativnih jedinica u BiH. Time bi se neformalnim djelovanjem stvorili formalni preduvjeti za ustavne promjene koje bi morale usvojiti kulturno-ekonomsku decentralizaciju, namjesto etno-teritorijalne, kakva je danas prisutna u BiH.

Dakle, postoje praktični vidovi decentralizacije koji su komplementarni ideji multikulturalizma i principu jednakosti. Isključivo paralelno nastojanje na unapređenju regionalne politike u BiH, rukovođene funkcionalnim kriterijima i izgradnji zajedničkih vrijednosti multikulturalizma, temeljenih na principu 'jednakosti', vodi ka suštinskim strukturalnim pravno-političkim promjenama, kao što je i promjena Ustava BiH.

Bosna i Hercegovina, Europska Unija i regionalni ekonomski razvoj

Haris Abaspahić

Uvod

Klasična ekonomska teorija pod instrumentima upravljanja ekonomskim razvojem prvenstveno podrazumijeva makroekonomske i druge ekonomske politike koje se vode na državnom (nacionalnom) nivou. Moderna ekonomska misao, ali i praksa razvijenih zemalja (a posebno Europske unije) upravljanje ekonomskim razvojem doživljava mnogo šire. Pored klasičnih instrumenata monetarne i fiskalne politike, postoji i niz drugih politika, mjera i instrumenata koji se u najširem smislu bave «kreiranjem povoljnog poslovnog okruženja», te podsticanjem ekonomskih aktivnosti na različitim nivoima upravljanja (državnom, regionalnom i lokalnom nivou).

Srednji – regionalni nivo upravljanja ekonomskim razvojem nastaje iz potrebe da se ekonomski razvoj ujednačeno dešava na cijeloj teritoriji jedne države ili šireg prostora (EU)¹, kroz prepoznavanje potreba, potencijala i specifičnosti pojedinačnih regija – kojima se često ne posvećuje dovoljno pažnje na nacionalnom nivou. S druge strane, lokalne zajednice (u slučaju BiH – opštine) dijelom delegiraju upravljanje lokalnim razvojem na regionalni nivo, zbog nemogućnosti da u potpunosti upravljaju svojim razvojem (mnogi razvojni instrumenti nisu primjenjivi na lokalnom nivou – nedostatak resursa, potražnje, ekspertize i sl.).

Sam koncept regionalnog ekonomskog razvoja počinje sa identifikovanjem ekonomskog regiona. Ekonomski region predstavlja jedinstveni ekonomski prostor, koji se sastoji od nekolicine lokalnih jedinica, koje predstavljaju geografsku, historijsku, kulturnu i ekonomsku cjelinu. *Europska Unija je uspostavila jedinstvenu klasifikaciju teritorijalnih (regionalnih jedinica) (NUTS) sa ciljem da kreira uniforman sistem regija unutar Europske unije*². Ekonomski region može, ali ne mora, biti jedinstvena administrativna jedinica unutar jedne države. Upravljanje i koordinacija regionalnim ekonomskim razvojem su povjereni regionalnim razvojnim agencijama, koje mogu biti organizirane kao dio administrativne vladine strukture, kvazi vladino tijelo, asocijacija ili čak preduzeće. Funkcionisanje regionalnih razvojnih agencija, te ostala regulativa u sferi regionalnog ekonomskog razvoja je definisana u nacionalnoj legislativi. Na nacionalnom nivou obično se uspostavlja nacionalno ministarstvo za regionalni razvoj, ili nacionalna razvojna agencija u sklopu već postojećih ministarstava, koje je zaduženo za

¹ Sa ciljem da onemogući prirodni trend da bogate regije postaju još bogatije, a da siromašne regije i sve više zaostaju za bogatim

² www.eured-bih.org

koordiniranje rada regionalnih razvojnih agencija i samih regionalno-razvojnih aktivnosti.

Planiranje i upravljanje regionalnom ekonomskim razvojem počinje sa izradom srednjoročne regionalne razvojne strategije. Proces izrade regionalne razvojne strategije se sastoji iz nekoliko faza: izrada socio-ekonomske analize regiona, definisanje razvojne vizije i misije regiona, definisanje regionalnih razvojnih prioriteta, te razvoj konkretnih programa i projekata čija implementacija vodi ka ispunjavanju ranije definisane misije. U izradi ovog strateškog razvojnog dokumenta potrebno je postići konsenzus vladinog, nevladinog i poslovnog sektora, što zahtijeva intenzivno učešće predstavnika spomenutih sektora u svim fazama procesa izrade regionalne razvojne strategije. U samom procesu izrade strategije potrebno je optimalno mobilisati regionalnu ekspertizu (Univerzitete, Institute i sl.) u ključnim fazama izrade dokumenta. Koordinator implementacije programa i projekata koji proizlaze iz regionalne razvojne strategije su regionalne razvojne agencije.

Najveći dio projekata regionalnog ekonomskog razvoja (uzimajući u obzir iskustva članica EU-a) su u slijedećim oblastima:

- Razvoj regionalne infrastrukture (putevi, željeznica, aerodromi i sl.);
- Podrška razvoju poduzetništva i generiranje zaposlenosti (kreiranje novih preduzeća i samozaposlenja, podrška razvoju postojećih malih i srednjih preduzeća);
- Turizam;
- Ruralni razvoj
- Razvoj i upravljanje industrijskim zonama, tehnološkim parkovima i inovacijskim centrima.

S ciljem da utječe na teritorijalno ravnomjeran razvoj, a posebno da spriječi ekonomsko zaostajanje manje razvijenih regiona unutar EU, Evropska komisija kroz programe strukturalnih i kohezijskih fondova, snažno finansijski podstiče implementaciju regionalnih razvojnih projekata u manje razvijenim regionima unutar EU. Također, kroz predpristupne fondove, EU kofinansira projekte regionalnog ekonomskog razvoja i druge razvojne programe implementirane na regionalnom nivou zemalja kandidata za članstvo u EU. Kroz spomenute programe (na koje otpada oko jedne trećine ukupnog budžeta EU) EU učestvuje sa do 75% sredstava potrebnih za implementaciju razvojnih projekata. Najbolji primjer ubrzanog razvoja, baziranog na upotrebi strukturalnih i kohezionih fondova su regioni Irske i Španije, dok Grčka i Portugal trenutno dobijaju oko 400 eura po glavi stanovnika iz zajedničkih EU fondova (najvećim dijelom strukturalni i kohezijski fondovi, te fondovi za agrikulturu). Zemlje kandidati za članstvo u EU mogu računati maksimalnu finansijsku pomoć do 4% njihovog godišnjeg GDP-a (kroz ISPA; SAPARD i PHARE programe), a najveći dio tih sredstava na raspolaganju je za regionalne razvojne programe. Sama distribucija spomenutih pristupnih fondova najčešće se događa na regionalnom nivou.

Bosna i Hercegovina i regionalni ekonomski razvoj

Bosanskohercegovačka ekonomija je prije rata predstavljala integrisani tehnološki i ekonomski sistem, čiji se ekonomski rast i razvoj bazirao na postojanju desetak velikih preduzeća koja su generisala oko 40% tadašnjeg GDP-a. Tokom rata, veliki ekonomski subjekti su u potpunosti ili velikim dijelom uništeni, a ono što je ostalo od tih kompanija je dodatno izgubilo na svojoj vrijednosti zbog tehnološkog zaostajanja, odljeva ljudskog kapitala, i katastrofalnog procesa privatizacije. Opšteprihvaćeno je stanovište da će u budućnosti ekonomski razvoj u BiH zavisiti od uspješnosti privlačenja direktnih stranih investicija i razvoja malog i srednjeg poduzetništva.

Uzimajući u obzir ograničenost i rizičnost upravljanja razvojem primjenom liberalnih makroekonomskih politika (zbog funkcionisanja Centralne banke po principima valutnog odbora, te rigidnosti fiskalne politike) koje bi, kada bi se mogle primijeniti u ovom trenutku, vjerojatno dovele BiH u stanje krajnje makroekonomske nestabilnosti, potrebno je definisati i razviti alternativne mehanizme koji će pozitivno utjecati na ekonomski razvoj BiH. Kreiranje ugodnog poslovnog okruženja (stimulativnog za strane investitore i domaće poduzetnike) bazirano na makroekonomskoj i političkoj stabilnosti, povoljnoj zakonskoj regulativi u sferi poduzetništva, efikasnim sudskim sistemom, te reintegriranim ekonomskim prostorom, kao i jasno definisanim razvojnim ciljevima, i podsticajnim mjerama predstavlja samo neke od preduslova potrebnih da bi BiH ostvarila ubrzan ekonomski rast i razvoj.

U ispunjenju spomenutih zadataka regionalni ekonomski razvoj treba predstavljati značajan instrument, koji ne može nadomjestiti upravljanje ekonomskim razvojem na nacionalnom nivou, ali u svakom slučaju mora nadopunjavati isti. Pored uloge regionalnog ekonomskog razvoja u kontekstu EU i procesa europskih integracija, koncept regionalnog ekonomskog razvoja u BiH ima širi značaj, a to je:

- ekonomsko reintegrisanje prostora i uspostavljanje ratom pokidanih intra- i inter- regionalnih poslovnih veza;
- optimalizacije bh. teritorija - administrativno krajnje neefikasnog uređenja, barem sa ekonomskog aspekta, na principima ekonomske održivosti;
- jaka politička dimenzija koju u slučaju BiH nikada ne treba zanemariti – kao prepreka ili, pak, podsticaj procesu ekonomske regionalizacije BiH

Činjenica je da je u BiH već nekoliko godina koncept regionalnog ekonomskog razvoja poznat pojam. Proces kreiranja svijesti o značaju lokalnog, a onda i regionalnog ekonomskog razvoja, snažno podržan od strane Europske komisije, rezultirao je „ujedinjenjem“ svih bh. opština u pet ekonomskih regija (Hercegovačku, Srednjobosansku, Sjeverozapadnu,

Sjeveroistočnu i Sarajevsku regiju), te uspostavljanjem pet pripadajućih regionalnih razvojnih agencija. Ovih dana se završava i proces izrade regionalnih razvojnih strategija za pet spomenutih regiona. Čitav proces je snažno podržan od strane Europske komisije (tehnički i finansijski) kroz EU RED projekat, što ga čini mnogo bržim i efikasnijim nego da je u potpunosti upravljao lokalnom inicijativom. S druge strane, kao i kod svih ostalih procesa koji su snažno podržani od međunarodnog faktora u BiH, postoji rizik da lokalni učesnici u procesu ne prepoznaju suštinski značaj samog procesa, nego su stimulirani donatorskim sredstvima više posvećeni zadovoljavanju formalnih želja potencijalnih donatora, nego kreiranju efikasnog i održivog koncepta i institucija koje će koncept regionalnog razvoja učiniti održivim.

Lokalne zajednice prepoznaju (i lokalni političari, bez obzira na političku opciju) značaj regionalnog ekonomskog razvoja u BiH, posebno u manje razvijenim krajevima, koji nisu u stanju mobilizirati vlastita sredstva za ulaganje u razvoj. Na entitetskim, te na nacionalnom (pa i kantonalnom) nivou vlasti postoje određeni politički otpori konceptu regionalnog ekonomskog razvoja. Interesantno je primijetiti dijametralne stavove političara koji pripadaju istim političkim strankama u zavisnosti nivoa vlasti na kojem djeluju.

Institucionalizacija i legislativa adekvatno ne prate proces uspostavljanja regija i regionalnih agencija (ne postojanje legislative i krovne institucije zadužene za regionalni ekonomski razvoj na državnom nivou), što u budućnosti može izazvati poteškoće i usporavanje procesa, pogotovu zbog nepostojanja političkog konsenzusa na većim nivoima vlasti kada je u pitanju regionalni ekonomski razvoj. Uzimajući u obzir da će postojanje i efikasnost regionalnih struktura predstavljati bitan preduslov da BiH za kreiranje absorpcionih kapaciteta u sferi korištenja pretpristupnih razvojnih fondova Europske komisije koji će u mnogo značajnom iznosu biti dostupni BiH u trenutku dobijanja statusa zemlje kandidata za članstvo u EU.

Također, evidentan je otpor razvijenijih administrativnih jedinica, koje kroz udruživanje na regionalnim osnovama, osjećaju da će se dio njihovih budžetskih sredstava raspoloživih za razvoj utrošiti u drugim, manje razvijenim dijelovima regiona (kroz kreiranje «lokalnih» regionalnih razvojnih fondova). Uzimajući u obzir da će i privremeno prelijevanje malog dijela budžetskih sredstava u nerazvijene dijelove regiona imati pozitivan efekat na razvoj „periferije“, a da će se ta sredstva po „centripetalnim“ zakonitostima vrlo brzo opet vratiti u centralne – razvijene dijelove regije, spomenuti argument nije prihvatljiv. S druge strane, ni najrazvijenije administrativne jedinice unutar BiH nemaju dovoljno vlastitih sredstava koja mogu alocirati u razvojne svrhe, te se upotrebom istih ne može ozbiljno ubrzati lokalni/regionalni razvoj. Ipak, ujedinjenje lokalnih „razvojnih“ sredstava na regionalnom nivou, može biti dostatno za efikasan razvoj ljudskih i institucionalnih kapaciteta na regionalnom nivou, te pripremu istih za trenutak kada će BiH postati zemlja kandidat za članstvo EU, te samim tim imati pristup pretpristupnim fondovima raspoloživim za regionalni razvoj. Domaći regionalni razvojni fondovi su neophodni i zbog toga što pretpristupni fondovi funkcionišu samo na bazi sufinansiranja (obavezna je participacija lokalnih resursa u finansiranju razvojnih projekata)

Uzimajući u obzir brzinu kojom se BiH kreće na putu europskih integracija, realno je očekivati da će proći minimalno još dvije godine dok BiH ne postane kandidatom za članstvo u EU, te kao takva imati znatno veću mogućnost upotrebe pretpristupnih fondova. Iskustva zemalja Istočne Europe pokazuju da je u prvih nekoliko godina od kada su im spomenuti fondovi na raspolaganju, iskorištenost tih sredstava bila iznimno niska (20-30%) zbog nepripremljenosti (najčešće regionalnih struktura) da primjene komplikovane tehničke procedure potrebne za pristup fondovima. S obzirom na trenutno stanje ljudskih kapaciteta u novoformiranim regionalnim agencijama i generalno u BiH, za očekivati je da će sposobnost BiH da apsorbira spomenute fondove biti daleko manja nego što je to bio slučaj u istočnoeuropskim zemljama u trenutku dobijanja statusa kandidata za članstvo u EU.

Efikasno upravljanje regionalnim ekonomskim razvojem u BiH je neophodno i ako zanemarimo europsku dimenziju cijelog procesa. Regionalno integrisanje lokalnih zajednica na ekonomskim principima, mobilizacija i optimalna upotreba regionalnih resursa raspoloživih za razvoj su neophodni preduslovi za opšti prosperitet regija. Prepoznavanje ovih činjenica i snažna predanost procesu svih lokalnih faktora od uticaja su od krucijalnog značaja za održivost regionalnog razvojnog koncepta u BiH. Preuzimanje inicijative i preuzimanje uloge nosioca u ovom procesu od strane lokalnih struktura su glavni preduslov da programi i projekti regionalnog ekonomskog razvoja rezultiraju kreiranim novim preduzećima, novim radnim mjestima, razvojem regionalne infrastrukture, te ukupnim ekonomskim prosperitetom. Sve dok za lokalne faktore regionalni ekonomski razvoj ima krajnji cilj da dođe do sredstava Europske komisije, a ne ekonomski prosperitet – ovaj koncept neće biti održiv. Sredstva Europske Unije predstavljaju značajno, ali ne i jedino sredstvo za postizanje cilja, ali se ni u kojem slučaju ne mogu posmatrati kao krajnji cilj i sve dok budu tretirana, BiH će se teško kvalifikovati za upotrebu istih, a i kada budemo u stanju da pristupimo fondovima, nećemo znati kako ih efikasno iskoristiti.

Regionalna politika Evropske Unije (EU)

Senad Hromić

Uvod

Regionalna politika Evropske Unije (EU) ima za cilj promoviranje izbalansiranog razvoja Zajednice imajući u vidu da svi regioni u EU nisu jednako razvijeni. Naime, regionalna politika EU nastoji da smanji jaz između različitih regiona i pomogne nerazvijenim regionima da sustignu naprednije. Tri glavna izazova regionalne politike EU su: konkurencija, informacijsko društvo i proširenje.

Konkurencija na cijelom unutrašnjem tržištu EU mora se sačuvati na način da se stvori povoljno okruženje za privredne subjekte koji treba da se takmiče pod istim uslovima, kako bi najbolji došli do izražaja i na taj način bili promotori progresa i ekonomskog razvoja. EU, da bi ostvarila ciljeve regionalne politike, pruža finansijsku pomoć nerazvijenim regionima vodeći računa da se ne naruše pravila konkurencije. Razvijanje informacijskog društva i informacionih tehnologija je preduslov za moderno poslovanje te je potrebno posvetiti veliku pažnju ovom pitanju kada govorimo o razvoju nerazvijenih regiona EU. Evropska Unija se proširila sa 10 novih država članica nakon 1. maja 2004., i trenutno broji 25 država članica. Pojavila su se tri glavna problema u vezi sa proširenjem, a to su:

1. teritorija i populacija EU je porasla za 33%, a GDP za samo 5%; pojavile su se države članice sa prihodom manjim od 40% prosjeka Zajednice,
2. - južne države EU korisnice sredstava Kohezijskog fonda (EU sa 15 država članica) su došle u drugi plan - javila se potreba angažovanja velikih sredstava iz ovog fonda na istoku (u novim državama članicama), i
3. nejednakosti među državama članicama nije nestalo dolaskom novih država članica.

Dakle, očigledno je da su se EU nakon 1. maja 2004. godine pridružile siromašnije države nego prvobitnih 15 država članica. Kao posljedica toga javlja se odljevanje finansijskih sredstava iz fondova koji su namijenjeni postizanju izbalansiranog razvoja Zajednice prema novim državama članicama, a sve u okviru regionalne politike Zajednice.

Naime, riječ je o dva velika izvora finansijskih sredstava - Strukturalni fondovi i Kohezijski fond.

PROGRAMI POMOĆI EU U OKVIRU REGIONALNE POLITIKE EU NAMIJENJENI DRŽAVAMA ČLANICAMA

1) STRUKTURALNI FONDOVI¹

Strukturalni fondovi su finansijski instrument za rješavanje dugoročnih socijalnih i ekonomskih problema. Finansijskim sredstvima iz ovih fondova, Evropska Unija nastoji pomoći državama članicama odnosno regionalnim vlastima u rješavanju ekonomskih i socijalnih problema, kako bi se prevazišao jaz između razvijenih i nerazvijenih regiona u EU.

Strukturalni fondovi su:

- Evropski regionalni razvojni fondovi (ERDF²) – smanjenje nesrazmjera u razvoju između pojedinih regiona i socijalnih grupa
- Evropski socijalni fond (ESF³) - rješavanje pitanja nezaposlenosti
- Evropski fond za vođenje i garancije poljoprivredi (EAGGF⁴) - reforma poljoprivrednog sektora i razvoj ruralnih područja
- Finansijski instrument za vođenje ribarstva⁵ (FIFG) - reforma sektora ribarstva

Fondovi su namijenjeni geografskim regionima sa slijedećim karakteristikama:

- regioni koji zaostaju u razvoju (cilj 1)
- regioni u kojima industrijska proizvodnja opada (cilj 2)
- ruralna područja (cilj 5b)
- regioni sa izuzetno niskom gustoćom populacije (cilj 6)

Pored regionalnih pitanja fondovi pokrivaju:

- dugoročnu nezaposlenost i socijalno-ekonomsku integraciju isključenih grupa (cilj 3)
- nezaposlenost usljed promjene industrijske strukture (cilj 4)
- strukturalno prilagođavanje poljoprivrede i ribarstva (cilj 5a)

¹ Structural Funds

² European Regional Development Fund

³ European Social Fund

⁴ European Agricultural Guidance and Guarantee Fund

⁵ Financial Instrument for Fisheries Guidance

Na realizaciju cilja 1, cilja 2 i cilja 3 troši se 94% sredstava iz Strukturalnih fondova. Svi nabrojani ciljevi su označeni odgovarajućim brojevima, koji se koriste u komunikaciji kako bi se izbjeglo bespotrebno ponavljanje naziva i suvišno pisanje.

Treba imati na umu da su sredstva iz Strukturalnih fondova nepovratna te da se novac troši u skladu sa dvogodišnjim do šestogodišnjim programom. EU pregovara sa svakom državom članicom, a dogovorene projekte implementira u saradnji sa regionalnim i lokalnim vlastima predmetne države.

Kada su programi za svaku zemlju dogovoreni, državna nadležna tijela oglašavaju da je novac dostupan i traže da se podnesu individualni projekti za razmatranje. Državno ili regionalno tijelo nadležno za određeni program odlučuje o projektima koji će dobiti novac (a ne Evropska komisija).

Svi projekti koji koriste pomenute fondove moraju se dijelom financirati iz državnih ili drugih izvora.

2.KOHEZIJSKI FOND¹

Iz sredstava Kohezijskog fonda financiraju se projekti u oblasti okoline i transportne mreže država članica čiji je BDP ispod 90% od prosjeka EU - Španija, Grčka, Irska i Portugal (EU sa 15 država članica do 1.maja 2004.). Očekuje se veliki odljev sredstava iz ovih fondova prema novim članicama koje su pristupile EU nakon 1. maja 2004. godine.

Projekti koji se financiraju iz ovog fonda za oblast okoline treba da:

- očuvaju, zaštite i poboljšaju kvalitet okoline,
- zaštite ljudsko zdravlje, i
- osiguraju razumno i racionalno korištenje prirodnih resursa.

Projekti koji se financiraju iz ovog fonda za oblast transporta treba da uspostave i razviju transportnu infrastrukturu u okviru Transevropske transportne mreže, ili da obezbijede pristup ovoj mreži. Projekte bira i implementira predmetna država, koja je odgovorna za upravljanje projektima i finansijski nadzor. Realizaciju projekata redovno nadgleda Evropska komisija.

Uobičajeno je da se iz ovog fonda finansira 80-85% vrijednosti projekata, a ostatak je dužna obezbijediti predmetna država iz drugih izvora.

Budžet Kohezijskog fonda za period 2000. – 2006. iznosi 18 milijardi eura. Otprilike polovina sredstava se usmjerava na finansiranje projekata iz oblasti okoline, a druga polovina na finansiranje projekata iz oblasti transporta.

¹ Cohesion Fund

3) PROGRAMI POMOĆI EU U OKVIRU REGIONALNE POLITIKE EU NAMIJENJENI DRŽAVAMA KANDIDATIMA ZA ČLANSTVO

PRETPRISTUPNI FONDOVI EU (Phare, ISPA i SAPARD)

Jedno od područja koje su države kandidati obavezne uskladiti sa zajedničkom politikom Evropske Unije (EU) je politika regionalnog razvoja. Usklađenost ove politike omogućuje državama kandidatima da od 2004. godine koriste proračunska sredstva Unije za postizanje socio-ekonomske kohezije i konvergencije sa EU. Države kandidati do trenutka priključenja Uniji ostvaruju prava na sredstva iz fondova pretpristupne pomoći Evropske Unije (Phare, ISPA i SAPARD). Unatoč finansijskoj i tehničkoj pomoći EU, postoje značajne poteškoće pri uspostavljanju i funkcioniranju sistema za korištenje pretpristupne pomoći.

Iskustvo je pokazalo da su države kandidati uspjele iz pretpristupnih fondova povući skroman dio raspoloživih sredstava.

Phare¹

Phare je jedan od tri pretpristupna instrumenta koje finansira Evropska Unija, kako bi pomogla zemljama aplikantima za članstvo u EU da se pripreme za priključenje EU. Phare je nastao 1989. godine kako bi pomogao Poljsku i Mađarsku u procesu tranzicije. Tri zemlje Zapadnog Balkana (Albanija, Bosna i Hercegovina i Makedonija) su do 2000. godine mogle koristiti sredstva iz ovog programa.

Ciljevi Phare programa su:

- jačanje javne administracije kako bi efikasno funkcionirala unutar EU,
- promoviranje približavanja sa legislativom Evropske Unije (the *acquis communautaire*²) i smanjenje potrebe za prijelaznim periodima, i
- promoviranje ekonomske i socijalne kohezije

Uvođenjem SAPARD-a i ISPA-e 1999. godine, iz aktivnosti koje je pokrivao Phare program izuzeti su ruralni i poljoprivredni razvoj (SAPARD), kao i infrastrukturni projekti u oblasti transporta i okoline (ISPA-e).

¹ Poland and Hungary Aid for Reconstruction

² Cjelokupno pravno naslijeđe Evropske Unije

ISPA¹

ISPA je instrument pretpristupne pomoći koji je izrađen u svrhu prilagođavanja država Srednje i Istočne Evrope pravnom naslijeđu EU i pripremi za pristupanje Kohezijskom fondu EU. Pokrenut 2000. godine od strane Evropske komisije, program je namijenjen finansijskoj i tehničkoj pomoći sektorima zaštite okoline i transporta država kandidata za članstvo u EU.

Na području transporta finansiraju se projekti koji proširuju transevropsku transportnu mrežu povezujući Uniju i države kandidate, državne transportne mreže međusobno, kao i državne transportne mreže sa transevropskom transportnom mrežom. Projektima se razvijaju željeznice, ceste, morski putovi i luke te infrastrukture aerodroma. Stvaranje buduće transevropske mreže predstavljeno je dokumentom **TINA**².

Iskustva država kandidata pokazala su da usklađivanje s direktivama iz oblasti **zaštite okoline** zahtijeva značajna finansijska sredstva. Stoga se iz ISPA-e finansiraju projekti koji zahtijevaju visoka ulaganja, kao što su upravljanje otpadnim vodama, upravljanje krutim i opasnim otpadom, vodosnabdijevanje te poboljšanje kvaliteta zraka. Od 2000. do 2002. godine 151 projekt se finansirao sa 43% ukupnih sredstava.

Najčešći razlozi zbog kojih veliki dio sredstava ISPA-e ostaje neiskorišten su:

- nepostojanje pravovremenog i strateški osmišljenog državnog razvoja u sektorima zaštite okoline i transporta (izrada strateških dokumenata, ulaganje u pripremu i razvoj projekata, jačanje zakonodavnog i institucionalnog okvira i sl.),
- nedostatak efikasnog vremenskog planiranja (provedba velikih infrastrukturnih projekata traje više godina), i
- nepostojanje nacionalnih tijela i struktura koje državi korisnici osiguravaju nesmetanu i efikasnu provedbu svih faza projekta. Osim toga, potrebno je na državnom nivou obezbijediti sistem upravljanja i kontrole realizacije ISPA projekata i strogo odvajanje funkcija upravljanja, isplate i nadzora.

Da bi započela sa izradom projekata, država kandidat mora poduzeti određene korake, a to su:

- izrada studije izvodljivosti ISPA-e,
- izrada državne strategije ISPA-e za transport i okolinu u skladu sa pretpristupnim partnerstvom i prema državnom programu za usvajanje *acquis*,

¹ Instrument za strukturalne politike za pretpristupanje (Instrument for Structural Policies for Pre-accession)

² Ocjena potreba transportne infrastrukture (Transport Infrastructure Needs Assessment)

- nakon što Evropska komisija odobri nacionalnu strategiju, država kandidat može započeti sa identifikacijom, pripremom i izradom prijedloga projekata te se izrađeni prijedlozi upućuju ponovo na odobrenje Evropskoj komisiji, i
- država primatelj sredstava traži prethodno odobrenje Evropske komisije za provođenje konkursa i sklapanje ugovora.

ISPA finansira 75%, a u posebnim slučajevima i 85% troškova velikih infrastrukturnih projekata. Preostali iznosi se pokrivaju iz proračunskih sredstava države korisnice programa. Sredstva se osiguravaju kroz proračun EU i raspoređuju se među državama kandidatima prema određenim kriterijima.

Naime, svaka država članica dobiva sredstva proporcionalno broju stanovnika, BDP-u i površini državnog teritorija.

Zbog neadekvatne sposobnosti država kandidata da pomoć apsorbiraju, postoji velik raskorak između dostupnih i konačno utrošenih sredstava. Sredstva koja države kandidati ne potroše do ulaska u EU nisu prenosiva te će se raspodijeliti između preostalih kandidata.

Raspodjela sredstava u okviru programa ISPA po državama za period 2000. – 2003. ¹ (4,3 milijarde eura) prikazan je u slijedećoj tabeli:

Država	% dobijenih sredstava
Rumunija	23,10
Slovačka	4,5
Slovenija	1,55
Bugarska	9,87
Češka	6,75
Estonija	2,75
Mađarska	8,5
Latvija	4,49
Litvanija	5
Poljska	33,48

3.3 SAPARD²

Program SAPARD je poseban pretpriступni program Evropske Unije za poljoprivredu i ruralni razvoj namijenjen državama kandidatima za članstvo u EU. Cilj programa je pomoć državama kandidatima u rješavanju problema strukturnih prilagodbi u njihovim poljoprivrednim sektorima i ruralnim područjima te pružanje pomoći u provođenju pravnog naslijeđa Unije (*acquis*)

¹ Izvor: http://europa.eu.int/comm/regional_policy/funds/ispa/docum_en.htm

² Specijalna pretpriступna pomoć za poljoprivredu i ruralni razvoj (*Special Pre-accession Assistance for Agriculture and Rural Development*)

u području Zajedničke poljoprivredne politike (CAP¹) te svog relevantnog zakonodavstva.

SAPARD za krajnji cilj ima pripremu države kandidata za korištenje sredstava iz fondova Zajedničke poljoprivredne politike, kao i za ravnopravno učestvovanje na jedinstvenom evropskom tržištu. S druge strane, teži stvaranju konkurentnog i djelotvornog sektora poljoprivrede, prehrambene industrije i stvaranju novih radnih mjesta. To, istovremeno, utiče i na povećanje prihoda u najmanje razvijenim regijama, na održivi razvoj u ruralnim područjima, kao i na poboljšanje kvalitete života ruralnog stanovništva.

SAPARD nadgleda Generalni direktorat za poljoprivredu pri Evropskoj komisiji. Budžet od 520 miliona eura godišnje, osiguran je do 2006. godine. Države kandidati mogu koristiti sredstva iz SAPARD-a samo do trenutka dobijanja statusa punopravnog člana EU.

Program SAPARD koristi se za:

- investicije u poljoprivredna gazdinstva,
- poboljšanje metoda prerade i plasmana poljoprivrednih i ribljih proizvoda,
- poboljšanje struktura za kontrolu kvaliteta te za veterinarsku kontrolu, kontrolu zaštite bilja, prehrambenih proizvoda te zaštitu potrošača,
- promocija proizvodnih metoda koje štite okolinu i očuvanje ruralnog naslijeđa,
- promjenu ekonomskih aktivnosti i razvoj alternativnih izvora prihoda,
- osnivanje udruženja proizvođača i službi za vođenje poljoprivrednih gazdinstava,
- ažuriranje zemljišnih registara,
- stručne treninge,
- poboljšanje infrastrukture u ruralnim područjima,
- upravljanje vodenim resursima za poljoprivredu,
- projekte iz oblasti šumarstva, investicije u privatna šumska gazdinstva, preradu i plasman šumskih proizvoda, i
- tehničku pomoć iz ovog domena.

Do sada se najviše ulagalo u preradu i plasman poljoprivrednih i ribarskih proizvoda (26% od ukupnih sredstava), investicije u poljoprivredna gazdinstva i poboljšanje ruralne infrastrukture (po 20%), itd. Dodjela sredstava se zasniva na kriterijima kao što su: broj poljoprivredne populacije, veličina poljoprivredne teritorije, BDP *per capita* i specifična situacija u zemlji.

Kompleksnost provođenja SAPARD-a leži u preduslovima koje treba zadovoljiti kako bi se započelo sa izradom projekata.

¹ Common Agricultural Policy

Potrebno je poduzeti slijedeće korake:

1. izraditi državnu strategiju ruralnog razvoja koja predstavlja državne prioritete i potrebe sektora poljoprivrede države kandidata,
2. autorizira se i potpisuje višegodišnji i godišnji sporazum o finansiranju, nakon odobravanja plana,
3. cjelokupno administrativno i finansijsko upravljanje prenosi se na državnu agenciju odnosno SAPARD agenciju, koja je obično smještena u državnim ministarstvima poljoprivrede ili kao posebno odjeljenje pod okriljem ministra poljoprivrede te je odgovorna za odabir projekata, upravljanje, pripremu finansiranja i kontrolu, i
4. po odobrenju plana za ruralni razvoj, nužno je osnovati i akreditirati agenciju za isplate i državni fond u okviru nadležnog tijela državne uprave.

Za razliku od ISPA-e, u SAPARD-u Evropska komisija nadzire način upravljanja dodijeljenim sredstvima na temelju *ex post* kontrole.

Budući da se ovakav programski pristup poljoprivredi i ruralnom razvoju primjenjuje u državama članicama, razvoj administrativnih i korisničkih sposobnosti u okviru SAPARD-a u velikoj mjeri doprinosi pripremama za pristupanje Uniji.

Veliki broj država kandidata, u 2001. godini, nije zadovoljio temeljne preduslove za upravljanje pomenutim sredstvima. U tom kontekstu, sektoru poljoprivrede u 2001. godine isplaćeno je tek 6,6%, dok je za tehničku pomoć utrošeno 0,38% od ukupnih sredstava. Razlozi leže u složenosti administrativnih i organizacijskih procedura, nesređenosti poslovnih knjiga i dokumentacije o vlasništvu, u složenim procedurama za odobravanje kredita za sufinansiranje poljoprivrednicima, itd.

Raspodjela sredstava iz programa SAPARD za 2002. i 2003. godinu po državama prikazana je u slijedećoj tabeli:

Država	Iznosi za 2002. godinu u milionima eura	Iznosi za 2003. godinu u milionima eura
Poljska	179,9	181,6
Rumunija	160,7	162,2
Bugarska	55,6	56,1
Češka	23,5	23,7
Estonija	12,9	13,1
Mađarska	40,5	40,9

Latvija	23,3	23,5
Litvanija	31,8	32,3
Slovačka	19,5	19,6
Slovenija	6,8	6,8
UKUPNO:	554,5	559,8

3.4 ISPA I SAPARD - OSVRT NA BOSNU I HERCEGOVINU

Bosna i Hercegovina nema status kandidata za članstvo u Evropskoj Uniji. Naime, nema status niti potencijalnog kandidata koji stiže tek onda kada potpiše Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU. Samim time, nema pravo koristiti sredstva iz ovih fondova koja u ovom trenutku u cijelosti mogu koristiti Rumunija, Bugarska i Republika Hrvatska (odobren status kandidata).

Evropska Unija je odlučila izaći u susret zemljama Zapadnog Balkana, na način da im je omogućila da se sva pravna i fizička lica iz Bosne i Hercegovine mogu prijaviti na tendere u okviru ISPA-e i SAPARD-a koji su raspisani u Rumuniji i Bugarskoj. Tenderi su iz oblasti upravljanja otpadnim vodama, čvrstim otpadom, energetske efikasnosti i sl. Sva potrebna tenderska dokumentacija (na engleskom jeziku) se može naći na web adresi:

<http://europa.eu.int>

REGIONALNI EKONOMSKI RAZVOJ U BOSNI I HERCEGOVINI

Kada se govori o ekonomskim regijama u Bosni i Hercegovini treba imati na umu da su ekonomske regije bitne za ekonomski rast zemlje u cjelini, kao i da nije moguće apsorbirati sredstva iz pretpristupnih fondova EU bez odgovarajuće ekonomske regionalizacije u skladu sa EU modelom. Imajući u vidu navedeno, kao i činjenicu da u Bosni i Hercegovini nije postojala sačinjena i usaglašena zvanična klasifikacija ekonomskih regija u skladu sa historijskim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim vezama, identificirano je pet ekonomskih regija u Bosni i Hercegovini.

Ekonomska regija predstavlja jedinstven ekonomski prostor, sastavljen od određenog broja lokalnih jedinica koje imaju zajedničke geografske, historijske, kulturne i ekonomske veze.

Za identificiranje regija u Bosni i Hercegovini, EURED (projekat Evropske komisije) je usvojio savjetodavni pristup **"odozdo prema gore"**, u kojem su općine na osnovu analize njihovih ekonomskih parametara odlučile koja bi ekonomska regija najbolje zadovoljila njihove buduće potrebe, te su se usaglasile oko formiranja ekonomske regije.

Ekonomske regije su nastale iz procesa izrade ekonomske strategije razvoja, što je omogućilo da sve ključne zainteresirane strane budu uključene u proces, čiji je rezultat kreiranje relevantnih regionalnih razvojnih strategija zasnovanih na zajedničkom regionalnom konsenzusu.

Treba imati na umu da regije trebaju biti u saglasnosti sa definicijom NUTS 2 nivoa, koju je utvrdio Eurostat i koja se koristi u EU za apliciranje za strukturalne fondove.

Regioni trebaju biti verifikovani na državnom nivou kroz pravni akt o regionalnom ekonomskom razvoju.

Na slici su predstavljeni ekonomski regioni u BiH koji su usaglašeni uz podršku EURED (EU Regional Development) projekta koji finansira EU.

U svih pet regiona su uspostavljene regionalne razvojne agencije (SERDA, ARDA, REZ, NERDA i REDAH) koje podržavaju slijedeće aktivnosti:

- regionalno strateško planiranje,
- SME razvoj – razvoj malih i srednjih

preduzeća,

- obuka,
- regionalni marketing i promocija,
- poslovni parkovi, zone za poduzetništvo, poslovni inkubatori, inovacijski centri i tehnološki parkovi,
- razvoj ruralnih područja,
- turizam,
- privlačenje direktnih stranih investicija,
- učešće u programima koje finansira Evropska unija i u pilot projektima i sl.

Konačno, regionalni razvoj predstavlja ključni instrument za podršku i ubrzavanje procesa socijalnih i ekonomskih reformi te pripreme temelja za konačno pristupanje Evropskoj uniji. Potrebno je istaći da je na upoznavanju javnosti, u prvom redu nevladinog sektora sa principima ekonomske regionalizacije u skladu sa EU modelom te ekonomske regionalizacije Bosne i

Hercegovine mnogo učinio ACIPS u saradnji sa Heinrich Boell fondacijom, na način da je organizirao predavanja, između ostalog, i na temu regiona u skladu sa EU modelom u Tuzli, Bihaću, Banoj Luci i Mostaru.

S obzirom na značaj ove teme za Bosnu i Hercegovinu, bilo bi dobro nastaviti sa prezentacijom ove i sličnih tema širem auditoriju od onog koji je do sada imao priliku da učestvuje u predavanjima na ovu temu.

Proaktivna regionalna strategija u cilju razvoja novih tehnologija u procesu evropskih integracija

ili

kako Bosna i Hercegovina može premostiti digitalnu podijeljenost regionalnom strategijom i povezivanjem

Dunja Mijatović

Uvod

Informacione i komunikacijske tehnologije (ICT) su ključno oružje u ratu protiv siromaštva u svijetu. Kada se koriste efikasno, onda imaju veliki potencijal da pomognu ljudima iz zemalja u razvoju kako bi prevazišli prepreke pri razvoju, prepoznali najvažnije socijalne probleme sa kojima se suočavaju, a u isto vrijeme i jačaju svoje zajednice, demokratske institucije, slobodu štampe, izražavanja i lokalne ekonomije. S druge strane, digitalna podjela dijeli one koji imaju pristup ICT-u i na taj način imaju koristi, i one koji nemaju pristup tim tehnologijama ili ih ne mogu koristiti iz bilo kojeg razloga. Postoji veliki broj projekata koji se provode s ciljem približavanja ICT-a ljudima u zemljama u razvoju. Ali, da bi ICT imale zaista stvaran uticaj na živote ljudi, od velike je važnosti da razvojni kapaciteti idu izvan kompjutera i konekcija kako bi se osiguralo da ljudi imaju stvarni pristup ICT-u, te da ih mogu koristiti u svrhu poboljšanja sopstvenog života. Internet tako sve brže postaje sve prisutniji medij za širenje neograničenog broja podataka u širokom spektru pitanja od socijalnog značaja, slobodnog vremena i kulture, pa do obrazovnih sadržaja, zaposlenja i informacija o zdravlju i potrošačima. U isto vrijeme, brzo širenje novog oblika komunikacije kao što je ovaj predstavlja veliku prijetnju jednom od osnovnih principa demokratije – pravu građana da imaju jednak pristup izvorima informacija. Već sada, društvo je svjedok opasnog jaza između informatički "bogatih" i "siromašnih", što se obično naziva digitalna podijeljenost. Pored toga, Internet predstavlja snažno sredstvo izražavanja, i ukoliko isti postane prednost samo onih privilegovanih, onda bi načelo slobode izražavanja, također, bilo ozbiljno ugroženo. Pružanje mogućnosti univerzalnog pristupa Internetu je stoga osnovno pitanje u srcu debate o poznavanju principa Interneta. Digitalna podjela je kompleksan problem, koji predstavlja i praktični izazov, a isto tako i izazov politikama koje se donose. Također, razumljivo je da se rješenja koja funkcionišu u zemljama u razvoju ne mogu jednostavno prekopirati: rješenja moraju biti zasnovana na razumijevanju lokalnih potreba i uslova.

Bosna i Hercegovina je mala zemlja sa ograničenim prirodnim resursima. Ljudski kapital i potencijal je naša najveća snaga. Bosna i Hercegovina zasluđuje da bude društvo koje funkcionise u modernom ICT okruženju. Pitanje koje se ovdje postavlja je da li mi u Bosni i Hercegovini prihvaćamo da uz postojeću lošu ekonomsku situaciju, niske prihode..., treba da budemo još

uskraćeni i za mogućnost da poboljšamo svoj život tehnološkim razvojem? *Strateški izbor je da li da se prihvati rastući jaz uzrokovan asimetričnom arhitekturom mogućnosti ili da ICT koristimo kreativno na poljima ekonomije, društva, kulture i politike?*

Moguće rješenje da se zemlje iz regiona, pa samim tim i Bosna i Hercegovina dovedu u informacijsko društvo i da im se pomogne ne samo da prevaziđu digitalnu podijeljenost, nego i da razviju svoju ekonomiju, jeste npr. rana primjena sistema standardne digitalne zemaljske televizije (DTTV) regionalnim pristupom. Ovaj sistem može omogućiti prikaz internet informacija na TV prijemniku koji posjeduje većina građana Javni servisi putem ovog sistema mogu ponuditi informacije svima u zemlji. Ovakvim pristupom bi se mogao stvoriti okvir međunarodne saradnje i međunarodnog i regionalnog partnerstva. Regionalni pristup ovom problemu bi, pored podrške razvoju zajedničkih strategija, metoda i alata za razvoj sadržajnog, otvorenog i pluralističkog društva znanja, u isto vrijeme smanjio jaz između bogatih i siromašnih u informacionom smislu.

Zaostajanje Bosne i Hercegovine u poređenju sa državama u tranziciji, kao i nužnost modernizacije zemlje kako bi se osigurao napredak i ubrzalo priključenje EU, stvara zaključak da je Bosni i Hercegovini neophodan regionalni program mjera koje bi djelovale kao osnova za mobilizaciju svih zainteresiranih društvenih skupina i institucija koje svoj interes nalaze u modernizaciji zemlje i njenom napredovanju.

Regionalna politika Evropske unije

Osnovno težište regionalne politike EU je smanjenje nejednakosti između bogatijih i siromašnijih regija. Osnovni zadatak ove politike je podizanje nivoa životnog standarda i kvalitete života, obrazovanje radne snage, zaposlenje i pokretanje tržišta. Ovom se politikom pokušava ispraviti neravnoteža u razvijenosti pojedinih regija. Ova politika, pored finansijske podrške i stvaranja pogodnog okruženja za investicije, međutim, ima samo podržavajuću ulogu. Glavno sredstvo za ublažavanje ekonomskih i socijalnih dispariteta su, i dalje, nacionalne mjere država članica i država koje se nalaze u procesu pridruživanja. Dakle, primarna funkcija EU je da potpomogne one članice, odnosno regije koji ne raspolažu vlastitim adekvatnim sredstvima za rješavanje navedenih problema, a ne da zamijeni nacionalne vlasti u tome. Isto tako, EU se angažira oko problema koji su zajednički većem broju regija ili država članica. EU, tako npr. podržava prekograničnu suradnju, potpomaže inicijative koje za cilj imaju ekonomsku konverziju u regijama jako ovisnim o jednom industrijskom sektoru i sl.

Regionalna politika Bosne i Hercegovine

Osnovni cilj Bosne i Hercegovine u procesu premoštavanja digitalne podijeljenosti bi trebao biti postizanje kompatibilnosti regionalne politike Bosne i Hercegovine sa politikom EU. Specifičan aspekt sadašnje situacije u BiH je veoma nizak nivo 'internetizacije' u vladinim tijelima i državnim institucijama.

Internet usluge visokog stepena kao što je elektronsko bankarsko poslovanje, elektronska trgovina i sl., još su u ranoj fazi razvoja i koriste se sporadično. Nužnost primjene pristupa kriterija i instrumenata koji se koriste u okviru EU regionalne politike u BiH je neupitna. Riječ je o procesu prilagođavanja u jednom od ključnih područja tehnološkog napretka. Ovaj proces prilagođavanja omogućio bi brži i efikasniji put pridruživanja Bosne i Hercegovine EU, što potvrđuju i iskustva Češke, Mađarske, Poljske, Slovačke, Slovenije i drugih zemalja Srednje i Istočne Europe. Bosna i Hercegovina u ovom procesu prilagođavanja bitno zaostaje za svim zemljama u regiji.

Zašto je tako važno prepoznati i govoriti o digitalnoj podjeli i uvođenju novih tehnologija u BiH?

Jednostavno rečeno, «digitalna podijeljenost» je jaz između onih koji imaju i onih koji nemaju tehnologiju.

Samo se osvrnite oko sebe i vidjet ćete znake digitalne podjele. Sigurno poznajete osobe koje nemaju pristup Internetu. Naravno, ima i onih koji uopšte ne koriste i nemaju mogućnost da koriste kompjutere. Možda vi na poslu ili u školi imate pristup Internetu u svakoj kancelariji, učionici..., a škola u drugom gradu ima pristup Internetu samo u biblioteci, itd. U nekim drugim vremenima svi smo osjećali da BiH ne bi trebala biti zemlja socijalne nepravde i da svaki muškarac ili žena, bez obzira na starost, nacionalnost, porijeklo, religiju, sposobnost ili invalidnost treba da imaju iste mogućnosti. Pristup Internetu i tehnologijama se, također, može posmatrati kao dio «digitalne podjele». Prije će biti da ruralna domaćinstva nemaju pristup Internetu nego urbana. Mladi su oni koji imaju, stari i invalidi su oni koji nemaju.

Regionalnim pristupom u nizu područja - u primjeni kriterija, u pravnom, finansijskom, institucionalnom segmentu (u smislu institucija koje su zadužene za regionalni razvoj na centralnom, regionalnom i lokalnom nivou) može se brže doprinijeti procesu prilagođavanja. Nadalje, ne manje važna je i činjenica da cijeli niz prilagodbi, spomenut u segmentu regionalne politike, treba shvatiti i kao impuls za vrlo konkretne prve korake i akcije na području vlastitog regionalnog razvoja i politike - s kojima se kasni već zadnjih deset godina. Također, uvođenje i primjena EU standarda u BiH na području regionalnog razvoja i saradnje omogućit će nam pristup posebnim programima podrške regionalnom razvoju.

Bitan korak prema uspostavljanju regionalnog pristupa u cilju premoštavanja digitalne podijeljenosti u BiH bit će učinjen tek kada se počnu primjenjivati osnovni principi: kategorizacija regija, programiranje, partnerstvo i koordinacija. Osim toga, njihova primjena je nužna i prilikom provođenja savremene i efektivne regionalne politike, u skladu s principima koji se primjenjuju u svim razvijenim zemljama. Ovaj bi korak olakšao uvođenje i primjenu dodatnih kriterija prilikom razmatranja koja područja Bosne i Hercegovine trebaju dobiti podršku od države, pogotovo kada je riječ o graničnim područjima, tj. o područjima koja su na samoj granici između razvijenijih i područja koja zaostaju u razvoju.

Kako bi se prevazišla digitalna podjela i započelo efikasno korištenje ICT u smislu poboljšanja života ljudi, državne strukture i građani Bosne i Hercegovine moraju biti **e-spremni** u smislu posjedovanja infrastrukture, pristupa, obuke i pravnog i regulatornog okvira koji će podržati korištenje ICT-a. Ako se može smanjiti digitalna podjela, ova pitanja treba razmotriti korištenjem koherentne i moguće strategije prilagođene lokalnim potrebama i regionalizaciji. U okviru razvoja industrije postalo je *kliše* da ne treba namještati pogled u retrovizoru kada se vozi u budućnost. To je opravdan oprez, posebno u područjima kao što su komunikacije i nove tehnologije. Regulatorne promjene i javna politika mogu iz korijena promijeniti političku i ekonomsku racionalnost puteva razvoja u Bosni i Hercegovini.

Informacije i komunikacije su prepoznate kao bitne komponente razvojnog procesa koje unaprijeđuju naše društvo. Ali, bez obzira na to, informacioni i komunikacijski sistemi su rijetko integrisani u razvojne strategije i programe (!). Žurba za razvijanjem pristupa Internetu u zemljama u razvoju treba da bude prilagođena kontekstu već uspostavljenog i efikasnog komunikacijskog sistema, a posebna pažnja se treba posvetiti premoštavanju ruralne digitalne podijeljenosti između onih koji si mogu priuštiti pristup novim tehnologijama i onih koji to ne mogu. Prevazilaženje digitalne podjele nije samo pitanje pružanja usluga kompjutera i pristupa Internetu. Zajednicama u svim regionima Bosne i Hercegovine treba pristup različitim i značajnim sadržajima ukoliko žele da Internet postane relevantan u njihovim životima. Osim toga, Internet omogućava ljudima da budu više od pukog korisnika informacija; ljudi mogu postati proizvođači informacija korištenjem Interneta za civilni angažman, obrazovanje, kulturni prosperitet i razvoj zajednice.

Tehnološki razvoj je toliko ubrzan da država, kao i društvo, često nije u mogućnosti da reaguje ili da uvidi prirodu procesa ili moguće posljedice. Povećavaju se poteškoće u procjeni gdje smo sad, kao i u predviđanju kakve će nam biti potrebe i problemi, recimo, za 10 godina. U tako brzo razvijajućem, otvorenom svijetu koji se mijenja, od vitalnog je značaja da države usvoje dobre odluke koje su strateški dugoročne. Uloga države je da ohrabri razvoj strateških sektora tako što će im osigurati stabilno i konkurentno okruženje. Preko 60% današnjih poslova zahtijeva tehnološko znanje. Nemogućnost pristupa potrebnim sredstvima za rad na današnjim radnim mjestima dovodi do toga da oni koji nemaju tehnologiju stoje u mjestu i nikada neće imati priliku da zarade dovoljno novca i priušte si tehnologiju i obuku koja će omogućiti zapošljavanje u područjima koja zahtijevaju korištenje tehnologije bar mogućim.

Instaliranje kompjutera i konekcije u nerazvijenim mjestima je samo jedan dio onoga što je potrebno da bi se počele koristiti informacione i komunikacijske tehnologije u društveno-ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine.

Kako najbolje investirati u ljudski kapital?

Veliki broj osnovnih *on-the-ground* inicijativa funkcioniše na principu obezbjeđivanja pristupa tehnologiji u pružanju pomoći u korištenju tehnologija

u područjima koja nemaju dovoljno ovih usluga. Postoji veliki broj pokušaja, od projekata koji kreiraju javne centre gdje stanovništvo koje nema tu mogućnost može koristiti telefon i kompjutere do onih koji uvezuju ICT i zdravstvenu zaštitu, kao i programa koji koriste inovativne tehnologije u radu malih preduzeća. Ovi pokušaji su inicirani od raznih organizacija, kako od najmanjih NGO organizacija koje rade u određenim područjima, kao što je npr. SchoolNet, projekat u Namibiji kojim se pokušava uvesti kompjuterska tehnologija u ruralna područja, tako i od najvećih multinacionalnih korporacija kao što je projekat Hewlett Packarda vrijedan 1 milijardu dolara pod nazivom «E-Inclusion¹» koji promovira hardverske inovacije koje odgovaraju zemljama u razvoju.

Šta je još potrebno? Stvarni pristup

Osiguravanje pristupa tehnologiji je veoma važno, ali to je puno više nego sam fizički pristup. Kompjuteri i konekcije nisu dovoljan uslov ako se tehnologija ne koristi efikasno i ako ju se ne može priuštiti; ljudi ne razumiju kako da koriste tu tehnologiju; ljudi su obeshrabreni korištenjem; ili, pak, lokalna ekonomija ne može podržati korištenje takve tehnologije. ICT projekti će biti uspješni u zemljama u razvoju jedino kada se obezbijede sve druge komponente potrebne za efikasnu integraciju ICT-a u društvo.

Da bi se išlo naprijed, potrebni su nam jasno postavljeni ciljevi i plan aktivnosti. Ciljevi bi prije svega trebali biti slijedeći:

1. **Mogućnost pristupa za sve.** Svim članovima društva treba da bude omogućen pristup modernoj ICT opremi, a ne samo učenicima u školama, stanovnicima gradova i finansijski dobrostojećima. Ovo je način da se iskoristi bh. nacionalni potencijal i da budemo uspješni u današnjem svijetu. Univerzalan pristup će stvoriti uslove za stvaranje mnogih novih radnih mjesta širom zemlje, što je opet preduslov za izbalansiran razvoj društva. Univerzalna ICT kompetencija mora postati slogan za blisku budućnost.
2. **Edukacija.** Zajedno sa otvaranjem pristupa, mnogim ljudima su potrebne instrukcije za korištenje nove tehnologije.
3. **Odgovarajuća tehnologija:** Da li raspoloživa tehnologija odgovara lokalnim potrebama na osnovu onoga šta je ljudima potrebno i kako žele da koriste tu tehnologiju?

4. Troškovi: Da li si stanovništvo može priuštiti nove tehnologije?

¹ <http://www.hp.com/e-inclusion/en/index.html>

5. **Relevantni sadržaji:** Da li lokalno relevantan sadržaj na raspolaganju, posebno u smislu jezika?
6. **Društveno-kulturološki faktori:** Da li su ljudi ograničeni u korištenju tehnologije po osnovu spola ili drugih socio-kulturoloških faktora?
7. **Povjerenje:** Da li ljudi imaju povjerenja u tehnologiju i razumiju implikacije korištenja tehnologije, na primjeru u smislu privatnosti, sigurnosti ili cyber-kriminala?
8. **Pravni i regulatorni okviri:** Da li zakoni i regulativa ograničavaju korištenje tehnologije? Da li su potrebne promjene za stvaranje okruženja koje će podržavati korištenje tehnologije?
9. **Lokalno ekonomsko okruženje:** Da li postoji lokalno ekonomsko okruženje povoljno za korištenje tehnologije? Da li je tehnologija dio lokalnog razvoja? Šta je potrebno da postane dio tog razvoja?
10. **Makro-ekonomsko okruženje:** Da li je korištenje tehnologije ograničeno makro-ekonomskim okruženjem u zemlji ili regiji, npr. u smislu deregulative, investicija, i pitanja rada?
11. **Politička volja:** Da li postoji politička volja u vladi za stvaranje uslova potrebnih za omogućavanje integracije tehnologije u društvo, i da li postoji podrška javnosti za odluke koje donosi vlada?

Sve u svemu, potrebni su resursi i iskustvo. Rješavanje pitanja digitalne podjele je izvan kruga djelovanja samo jedne inicijative. Dok je važno za organizacije koje se bave projektima ICT da zadovolje potrebe svojih klijenata što je više moguće, pitanja međunarodne i domaće digitalne podjele su još važnija i organizacije zbog toga treba da surađuju kako bi riješile problem zajedničkim snagama.

Važno je, također, imati i pravu strategiju vlade. Vlada može igrati esencijalnu ulogu u stvaranju okruženja koje će podržavati korištenje tehnologije i podsticati investiranje u ICT infrastrukturu, razvoj i osposobljenu radnu snagu. Akcija vlade je, također, važna u upoznavanju društva sa beneficijama tehnologije, a vlada ima moć i mandat da izbalansira potrebe svojih građana za dugoročni ekonomski rast i društveni prosperitet. Međutim, prevođenje vizije u praktične korake koji će odgovarati lokalnom kontekstu nije jednostavno. Lideri treba da imaju realno shvatanje o tome šta ICT može, a šta ne može postići za državu i zajednice unutar nje, a lideri moraju biti efikasni i dati osnova javnosti da imaju povjerenja u put kojim ih vode.

Put napretka

Čak i osjećaj fizičkog dodira može postati moguć jednog dana u *cyberspaceu*. Prošle godine, naučnici na University College u Londonu i MIT u Bostonu, demonstrirali su sistem koji omogućava korisnicima na svakom kraju *high speed* konekcije da manipuliraju objektima bilo zajedno, bilo odvojeno. Rapidno množenje «Wi-Fi»¹ mreža već nudi bežični pristup na lokalnoj osnovi. Intel, najveći svjetski proizvođač čipova, lansirao je novu porodicu čipova pod nazivom «Centrino». Njen cilj je da pretvori «Wi-Fi», način pristupa Internetu bežično, u standardni oblik prenosivih kompjutera.

Korisnici će odrediti vrijednost i uticaj informatičkih *superhighwaysa*. To će biti uticaj koji će na dubok način konačno oblikovati političku, socijalnu i ekonomsku budućnost uvijek rastućeg digitalnog svijeta u kojem živimo. U ovom sadašnjem periodu tranzicije, međutim, upotreba i razvoj digitalnih tehnologija mora uzeti u obzir sadašnje društvene, kulturne i demokratske vrijednosti. Vlada, privatni sektor i civilno društvo moraju sarađivati u razvoju i implementaciji e-strategija kako bi se smanjila prijetnja od «digitalne podjele» koja se otvara između tehnologija «imanja» i «nemanja».

Ogroman ("Tiger Leap"²) tehnološki iskorak u Estoniji

Koliko bi se zemalja u svijetu, uključujući i one nastale kao ostavština Sovjetskog carstva usudile da proglase pristup Internetu ljudskim pravom? Parlament Estonije glasao je za garanciju pristupa Netu svojim građanima, kao da se radi o bilo kojem drugom pravu.

Estonija je jedan od najboljih svjetskih primjera koliko se može postići sa pozitivnim okruženjem. *Tiger Leap* projekat te zemlje podržan od strane UNDP, povezao je cijelu zemlju započevši povezivanje ranih devedesetih i koji je osigurao da sadašnja generacija estonskih studenata ima 100 procentno znanje na kompjuterima. Tiger Leap je također bio katalizator za regionalni ekonomski razvoj koji je obezbijedio pristupne tačke u cijeloj zemlji, a koje građani mogu koristiti da obave većinu svojih transakcija sa vladom. Skoro svi vladini dokumenti, kao i prenos parlamentarnih sjednica uživo, su dostupni *online*. U nacionalnoj kampanji koju je 1997. godine pokrenuo Predsjednik Meri, a koja je djelomično sponzorisana od strane Programa za razvoj UN-a (UNDP), otvoreno je više od 80 javnih Internet *access site-ova*, *cyber* centara za posjetioce gdje Estonci mogu surfati i koristiti *e-mail* besplatno. UNDP je predvodio ovu akciju, otvorivši prvo četiri javna centra gdje je omogućen pristup Internetu. Prvi pokretač ovog pohoda da se žicom konektuje Estonija,

¹ 802.11b hardware (poznatiji kao «Wi-fi», za bežičnu tačnost). Bežična tačnost (Wi-fi) [Wy-Fy] je standard koji osigurava međudjelovanje oprema različitih prodavaca na jednostavnoj za upotrebu, ultra brzom Wireless Local Area Network (WLAN). Bežična tehnologija rasterećuje korisnike, nema biranja brojeva, nema utikača, nema žica. Wi-Fi se sastoji od pristupne tačke i bežične kartice za PC ili laptop. Sve dok su obje komponente u okviru 100m u zatvorenom i 300m na otvorenom, informacija se može prenositi među njima. Ona može emitovati i primiti informaciju kroz zrak, zidove i tavanice eliminišući potrebu da se kroz zgradu provode žice.

² <http://www.tiigrihype.ee/eng/index.php>

pod šifrom "Tigrovski skok/iskorak" (The Tiger Leap) je bio predsjednik Meri, koji je čak odgovarao na svoju *e-mail* adresu, što je javno objavljeno. Meri je 1997. godine pomogao da se osnuje *The Tiger Leap Fondacija*, što je predstavljalo napor koji je ujedinio Ministarstvo obrazovanja i Estonske kompjuterske kompanije. *The Tiger Leap* program nije samo surfanje po Internetu. Tu se radi i o pristupu informacijama. Tu je riječ i o demokratiji.

Zaključak

Ljudi žele praktične informacije koje se odnose na lokalne zajednice, kao što su otvaranje lokalnih radnih mjesta uključujući i podatke o kvalifikacijama potrebnim za zaposlenje; podatke o smještaju u lokalnoj sredini; informacije o događajima u susjedstvu, lokalnim školama te obližnjim destinacijama za porodične izlete. Iako sadržaji na Internetu sadrže dosta podataka o radnim mjestima, ove stranice često ne sadrže osnovne kvalifikacije potrebne za apliciranje na ta mjesta. Potrebno je poduzeti akciju kako bi se smanjila prijetnja društvenoj koheziji stvaranjem podjele između zemalja, regija i zajednica sa pristupom novim tehnologijama ili bez njega. Veoma je važno imati koordiniran pristup politici, saradnju među vladama, privatnim sektorom i civilnim društvom u elaboriranju i primjeni *e-strategija*. Osnovno poznavanje Interneta mora biti prvenstveni obrazovni cilj u školama, dok za odrasle treba organizovati kurseve za obučavanje.

Narednih pet godina bit će kritične s obzirom na to da je scena postavljena za glavninu populacije mnogih zemalja da učestvuju na Internetu kao i da stvore početke prvih, skoro potpuno povezanih društava. Skoro da danas ne postoji ljudska aktivnost na koju neće uticati ova tehnologija i, posljedično, većina aktivnosti će se transformisati. Reforme treba da ustanove osnovu za sveukupne državne strategije kako bi se izgradile i privukle digitalne mogućnosti podsticanjem bržeg napretka u upotrebi ICT-a, kao i razvoj dinamičnog lokalnog ICT poslovnog sektora. Što se više približavamo digitalnom dobu, primjećujemo i preokret u evropskim medijima. Vidimo preokret u smislu novih platformi, novih poslovnih modela i Novog medija, širokopojasnog Interneta i 3G. U Evropskoj Uniji postoji 155 miliona domaćinstava koji posjeduju TV prijemnik. Više od 30 miliona su do sada već postali novi pretplatnici ili mogu dobiti uslugu digitalne TV. Uspoređujući te cifre penetracija širokopojasnog Interneta je još uvijek u svom ranom stadiju, u većini zemalja EU. Ali ta penetracija se može rapidno ubrzati. Neke prognoze govore da će penetracija širokopojasnog Interneta (fiksni DSL, kabl i mobilni) biti oko 50 % čak i prije kraja druge polovine desetljeća.

Medijsko okruženje će izgledati sasvim drugačije. Novi medij će brzo dobiti na važnosti i razvit će se nova tržišta i dodatni prihodi. Mi moramo održati razvoj u pravcu otvaranja ovih novih tržišta.

U ovom kritičnom periodu sazrijevanja Interneta kao medija za sve ljude, od suštinskog je značaja da bh. vlada ohrabri rast Interneta i pruži podršku. Osim toga, širi se rascjep između onih koji imaju pristup novim tehnologijama i onih koji ga nemaju. Ljudi rizikuju da budu marginalizovani u globalnoj ekonomiji. Kako Internet raste, milioni novih korisnika ulaze na globalno *online*

tržište. Puna, efektivna i pravovremena tranzicija u novi okvir za elektronsko i mrežno komuniciranje i usluge Evropske Unije, kao preduslov regionalne integracije u Evropi može se postići primjenom istih normi i standarda koji se već primjenjuju u zemljama EU. Preuzimanjem odgovornih poteza na nacionalnom nivou, jačajući ove strategije zajedničkom regionalnom vizijom, doprinijet će se ekonomskom prosperitetu Bosne i Hercegovine.

Asocijacija Alumni Centra za
interdisciplinarne postdiplomske studije

ISBN 9958-704-19-6

HEINRICH BÖLL STIFTUNG